

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1 9 7 4

Herredsting i sædvanlig opstilling.
Tingmænd og herredsfoged
har hattene på, bønderne ikke.
(Ill. fra Ringsted fortæller)

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1 9 7 4

ARBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

ÅRBOG FOR
HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

BIND 61

1974

HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

Bestyrelsen:

Lektor L. Balslev, Sorø.

Amtsrådssekretær Folmer Christensen, Sorø, næstformand.

Læge K. E. Christensen, Slagelse.

Viceinspektør R. Henneke, Kristinelundsvej 39, Slagelse, kasserer og sekretær.

Landsretssagfører Carl Jonsén, Ringsted.

Gårdejer Peter Kristensen, Aakandegaard, Forlev.

Skoleleder Johannes Lyshjelm, Stignæs pr. Skælskør, formand.

Bibliotekar Jens A. Nielsen, Haslev.

Erling Petersen, Fredensvej 8, 4250 Fuglebjerg.

Lokalhistorikeren Niels Fr. Rasmussen, Farendløse.

Revisorer:

Viceinspektør Fr. Andersen, Slagelse.

Bankfuldmægtig Kai Jensen, Slagelse.

Redaktion af årbogen:

L. Balslev, Jens A. Nielsen og Erling Petersen med sidstnævnte som ansvarshavende redaktør, til hvem henvendelser i redaktionssager må ske. Bidrag til næste årbog må være redaktøren i hænde i god tid inden 1/4 1975, og de betales med et mindre honorar pr. side.

INDHOLD AF BIND 61

Mølleren og rytterbonden Henrich Raun i Krummerup	7
Af <i>Erling Petersen</i> , Fuglebjerg	
Salget af Antvorskov ryttergods 1774	38
Af <i>Ole G. Nielsen</i> , Vordingborg	
Biskop Martensens optegnelser om visitatser i Ringsted herred	53
Ved arkivar <i>Henning Heilesen</i> , Charlottenlund	
Husflidsudstilling og folkefest i gamle dage	82
Af <i>Holger Nielsen</i> , Eggeslevlille	
Galgebakken i Slotsbjergby	86
Af <i>Karl Rønne</i> , Slagelse	
Ringsted og tingstedet	98
Af civilingeniør <i>A. Herlov Jensen</i> , Virum	
Litteratur om Sorø amt 1973–74	119
Af <i>A. Strange Nielsen</i> , Toksværd	
Historisk Samfund for Sorø Amt 1973 (beretning, regnskab m.m.)	123
Nyt fra lokalhistoriske arkiver og Sorø amts museum	129

Mølleren og rytterbonden Henrich Raun i Krummerup

Af Erling Petersen

Overkammerherre Carl Adolph von Plessen, der i årene fra 1723 til 1726 havde erhvervet en række større og mindre godser i Øster Flakkebjerg herred, fik den 7. januar 1731 af kongen skøde på endnu mere af herredets jordegods. Det drejede sig om gårde i Tystrup, Vinstrup, Brunemose, Kællerød, Neblerød, Haldagerlille og Krummerup byer samt fire huse, der hed Hekkenfeld, Hammershus, Kikop og Hulehus, hvortil kom de to kongelige skoler i Tystrup og Haldagerlille, der ganske vist skulle fortsætte som hidtil, men som altså ikke længere var egentlige rytterskoler. Alt dette gods, der tidligere havde hørt under Antvorskov rytterdistrikt, blev tre dage efter skødets udstedelse tillige med en del andet gods, som von Plessen havde købt, overført fra Flakkebjerg herreds og Antvorskov rytterdistrikts birks jurisdiktioner og underlagt Førsløv og Harrested birketing.¹⁾

Imellem det fra Antvorskov overdragede gods var der i Krummerup by ialt fem gårde, hvoraf én blev drevet af den vindskibelige og dygtige degn, Frands Olsen Dorph, samt en vejrmølle stående på den gamle ryttergårds grund.²⁾ En af rytterbønderne hed Henrich Raun, men samtidig med at han passede sin gård, optrådte han også i en årrække som bruger af vejrmøllen. Ingen af byens beboere kunne imidlertid påstå, at det gik stille af. I det sidste tiår, inden stavnsbåndet blev indført, var Henrich Raun årsag til så megen ravage og opstandelse i Krummerup og omegn, at det stille og fredelige landsbyliv

næppe havde store muligheder for at udfolde sig, men det bør nok tilføjes, at degnen Frands Dorph undertiden stod ham troligt bi.

Det vides ikke med sikkerhed, hvornår Henrich Raun fæstede ryttergården i Krummerup, men en formodning om, at det skete før 1710, synes meget rimelig, thi allerede den 16. juni dette år nævnes der en dom over ham på Antvorskov grevskabs birketing.³⁾ Han var gift, og hans hustru hed Sidsel Jacobsdatter Riese. Både i lyst og i nød stod hun trofast ved sin mands side. Desværre begynder den ældste kirkebog fra Krummerup først 50 år efter, at Henrich Raun var kommet til byen, så de meget væsentlige oplysninger, en kirkebog kan give om familielivets vækst, må undværes. Til gengæld kan der så fra den gamle tingbog for Flakkebjerg herred hentes et væld af oplysninger om manden selv og om hans forhold til omgivelserne. Henrich Raun var nemlig en særdeles hyppig gæst på herredstinget, men det bør retfærdigvis siges, at han undertiden kun kom der for sin gode viljes skyld.

Det var således tilfældet, da han den 13. juli 1724 blev stævnet til tinge af rådmand Børge Mogensen Brinch fra Holbæk, der dog ikke mødte selv, men havde skriveren ved Førsløv birk, Thomas Martin, til at føre sagen for sig. Årsagen til stævningen var, at Henrich Raun året i forvejen, den 3. august 1723, egenhændigt havde underskrevet en forpligt, hvorved han indgik som kautionist for Peder Svendsen i Ladby og derved forpligtede sig til at betale 20 rdl. til den, som tog imod kautionen.

Denne forskrivning blev af Thomas Martin fremlagt i retten sammen med en dom, afsagt på Sjællandsfars landsting den 1. december 1723, hvoraf det fremgik, at rådmanden udelukkende havde kautioneret for Peder Svendsen og hvad han kunne blive dømt til, fordi han forinden havde gjort sig bekendt med Henrich Rauns forskrivning. Det fremgik iøvrigt af samme dokument, at birkefoged Christen Jespersen i Lille Næstved den 23. februar 1724 havde prøvet at gøre ud-

læg i Peder Svendsens bo, men hos ham havde der intet været at bekomme til betaling af landstingsdommen, og Peder Svendsen havde derfor henvist birkefogeden til kautionisten Børge Brinch.

Henrich Raun havde i retten roligt hørt på, hvad Thomas Martin fremførte, men bagefter erklærede han, at den kaution, som var overleveret til rådmanden i Holbæk, var „vrang og falsk“, eftersom han aldrig hverken før eller efter datoen på kautionen havde underskrevet en sådan, og det var han villig til at gøre sin saligheds ed på.

Thomas Martin kunne dog hverken modtage Rauns tilbud om at frigøre sig ved ed eller godtage hans forklaring, men tillod sig at mene, at den irettelagte forskrivning „noch blev i valeur“, d.v.s. stod ved magt. Ikke desto mindre tillod han tre ugers anstand i sagen for at indhente en erklæring fra Børge Brinch. Det varede dog hele fem uger, inden sagen igen kom for retten, og Martin mødte da med en indsigelse fra rådmanden, der nægtede at modtage Henrich Rauns ed, men alene henholdt sig til dennes egenhændige forskrivning. Thomas Martin satte derefter i rette, at Henrich Raun måtte holde rådmanden skadesløs og ydermere betale sagens omkostninger med 6 rdl.

Henrich Raun glimrede imidlertid ved sin fraværelse, velsagtens fordi han inderst inde vidste, hvad klokken var slået. Hvad han selv havde skrevet og ydermere skrevet under på, måtte naturligvis stå ved magt, så da herredsfoged Eskild Bruun den 21. september 1724 efter en nøje gennemgang af sagens præmisser afsagde sin kendelse, kunne han kun komme til det resultat, at Raun naturligvis måtte holde Børge Brinch skadesløs for de 20 rdl. samt betale omkostningerne med 4 rdl.; dog burde Henrich Raun nyde regres mod Peder Svendsen i Ladby efter lovlig omgang.

Der er næppe tvivl om, at Henrich Raun påhørte dommen med noget blandede følelser. Det var da selvfølgelig rart for ham at vide, at han kunne overføre sit krav på Peder Svendsen, men fordelene var nok mere end tvivlsomme. Som bekendt har det alle dage været svært at

plukke hår af en skaldet, og da der ikke engang ved birkefoged Christen Jespersens eksekutionsforretning var fundet ting af værdi hos Peder Svendsen, må det formodes, at Henrich Raun næppe nogen sinde har fået godtgjort de penge, han så letsindigt havde kautioneret for.⁴⁾

Omtrent samtidig med, at affæren med den uheldige kaution blev trævlet op for retten, måtte Henrich Raun og hans kone møde på tinge for at vidne i en sag, som jægermester von Barnewitz på Vedbygaard havde rejst imod skytterne på Holsteinborg og Basnæs og et par jægerdreng, der beskyldtes for ved flere lejligheder at have ført heste, bøsser og jagthunde ind på den kongelige vildtbane, hvor de havde jaget og skudt, og ydermere truet skovrideren Knud Raun, der boede i Vinstrup, med en ulykke.

De indstævned, skytten Anthonius på Basnæs og Hans Jæger på Fuirendal, var engang i juli, i høststens tid, sammen med jægerdrengen Jens og karlen Nicolaj kommet ind hos Henrich Raun i Krummerup. Der var på det tidspunkt ingen møllegæster i stuen, og mens de sad der, havde møllerens kone Sidsel vartet dem op og skænket rigeligt med øl og brændevin for dem. Under alt dette havde de snakket om adskillige ting, og alt var gået stille og fredeligt af, men pludselig var Anthonius Skytte begyndt at råbe op om, at skovrideren Knud Raun var en brødtv, og dersom han kunne være så heldig at møde ham mellem by- og markskel eller komme til at drikke en pot øl hos ham, da skulle han få en ulykke, og det ville han sige ham lige op i hans åbne ansigt, når han engang kom til ham.

Da Henrich Raun imidlertid efterkom stævningen og sammen med sin kone og tjenestepige gav møde på tinge den 12. oktober 1724 for at forklare, hvad de var vidende om i denne sag, måtte han lide den tort, at Jochum Lorentz Sandroe fra Eggeslevmagle, der var Anthonius Skyttes prokurator, nedlagde påstand om, at han ikke kunne være egnet til at føres som vidne i så vigtig en sag, og som bevis for

Udsnit af udskiftningskortet fra 1795, der viser mollens beliggenhed i forhold til byen og landevejen mod Skælskor.

dette sit påstående fremlagde Sandroe i retten en udskrift af en dom, afsagt på Antvorskov grevskabs birketing den 16. juni 1710 og atterstet af amtmanden, generalmajor von Donop, og indstillede derpå til dommerens afgørelse, om det på baggrund af denne dom kunne tillades Henrich Raun at vidne, og om hans udsagn overhovedet kunne tages for gode varer. Skovriderenes prokurator, Jørgen Jacobsen Friis fra Slagelse, kunne ikke se, at der skulle kunne være noget som helst i den 14 år gamle dom, der gjorde Henrich Raun uskikket til at føres som vidne, og herredsfogeden tillod da også, at han kom til at aflægge sit vidnesbyrd, der iøvrigt faldt ganske nøje sammen med konens og tjenstepigens udsagn.⁵⁾ Som man senere vil få at se, an-

fægtede det da heller ikke Sandroe ved passende lejligheder at føre Henrich Raun som vidne, og det generede ham heller ikke at optræde som sagfører for mølleren, ja, ikke så forfærdelig længe efter, at han havde prøvet at beklikke Rauns troværdighed, tog han sig dennes sag an for gode ord og betaling, men inden da havde der i møllerens hus udspillet sig visse hændelser, der var ret så dramatiske.

Otte dage før jul 1724 havde degnen i Krummerup, Frands Olsen Dorph, gjort sin tjenestepiges bryllup, og om aftenen samme dag var degnens karl Thomas Jacobsen i følge med Christen Christensen, der tjente i Tadse mølle, kommet ind i Henrich Rauns stue, hvor flere af byens og sognets folk var til stede. Thomas var da gået lige hen til kirkeværgen Ole Pedersen og havde spurgt ham, om han ville have hug, men han havde svaret, at han kunne ikke slå ham. Christen havde ingenting sagt, men Thomas snakkede med flere af møllerens gæster og spurgte også Hans Bødker, om han ville have hug. Hans Bødker var imidlertid ikke den mands søn, der lod sig noget byde. Han rejste sig op, og Thomas trak skyndsomst følehornene til sig. Han gik derefter hen til bordet, tog et lys, som stod der, og tændte sin tobakspibe. Niels Olsen Smeds søn Ole, der sad ved bordet, syntes åbenbart, at Thomas var lige lovlig fri af sig, og sagde til ham: „Du kunde vel spørge om Forlov, før du tager Lyset fra Folk?“ – „Hvem skulde jeg da spørge om Forlov hos,“ sagde Thomas, „skulde jeg maaske spørge dig ad?“ – „Ja, lige saa godt mig som en anden,“ sagde Ole Nielsen.

Thomas satte øjeblikkelig lyset på bordet igen, vendte sig mod Ole og spurgte, om han ville slås. Det sagde han nej til, og Thomas Jacobsen vendte sig så til hans fader, smeden, og dem, der sad omkring ham, og spurgte, om de ville slås, men da de betakkede sig, sagde Thomas til Christen: „Kom, lad os gaa igen!“

Mens dette gik for sig, var Henrich Raun i stuen, men han havde ikke talt til de to fredsforstyrreere. De gik så deres vej, men blev ståen-

de uden for møllerens dør, hvor Thomas Jacobsen stillede sig med ryggen op til væggen ved vinduerne. Mens han stod der, kom der endnu nogle karle til. Det var Ole Pedersens karl Jacob, Christen Mathiesen, der havde hjemme i Vinstrup, og Christen Baads søn Peder fra Haldager, og lidt længere borte, ved broen, stod der endnu flere karle.

Derefter gik Henrich Raun og hans kone uden for døren og sagde til dem, der stod nærmest, at de skulle komme ind i stuen eller gå hjem til deres eget laug hos degnen, men hvis der var noget, de manglede, måtte de gerne gå ind og ransage deres hus. Hertil svarede en af karlene, at møllerens gæster skød på dem, men møllerkonen sagde nej. Hvis de skød, så var det for deres egen plasér, og iøvrigt burde de spørge de andre i byen, der havde skudt. Hun bad dem derpå gå hjem til degnens, og Henrich Raun føjede til, at hvis de ikke gik, så skulle han nok vide at gøre lyst for sin dør. Så gik de endelig.

Men en times tid eller halvanden senere, da mølleren, hans kone, deres tjenestepige og nogle af gæsterne stod uden for døren, kom en hel del af degnens gæster ud, blandt dem Thomas Jacobsen, der gik helt hen til møllerens hus, hvor han tog opstilling ved døren. Sidsel Henrich Rauns gik ind i sin stue, men da hun lidt efter atter kom ud, så hun og hørte da også, at der var nogen, der brugte kårder, som „klingede paa hverandre“. Så opdagede hun, at hendes mand lå på jorden, så lang han var, med ansigtet nedad, mens Thomas Jacobsen og nogle andre karle stod og trak ham i håret. Det syn blev for meget for hende. Ude af sig selv af vrede fo'r hun hen, tog Thomas Jacobsen bag i håret og „trackte“ ham bort fra sin mand, og hun blev ved med at holde ham fast, indtil Christen Christensen kom og slog hende til jorden, så hun var nødt til at give slip.

Thomas fo'r igen løs på Henrich Raun, men i det samme fik Sidsel øje på Mourids, der var kusk hos kaptajn Harboe i Kirkerup, og bad ham så mindeligt komme hendes mand til hjælp, da han måske ellers

ville blive slået ihjel. Mourids gik så hen og skilte med fast hånd møl-
leren og Thomas ad, så de ikke længere var i hårene på hinanden.

Fire eller fem timer senere, da klokken var mellem tolv og ét slet, kom de sidste af møllerens gæster ud og begav sig på vejen hjem. Ved majtræet mødte de nogle karle, der begyndte at overfuse Hans Bød-
ker, der bad dem lade ham være i fred, eftersom han intet ondt havde gjort dem. Men ville de slå ham, kunne de gøre det, for han havde ikke noget at forsvare sig med. I det samme kom Henrich Raun til i følge med sin kone og Vilhelm Cort, en tømrersvend, der den nat logerede i møllen, men som ellers arbejdede hos tømrer Christen Hansen i Lille Næstved, og mølleren spurgte med høj røst: „Hvad er her paa Færde? Maa ikke Folk gaa med Fred paa Gaden?“

Møllerkonen så nu Thomas Jacobsen komme gående med en stor prygl under den venstre arm, og han holdt om den med sin højre hånd, parat til at slå, og det kom nu igen til et større slagsmål. Under dette lå Thomas længe på jorden og droges med en anden, der fik hjælp af mølleren, som tog våbnet fra Thomas. Det viste sig iøvrigt at være en høtyv, som han var kommet gående med fra skræderens „med de Ord i Munde, at hand skulde faae en Ulycke.“ Han havde da også haft held til at ramme en af møllerens gæster i hovedet med høtyven, „saa Blodet nedrendte.“ Sidsel Møllers tørrede blodet af og så da, at der var hul lidt oven for hans tinding, og da hun havde fået ham med ind i sin stue, opdagede hun, at det var Hans Erichsen fra Krummerup, der var blevet ramt af høtyven, og hun skyndte sig derfor at få tilkaldt nogle synsvidner.

Da Thomas Jacobsen igen havde fået sig rejst op, ilede han bort fra Henrich Rauns hus med de ord: „Nu har jeg faaet saa meget, som jeg kan taale!“ Men efter nytår 1725 lod han Vilhelm Cort indstævne for Antvorskov birketing sammen med Henrich Raun, fordi de havde „været sammen i Gierning og slaget ham.“ Henrich Raun tog dog omgående sine modforholdsregler og indstævnedes Thomas og hans

medfølgere til at møde på herredstinget og dér stå til ansvar for de viderværdigheder, de havde afstedkommet hin bryllupsaften kort før jul. I et tingmøde, der kom til at strække sig over to hele dage, blev disse hændelser oprullet for alt tingfolket, og begge dage optrådte Jochum Lorentz Sandroe som møllerens særdeles ivrige og meget nidkære prokurator.⁶⁾

Sagen blev imidlertid ikke fulgt op, men affødte et par andre tingtrætter, den ene rejst af tømrrersvenden Vilhelm Jensen Cort, der følte sig gået for nær af degnen i Krummerup, Frands Olsen Dorph. Vilhelm Cort var nemlig mødt op på tinge for at vidne i Henrich Rauns sag mod Thomas Jacobsen, men på foranledning af degnens og Thomas Jacobsens prokurator, Jørgen Jacobsen Friis, havde herredsfogeden forment ham tilladelse til at vidne for mølleren, og Vilhelm Cort var nu af den opfattelse, at degnen på tinge havde betegnet ham som en løsgænger og landløber. Det skulle altså ikke gå ustraffet hen.

Jørgen Friis, der også ved denne lejlighed var degnens prokurator, prøvede at hindre, at sagen nød fremgang, dels ved på ny at fremhæve ukendskabet til Vilhelm Cort og dels ved at beklukke dennes hovedvidne Henrich Raun, som han betegnede som degnens avindsmand. Henrich Raun erklærede opbragt, at „hand ey var Deignens Afvindsmand og vilde ønske, Deignen eyheller var hans.“ Han forklarede derpå, at han 14 dage i forvejen på tinge havde hørt degnen sige til Vilhelm Cort, at han var en løsgænger og landløber, som han kunne lægge arrest på. Henrich Raun benægtede pure, at han skulle have skrevet kaldsmemorialen for Vilhelm Cort, endsige tilsagt kaldsmændene. Han var ikke nogen „Copieist eller Consipist“, sagde han og tilføjede, at han ikke havde tilskyndet Vilhelm Cort til at lægge sag an imod degnen. Det kunne han sige med god samvittighed. Han fortalte endvidere, at han havde kendt Vilhelm Cort fra sin ungdom, og at han vidste, han var opfødt på Gerdrupgaard hos velbårne frue Anne Elisabeth Vind og siden efter havde været både på Herlufsholm

og i København hos hendes svigersøn, assessor Svend Krag. Henrich Raun var desuden vidende om, at Vilhelm Cort var „beslægtet med mange fornehme og brafve Folck her i Landet.“ Disse oplysninger var helt overensstemmende med sandheden. Vilhelm Cort var født i Kvislemark 1689 som søn af Jens Cort, der døde samme år. Moderen hed Mette Larsdatter og var søster til præsten Didrik Grubbe i Kvislemark, der i 1690 var blevet gift med Anne Elisabeth Vind, et ægte-skab, der i sin tid havde stået stort gny om (årbog 1963).

Også Anders Rasmussen fra Haldagermagle og Ole Pedersen fra Krummerup havde kendt Vilhelm Cort, der iøvrigt nok selv forstod at klare for sig. Sandroe kunne nemlig i retten fremlægge hans lærebrev, dateret 29. juni 1724, og en attest fra hans mester, Jens Pedersen Egstad, med sognepræst ved Holmens kirke, magister Iver Brinchs påtegning af 12. februar 1925. Med det i hånden nedlagde Sandroe påstand om, at Frands Olsen Dorph burde undgælde efter loven eller gøre Vilhelm Cort tilstrækkelig afbigt og erklæring som foreskrevet af denne samt erstatte ham for tort, spott og procesomkostninger med 100 rdl. og bøde til hospital og gudeligt brug 50 rdl.

Jocum Lorentz Sandroe var aldrig bange for at tage munden fuld, når han forelagde sine irettesættelser, og han fik da også degnen dømt, men herredsfogeden nøjedes dog med at kende hans ord om Vilhelm Cort, der iøvrigt var bevidnet af tingmændene, for døde og magtesløse og idømte ham en bøde på 2 rdl. til de fattige i herredet og lige så meget i sagsomkostninger.⁷⁾

Henrich Raun fik således intet ud af at vidne imod degnen, bortset fra at hans vidnesbyrd resulterede i en ny proces. Den 5. april 1725 blev mølleren og hans hustru stævnet til tinge af den fortørnede degn, der godt var klar over, at han havde dummet sig med sine ytringer om Vilhelm Cort, men som nu til sin store glæde var kommet under vejr med, at Henrich Raun og konen om muligt havde dummet sig endnu mere. De havde nemlig i Krummerup by udspreddet det rygte,

at degnekonens ene broder skulle være blevet hængt uden for Hamborg, og møllerkonen havde „des foruden tillagt og talt samme Ords udsigende: Der er nogen, som holder med Hoeren, men ingen med Tyfven.“

Disse udtalelser blev senere bevist med to tingsvidner udstedt 27. februar og 13. marts på Antvorskov birketing, og det hjalp ikke synderligt, at Sandroe i retten forelagde en erklæring fra Henrich Raun og hans hustru gående ud på, at de ord havde de kun sagt for skæmts skyld, og at de ikke vidste noget usømmeligt om degnen og hans familie i nogen måde. Retten mente ikke, erklæringen kunne være revanche nok for degnen og hans hustru efter et så usømmeligt og nærgående påsagn, og pålagde derfor mølleren og konen at give møde på herredstinget og dér „giøre Seigneur Frands Oelsen og Hustrue een sømmelig, skickelig og tilstræckelig Erklæring, ligesom dend af Frands Oelsen og Kierreste bliver dennem foreskrefvet.“ Desuden blev de dømt til at betale 4 rdl. til Flakkebjerg herreds fattige og hver 3 rdl. i omkostninger.⁸⁾

Nogle måneder efter, at denne ydmygelse var overgået Henrich Raun og hans kone, kom de ud for en temmelig mærkværdig oplevelse hjemme i deres eget hus. En nat i tiden omkring allehelgensdag 1725, da ægteparret lå i deres seng og sov sødeligt, vågnede mølleren lidt efter midnat ved, at han hørte nogle lyde ude fra husets køkken. Han vækkede straks sin kone og sagde: „Hørte du det? Der er nogen i Køkkenet!“ Lide senere hørte de, at den, der havde listet rundt i køkkenet, gik op på loftet, og så mente Henrich Raun, at det var på tide, de kom op. Han skyndte sig så at komme i nogle klæder, slog ild og tændte to lys, satte det ene på bordet og tog det andet i hånden. De gik så sammen ud i køkkenet, hvor de neden for trappen fandt to par træsko stående. „Det er vist ikke rigtig fat.“ sagde han til konen og gik derefter op på loftet med lyset i hånden. Her fandt han tjenestepigen Maren Nielsdatter siddende på sengen med alle sine klæder på.

„Hvem er her oppe paa Loftet?“ spurgte mølleren. „Her er ikke flere, end her skal være,“ svarede pigen. Hendes husbond mente dog ikke, det kunne være rigtigt, men begyndte at lede loftet rundt. „Kom frem, Jacob,“ råbte pigen med ét, „nu er det paa høje Tid!“ Straks efter kom karlen Jacob Christensen, som Maren havde kaldt på, „krybendes ud fra nogle Klæder, som hand var skiult underned“, og Henrich Raun sagde til ham: „Hvordan er du kommen her ind, og hvor tør du understaa dig at gaa op paa mit Loft, hvor jeg har mine fattige Midler, baade Flæsk, Malt og andre Varer?“ Jacob Christensen svarede ikke med et ord, men „spranch“ ned fra loftet, lige ned i armene på Sidsel Henrich Rauns og en fremmed mand, der hed Frands Gregersen Blume, og som overnattede hos møllerens. „Grib ham,“ råbte Henrich Raun, og det prøvede de da også at gøre, men de turde ikke holde fast på ham, fordi de ikke var helt påklædte og desuden frygtede, at „hand skulde gjøre ondt paa dem.“

Jacob nåede ikke at få sine træsko med sig, men løb på sine „hoese-socher“ ind i den ryttergård, som degnen Frands Olsen Dorph havde i brug. Da mølleren og hans kone havde fået noget mere tøj på, gik de ind til degnens og fandt til deres egen forundring både kirkelågen og stuedøren „upaalugte“. Da de kom inden for døren, bød de god aften, eftersom det var ved midnatstider. Degnen, der lå i sin seng, takkede, og Henrich Raun spurgte så, om han vidste, at hans karl „fandtis paa ulovlige Stæder“, nemlig på møllehusets loft på den tid af natten? Degnen spurgte, hvem det var, de mente, og mølleren svarede, at det var Jacob Christensen. „Jeg ved ikke deraf,“ sagde degnen, „for han ligger ovre i Ryttergaarden.“ Da Henrich Raun derpå udtalte sin forundring over, at degnen således lå for åbne døre, forklarede Frands Dorph ham, at „hand vidste iche andet, end hans Piger hafde lucht paa.“

Da mølleren og hans kone kom hjem til deres hus igen, kaldte de på deres tjenestepige Maren Nielsdatter, som de talte hårdeligen til, mens

de spurgte, hvorfor hun var medvider „udi saadan Gierning og kaste Dølsmaal paa Jacob Christensen, som fandtis paa Lofted ved deres Vahrer.“ Maren svarede studs, at det „var iche dend første Gang, det skulde eyheller blive dend sidste.“

Da ritmester Claus Beenfeldt på Skovsgaard, der ejede Krummerup vejrmølle, indstævnedes Jacob Christensen for hans indtrængen i møllehuset, mødte denne selv tilligemed Maren Nielsdatter, der forklarede, at den aften, da Jacob Christensen var kommet ind på Henrich Rauns loft, hvor hun havde sin seng stående, da var det,, efter hendis Begiering, at hand der opkom for at slaae nogle Søm i een Træsko“, men da hun fornåm, at hendes madfader kom op og ville have at vide, hvem der var på loftet, så „negtede hun det af Undseelse for sin Madfader og Madmoder og skiulte Jacob Christensen i sin Seng.“

Jacob Christensen vedstod beredvilligt alt, hvad Maren Nielsdatter havde fortalt og mente, at han kunne blive frikendt, eftersom „de ey var samlede dér for i ringeste Maade at tilføye nogen Skade i nogen Maade“ og ikke kunne overbevises om, at han ville have foretaget sig noget ulovligt eller uskikkelig. Ritmesterens prokurator, Jochum Lorentz Sandroe, gik imidlertid hårdt i rette med dem begge og antydede åbent, at Jacob Christensen vistnok var kommet møllerens malt og flæsk for nær, og han mente heller ikke, det talte til fordel for Maren Nielsdatter, at hun siden i utide havde forladt sin tjeneste. Han satte derfor i rette, at Jacob Christensen burde lide efter lovens pagina 1003 dens anden artikel eller den tredie samt betale sagens omkostninger med 10 rigsdaler.

Dommen faldt den 14. marts 1726, og det blev her slået fast, at eftersom mølleren Henrich Raun og hustru, der med større ret kunne anses som saggivere end som vidner, ikke havde været i stand til at påvise, at Jacob Christensen havde foretaget sig noget ulovligt på deres loft, så burde han ganske frifindes for ritmesterens tiltale.⁹⁾ Formentlig skønnede herredsfogeden, hvad hele Krummerup by rime-

ligvis vidste, at degnens karl og møllerens pige uden tvivl havde et godt øje til hinanden og blot var blevet forstyrret i deres forehavende hin nat ved allehelgenstider. Iøvrigt havde den mandhaftige ritmester på Skovsgaard endnu en sag løbende imod Jacob Christensen angående hans vornedpligt. Han var nemlig af den opfattelse, at karlen ulovligt havde fæstet sig bort til degnen i Krummerup, men fik ikke medhold af herredsretten, der slog fast, at da velbårne hr. Beenfeldt havde jus patronatus til Krummerup kirke, så havde Jacob Christensen i virkeligheden heller ikke forladt hans gods og måtte derfor frikendes. Også i denne sag optrådte Henrich Raun som vidne, men hans udsagn forekom noget svævende. Han forklarede, at han vidste, Jacob Christensen mellem Mikkelsdag og Mortensdag 1725 havde været hos degnen Frands Olsen „og holdt paa hans Ploug i Rugsaa-den og kiørte undertiden hans Vogn“, men han vidste ikke, hvorhen han kørte, eller på hvad måde han var hos degnen, om „hand tiente i Dagleye eller tiente virckelig for aarlig Løn“. Senere havde han set Jacob Christensen gå ud og ind hos degnen, men ikke set ham udføre eller forrette noget arbejde hos ham.¹⁰⁾

Skønt Henrich Raun ved adskillige lejligheder havde vist sig at være lige lovlig subjektiv, når han blev ført som vidne, og som følge deraf undertiden blev dukket ganske eftertrykkeligt, som da han af retten blev beordret til at gøre afbigt over for sin uven, degnen, så vovede han sig alligevel nogle måneder senere igen frem på tinge, denne gang dog hverken som anklager eller anklaget, men som prokurator i en andens sag, en rolle, han dog ikke oftere fik mulighed for at optræde i.

I juli 1726 havde godsinspektøren på Førsløvgaard, Gert Niemann, afskediget sin tjener Christian Mørch, der så flyttede til Fuglebjerg og i kortere tid boede hos forpagteren på Fuglebjerggaard. Da han skulle aflevere sine regnskaber til Niemann, lod denne dem hente af Jens Jensen, der var udrider på Førsløv, men uden at kvittere derfor, og da

han tilsyneladende ikke fandt dem helt i orden, lod han Mørch indstævne til Førslev og Harrested birketing. På en eller anden måde synes Mørch at være kommet i forbindelse med Henrich Raun og måske kommet for skade at beklage sig til ham over den behandling, han havde været udsat for fra godsinspektørens side. Mølleren syntes åbenbart, at der var en hel del kød på dét ben, og fik Christian Mørch til at stævne Niemann for Flakkebjerg herredsting i den hensigt at få ført nogle vidner for derefter at erhverve tingsvidne om afleveringen af regnskaberne. Det lykkedes da også godt nok, men Niemanns prokurator, Jørgen Jacobsen Friis fra Slagelse, der både var anset og dygtig, forbeholdt sig ret til i givet fald at udtage kontrastævning.

Uheldigvis havde Henrich Raun allerede ved videreførelsen på Flakkebjerg herredsting båret sig temmelig kluntet ad og trådt grundigt i spinaten, men da han derefter også begyndte at optræde som forsvarer for Mørch i hovedsagen, der jo blev ført for birketinget i Førslev, kom han så langt ud, at den ene dumhed trak den anden efter sig. Under sagens behandling påstod han uden videre, at Niemann ikke bestilte andet end at fare og flakke fra land til land og fra sted til sted og sagde, at Niemann nærrede „et brendende og udødeligt Had til hannem“, og til sidst truede han ham med de ord: „Der kand af en liden foragtelig Gnist blive en skadelig Ild, og man bør eyheller foragte sin Fiende, fordi han siunes ringe.“

Hvis mølleren troede, han med disse ord kunne kyse Niemann fra at stå på sin ret, så tog han fejl, og det blev han hurtigt belært om. Den 28. november 1726 stillede to mænd fra Fuglebjerg, Ib Sørensen og Jørgen Ibsen, i hans gård og stævnede ham til at møde for herredstinget otte dage senere for at høre beviser og lide dom „for hans brugte grove og usømmelige Ekspressioner (talemåder) og Skrivemaade“ i sit indlæg på Førslev birketing. Henrich Raun var hermed kommet i en gruelig klemhærke. Han forsøgte efter bedste evne at bide fra sig, men kunne ikke klare sig over for sin modparts prokurator, Jørgen

Friis, der under hele sagens behandling gik hårdt ind på livet af møl-
leren, hvem han med slet skjult hån stedse omtalte som „Raunen“, en
betegnelse, herredsskriveren også anvendte gang på gang i sit referat
af sagen. På tingdagen den 23. januar 1727 satte Friis i rette, at
„Raunen“ formedelst „hans uanstaaelige førte Processes Maade vor-
der frakient at betiene nogen i deris Sager herefter ved Rettergang“,
og at han skulle gøre afbigt over for Gert Niemann samt betale en
bøde til de fattige i Flakkebjerg herred.

Henrich Raun var ikke uvillig til at gøre afbigt, eftersom han godt
var på det rene med, at han havde forløbet sig, men da han ikke på
nogen måde ville anfægtes i sin ret til at give sig af med sager på tinge,
blev sagen efter begge parters begæring optaget til doms, og dommen
faldt den 6. marts. Efter en omtale af Henrich Rauns „uforskammet-
hed og for alle Folck uanstaaelige Maade“, hans „brugende Usøm-
melighed og ubetænksomme plompe Skrivemaade“ blev det i dom-
men fastslået, at han ikke kunne „undskylde sig jo at have formaste-
ligen handlet imod Lovens 1. Bogs 9. Capitel, slutningen af den 10.
Articul, Pag. 91, idet hand selv har forøvet saadant, som hand burde
at raade andre Folck fra.“ Desårsag kendtes for ret, at Henrich Raun
måtte „iche for nogen at gaae i Rette eller sig med Procurator-Em-
bede i Rettergang at lade bruge; der foruden har hand og for Flache-
bierre Herrits Rætt, naar dend er lyst, at gjøre Inspecteur Mons.
Niemann en saa tilstrækkelig Afbigt, som velbemeldte Mons. Niemann
selv vil opsætte og hannem foreskrive, betale til Flachebierre Herrits
fattige tou Rixdlr. og denne Sags forvoldte Omkostning med fiire
Rixdlr.“

Da dommen var faldet, viste det sig, at forholdet for Henrich Rauns
vedkommende nu var vendt helt om. Nu var det ham ikke længere
ligefrem om at gøre at føre processer for andre, men til gengæld kneb
det gevaldigt for ham at gøre den afbigt, der var blevet ham pålagt af
herredsfogeden, ja, det pinte ham offentligt at skulle bede om forla-

delse, og han trak sig da også længe i det, inden han krøb til korset. Først den 8. januar 1928, to måneder efter at dommen var faldet, trådte han frem på Flakkebjerg herredsting, hvor han i retten fremlagde den skriftlige afbigt, som inspektør Niemann egenhændigt havde foreskrevet ham, og som havde følgende ordlyd:

„Eftersom der var opkommen en Stridighed imellem velædle Inspecteur Hr. Niemann paa Førslevgaard og mig underskrefne, udi hvilchen Act Inspecteuren finder sig tusseret (touchéret = ramt), og Henrich Raun derfor indfinder sig at bede om Forladelse og tilstaae, at hand iche veed noget at paasige dend smuche Mand andet end det, som sømeligt og schicheligt er, og en smuch Mand egner og anstaar, og mener nu Henrich Raun, at ald Inspecteurens Forlangende er fyldestgjort, beder derfor, at disse faa Linier maatte i Acten vorde tilførdt, som tilsiges aff Henrich Raun, og dend Dom derefter maatte Henrich Raun tilstilles, saasom dend contant er betalt.

Krumerop dend 8. January 1728.

Heinrich Raun.“

Det er forståeligt, at Henrich Raun kviede sig ved at underskrive denne afbedelse, der jo i bogstaveligste forstand var ham dikteret, men det pinte ham sikkert endnu mere at se de mere eller mindre åbenlyse smil, der bredte sig på de tilstedeværendes åsyn hin januardag, da den blev fremlagt på herredstinget. Det viste sig imidlertid at være en særdeles virkningsfuld måde at ramme den trættekære møller på. For det første efterlevede han kønt dommerens ord om ikke oftere at befatte sig med andres sager, og for det andet gik der mere end halvandet år hen, inden han igen måtte give møde på tinge.¹¹⁾

Som nævnt var Henrich Raun både rytterbonde og bruger af Krummerup vejmølle. Han havde derfor hele to boliger til sin rådighed, men da ingen jo kan bo mere end ét sted ad gangen, havde han lejet huset ved vejmøllen ud. I 1729 boede der i dette hus en mand, der hed Lorentz Arf. Han var søn af en købmand i Roskilde

af samme navn og havde på det tidspunkt en yngre broder Peter, der gik i Roskilde Domskole, og som nogle år senere blev rektor ved latin-skolen i Viborg. I sommeren 1729 kom der en kurre på tråden mellem Raun og hans lejer, og det endte med, at Arf bogstavelig talt blev *smidt* ud. Om nu Arf havde nægtet at flytte efter opsigelse, eller om det blot var mølleren, der for enhver pris ville have ham fjernet fra møllehuset, får stå hen. Men den 7. juli stod Arf frem på herredstinget og beklagede sig lydeligt over mølleren, der tre uger i forvejen, den 16. juni, sammen med tjenestekarlen Ole Nielsen, tjenestedren-gen Laurs Laursen og husmand Jens Hansen fra Haldagermagle „indgick i hans iboende Huus i Crommerup og voldelig udslengte hans Gods under aaben Himmel paa Gaden og en Deel deraf hafde spollered“. Han havde derfor indstævnet de fire for deres voldelige fremfærd og endvidere ifølge rytterordinansen anmeldt stævnemålet for den kongelige regimentsskriver Jochum Lützen på Pebringegaard.

Lorentz Arf ønskede nu sagen udsat i to uger, men Henrich Raun, der selv var mødt, stod frem og sagde, at hvis monsieur Arf havde indgivet sagen for amtmanden på Antvorskov og for regimentsskrive-ren i stedet for at ulejlige herredstinget, så havde den kunnet være afgjort i mindelighed, „saasom Henrich Raun var en Rytterbonde og Lorentz Arf en Indsieder paa Ryttergodset“. Arf foretrak ikke at svare ham, men sagde, at det ville han først gøre under sagens videre behandling. Han fik derpå den ønskede opsættelse, men da han den 21. juli igen mødte på tinge, var han kun i stand til at oplyse, at han ikke fra Antvorskov birkeret havde kunnet få de til sagens oplysning behørlige dokumenter. Først den 4. august ville han kunne fremlægge disse på herredstinget. Det drejede sig om et tingsvidne fra Antvorskov birk, hvori de fire voldsmands fremfærd hin 16. juni nøje var beskrevet, samt en vurderingsforretning over den del af Arfs gods, der var slængt på gaden. Lorentz Arf krævede nu, at Henrich Raun og hans folk blev idømt voldsbøder, „at betale til Kongen, Hosbonden

Den gamle stubmølle i Krummerup kort tid, før den blæste omkuld.

og Citanten“. Tjenestefolkene skulle svare hver 40 lod sølv, mens hovedmanden Henrich Raun burde dømmes til „for Boeran at bøde, efter højest bemeldte Hans Maj'ts allernaadigste Lov, Igiæld og Tvi-giæld¹²⁾ samt bøde sine tre Mark“. Desuden krævede Lorentz Arf Raun dømt til at betale 12 rdl. i sagsomkostninger og indlod derefter sagen til rettens kendelse. Mølleren var imidlertid ikke mødt på tinge, men 14 dage senere forelagde han i retten et dokument, som Arf dog ikke agtede at svare på. Han nøjedes med på ny at kræve dom i sagen, og herredsfoged Eskild Bruun imødekom hans forlangende, men da herredstingets tid netop i denne sommer brugte mange dage på en sag, der verserede mellem Holger Grubbe til Gerdrup og hans to svogre, faldt dommen først den 22. september 1729, og den indledtes med følgende for mølleren lidet smigrende ord: „Hvor liderlig og ufor-skammet Henrich Raun udi Crummerup hafver handlet imod Signieur Lorentz Arf ibidem (sammesteds) sees baade af Stævningen og Henrich Rauns egen Udsigende og Forklaring, der har indgaaet udi Crummerup Vejrmøllehuus, hvor Citanten boede og uden foregaaende Lovmaal og Rettens Middel overværende udslengt Citantens Bo-have under aaben Himmel“.

Da Henrich Raun jo selv havde tilstået den gerning, han var anklaget for, blev han dømt til at bøde sine voldsbøder med to gange fyrretyve lod sølv og betale sagsomkostningerne med 6 rdl. Hans tre medhjælpere derimod blev frikendt, da de ikke kunne dømmes uden særligt søgsmål fra Lorentz Arf, der iøvrigt ingen erstatning kunne få, da han ikke havde ført bevis for, at nogen af hans ejendele var gået tabt. Henrich Raun slap imidlertid ikke med at betale de ovenfor omtalte bøder. Da han i sit skriftlige indlæg imod Arf havde anvendt en særdeles grov skrivemåde, blev han yderligere dømt til at betale 4 rdl. til de fattige i Flakkebjerg herred. Desværre er Rauns indlæg ikke givet i tingbogen, så det vides ikke, hvilke grovheder han havde trakteret Lorentz Arf med.¹³⁾

Det blev iøvrigt sidste gang, Henrich Raun smed folk ud af Krummerup vejr møllehus, ja, det kom endda så vidt, at han kunne prise sig lykkelig over, at han selv sad lunt inden døre i sin ryttergård. Møllen havde han lejet af ritmester Claus Beenfeldt på Skovsgaard i Kirkerup sogn, men efter ritmesterens død i 1728 blev godset overtaget af hans ugifte datter, Magdalena Cathrina Beenfeldt, der ret håndfast gjorde, hvad hun kunne, for at inddrive, hvad fæstere og forpagtere stod i restance med. Også vornedretten hævdede hun med fast hånd. Blandt de restanter, hun prøvede at få hold på, var også Henrich Raun. Den 1. september 1729, altså tre uger førend der faldt dom i sagen mellem mølleren og Lorentz Arf, blev han af frøken Beenfeldt indstævnet „andgaaende hvad hand for bemelte Møllens og Huuses Brug i nogle Aaringer skyldig er og resterer med“. Hun havde nogle uger forinden, den 12. august, ved herredsfogeden og to af tingmændene ladet foretage en arrestforretning hos Henrich Raun, og nogle dage derefter havde hun ladet to af sine bønder, Peder Christensen og Morten Nielsen, begge fra Gimlinge, henvende sig på Henrich Rauns bopæl og meddele ham, at hvis han ville give rede penge eller stille en god mand som sikkerhed for den del af hans gods, der var gjort arrest i, så måtte han beholde det. De havde imidlertid hverken fundet ham eller hans kone hjemme og havde derfor måttet nøjes med at bede tjenestefolkene lade beskeden gå videre til deres husbond, når han kom hjem.

Som så ofte før ulejlignede Henrich Raun sig ikke med at give møde på tinge, og der blev så udmeldt to mænd af retten, smed Sigvard Henriksen af Flakkebjerg og møller Christen Sørensen fra Høve, der fik besked på straks at forføje sig til Krummerup og dér tage vejr møllen og huset i behørigt øjesyn og udgranske, hvilken stand de befandtes at være i, om der var nogen brøstfældighed, og hvad det i så fald ville koste at sætte dem i stand igen. De to synsmænd begav sig på vej, og da de kom til Krummerup, forlangte de nøglen til mølle-

huset, men Henrich Rauns kone, som de havde henvendt sig til, svarede, „at hun dend iche hafde eller vidste, hvor dend var“, for hendes mand var i Korsør.

Den dag, dette blev oplyst på tinget, mødte også den nye møller i Krummerup, siegnieur Hans Henrich Riis, sammen med to andre mænd fra Krummerup, Ole Pedersen og Peder Hansen, og fortalte, hvad Henrich Raun havde gjort sig skyldig i den dag, da herredsfogeden og hans medfølgere havde gjort arrest i hans hus. Aldrig så snart havde rettens folk forladt Krummerup, før Henrich Raun uden videre var gået hen og havde bemægtiget sig både mølle og hus igen, ja, han havde ydermere slået en hængelås for vejrmøllen, så møllersvenden ikke kunne komme ind, men havde måttet ligge under møllen om natten, da „dend stod for fulde Seigel“, d.v.s. med vingesejlene ude.

Ole Pedersen og Peder Hansen havde forøvrigt været til stede efter ordre, eftersom de af herskabet på Skovsgaard var tilsagt for at have „Obagt og Tilsium med det Gods, som var ved Rettens Middel sekvestreret i Krummerup Vejrmøllehuus, hvor de da og efter Ordre sig henbegav“. Ole Pedersen var først kommet til stede og havde opholdt sig i stuen nogle øjeblikke. Mens han sad der, kom Henrich Rauns kone ind til ham, tog et blækhorn og en pennekniv, som stod på bordet, idet hun sagde: „Dette tager jeg, thi min Mand kan ikke undvære det“. Senere var han gået hjem for at hente noget tøj, mens Peder Hansen førte tilsyn med det beslaglagte gods, men da han kom tilbage, så han til sin overraskelse, at Peder Hansen ikke var inde, men stod uden for møllehusets dør, der var lukket og låst. Mens han var alene, havde han været et ærinde ude, og så var Henrich Raun og konen ganske åbenlyst gået ind i huset. Da de igen kom ud, havde de slået døren i efter sig, låst den og taget nøglen med lige for næsen af Peder Hansen, så de to tilsynsmænd ikke havde kunnet komme ind, men måtte stå udenfor.

Efter at dette var blevet forklaret på tinge, fremlagde Lorentz Arf, der nu optrådte som prokurator for frøken Beenfeldt, i retten Henrich Rauns fæstebrev på møllen, udstedt 1. maj 1723 på Skovsgaard under sal. hr. ritmester Claus Beenfeldts hånd. Men også ved denne lejlighed viste Henrich Raun sin foragt for retten ved at blive borte, og da det samme gentog sig 14 dage senere, kunne herredsfogeden ikke længere opholde sagen. Dommen faldt den 3. november 1729, og den lød i al sin korthed således: „Som dend indstefnte Hendrich Raun af Crommerop iche endten efter Stefnemaal, Foreleggelse eller Opsættelser haver villet møde med noget til sin Befrielse i denne Sag, iche heller hafver hand imod sagt noged af de paastaaende Fordringer. Altsaa kiendes for Rett, at Henrich Raun bør svare og betale ald dend Afgift, som hand iche med Qvitteringer kand afbevisse at være betalt, aarlig 50 Sldrl., ligeledes og erstatte Brøstfeldigheden efter det gjorde Siun af Dato 12. September sidstleden, samt for mislig Betaling af Møllen og Huuset at have sit Fæste forbrudt“. Desuden skulle Henrich Raun betale udgifterne til processen med 6 rdl., mens de øvrige krav, som frøken Beenfeldts prokurator Jørgen Friis mente at have på Henrich Raun, bortfaldt; dog burde Friis nyde regres mod Raun efter lovlig omgang.¹⁴⁾

Dermed var så den potte ude. Arresten på den afsatte mølles gods blev opretholdt, og den 1. december 1729 lod velbårne frøken Beenfeldt til Skovsgaard lyse til auktion mandag den 12. december „at skee i Crommerop Møllehuus paa een Deel Sengekleder og Løsøre“, og det blev befalet tingmændene at sørge for, det blev kundgjort i hele herredet.¹⁵⁾

I de følgende måneder viste Henrich Raun sig overhovedet ikke på Flakkebjerg herredsting, men det betød ikke, at han var blevet mindre trætkekær eller rethaverisk, og det var heller ikke ensbetydende med, at han nu ydmygt havde indrettet sig på at dukke hovedet og tage imod de slag, som blandt andre den velbyrdige frøken på Skovsgaard ved

rettens bistand havde tilføjet ham, nej, han sundede sig lidt og samlede kræfter i den hensigt senere at få sin sag ført frem ved højere instanser. Han var jo til alt held en skrivekyndig mand, og i vinteren 1729–30 gjorde han flittigt brug af både blækhorn og pennekniv. Han rettede således en ærbødig henvendelse til kongen, og det gjorde han ikke forgæves. Den 11. maj 1730 kunne han møde op på tinget og dér fremlægge „dend aller naadigste Konges og Herres meddelte Beneficium Paupertatis“, hvilket var ensbetydende med, at han havde fået bevilget fri proces på grund af trang og nød, og han anmodede nu om, at „det maatte for Retten vorde læst, paaskrefved og hannem strax igien vorde tilstilled af Aarsag, det ved andre Rætter gjordes fornøden“. ¹⁶⁾

Dette var dog kun en begyndelse. Et nyt andragende blev udfærdiget, skrevet rent og sendt til rette vedkommende og endnu en gang med et godt resultat: Den 20. juni 1730 fik Henrich Rasmussen Raun i Krummerup tilladelse til at indstævne de domme, der var afsagt over ham ved Flakkebjerg herredting. ¹⁷⁾

Med både amtmand og stiftsbefalingsmand i ryggen tog Henrich Raun så kampen op mod frøken Beenfeldt. Efter ordre fra amtmand Frederik Rostgaard måtte herredsfoged Eskild Bruun fravige dommersædet, der i stedet blev overladt Jochum Lorentz Sandroe som sættemer, og på stiftsbefalingsmand von Holsteins ordre mødte byfoged Jørgen Laursen fra Korsør på Henrich Rauns vegne. Han fremstillede i retten to kaldsmænd, Søren Rupertsen fra Vinstrup og Peder Jensen fra Haldagermagle, der forklarede, at de havde indstævnet velbårne frøken Beenfeldt på Skovsgaard med værge og kurator samt flere andre. På frøkenens vegne mødte den Krummerup degn, „hederlig og vellærde Monsieur Frands Ollesen Dorph“, med et indlæg fra hendes fuldmægtig, birkefoged Christen Jespersen i Lille Næstved, men det blev afvist af Jørgen Laursen, der fik medhold af sættemereren, som gjorde gældende, at hverken stævнемål eller vidner turde

afvises, eftersom formålet med stævnemålet jo netop var at få nye vidnesbyrd frem til brug ved overretten. Imidlertid var ingen af vidnerne mødt op, så sagen måtte udsættes til senere.

Da så vidnerne endelig den 10. august havde givet møde, forsøgte Christen Jespersen, der denne gang selv var til stede, at forhindre, at de blev ført frem, men Sandroe fastholdt sin tidligere kendelse og tilbageviste alle birkefogedens indvendinger. Det første vidne var den nye møller i Krummerup, Hans Henrich Ries, der af Laursens fuldmægtig Jacob Tersling blev spurgt, hvordan han var kommet til møllen, om han havde fæstet eller lejet den? Ries svarede, at herredsfogeden i tvende mands overværelse havde leveret ham møllen, „efter at hand forhen hafde registreret og seqvestreret Sr. Henrich Rauns Goeds i hans Huus“, men han havde hverken fæstet eller lejet møllen, men ærligt og redeligt købt den, og det var nu et år siden, den var blevet ham overleveret. Han havde dengang efter frøken Beenfeldts begæring været hos Henrich Raun og tilbudt at betale ham et halvt års afgift, såfremt han godvilligt ville afstå møllen, men hvad svar Renrich Raun gav, var han ikke nu i stand til at erindre. Han fortalte endvidere, at herredsfogeden havde befalet Rauns kone og søn, der passede arbejdet i møllen, at de ikke mere måtte befatte sig med den. Dagen efter var der så kommet to vogne fra Skovsgaard, og de var blevet læsset med det registrerede gods; men nogle uger senere, da Henrich Raun ikke længere var der, men kun Ries boede der, kom vognene tilbage med godset, der blev lagt på loftet, og Ries så et skab og et skrin, der var forseglede, og som han havde fået opsyn med. Han havde dog ikke set, om nogle af tingene var hentet inde hos Henrich Raun. Det havde derimod de to andre vidner, Ole Pedersen og Peder Hansen, der havde passet på godset natten efter, at herredsfogeden havde foretaget registreringen. Dagen efter var der kommet to vogne fra Skovsgaard ledsaget af nogle ryttere og havde hentet godset i Henrich Rauns fraværelse. De var gået lige ind i huset og havde fjernet de registrerede

ejendele. Det samme havde herredsfogeden iøvrigt gjort den dag, registreringen fandt sted. En af de mænd, der var med herredsfogeden, Thomas Jacobsen fra Gimlinge, fortalte, at han efter herredsfogedens ordre havde åbnet bagdøren ved med sin kniv at skubbe en træslå til side gennem dørsprækken, og da herredsfogeden også ville ind i spisekammeret, hvis dør var låst, rendte Thomas Jacobsen den op med foden, fordi Eskild Bruun sagde, at han ville svare til det.

Thomas Jacobsen kunne iøvrigt også fortælle, at han sammen med Henrich Raun havde været på Skovsgaard nogen tid, førend retten båndlagde hans gods, og da havde Raun både mundtligt og skriftligt tilbudt frøken Beenfeldt to køer, en jernkakkellovn og en bryggerkedel som sikkerhed, og Thomas Jacobsen havde selv underskrevet som vitterlighedsvidne. Dermed var vidneførelsen til ende, og begge parter bad om en udskrift af det passerede, hvad retten bevilgede.¹⁸⁾

Den videre proces udspillede sig ved Sjællandsfars landsting, der den 6. juni 1731 stadfæstede herredstingets dom over Henrich Raun. Den 13. maj 1732 stadfæstede højesteret dommen med den tilføjelse, at Henrich Raun skulle aflægge sin benægtelsesed samt for hjemtinget afbede sine forseelser over for frøken Beenfeldt.

Det viste sig imidlertid, at det kom til at knibe gevaldigt med at få disse domme fuldbyrdet. Om det nu var, fordi Henrich Raun kviede sig ved at aflægge den ed, der var blevet ham pålagt, eller det var den offentlige afbedelse, han ikke kunne bekvemme sig til, får stå hen, men der gik i hvert fald mere end 20 måneder hen, uden at Henrich Raun lod høre fra sig, og det fik den nådige frøken på Skovsgaard til at tabe tålmodigheden. Hun fik den ferme og dygtige prokurator Søren Lintrup fra Slagelse til at ordne den sag, og han mødte torsdag den 18. februar 1734 på Flakkebjerg herredsting, hvor han fremstillede to kaldsmænd, Hans Christensen og Christen Olsen, der med lovligt varsel havde indstævnet Henrich Raun til tinge „for der efter

ergangne aller naadigste Høyesterets og Landstings Domme at aflægge den tildømte Ed samt at fuldbyrde Afbedelsen til Frøken Beenfeldt“.

Derpå fremlagde Søren Lintrup i retten for det første højesterets dom af 13. maj 1732 og for det andet dommen fra Sjællandsfars landsting af 6. juni 1731, „som af forberørte allerhøyeste Rettens Dom var confirmeret“. Desuden begærede Lintrup hjemtingets akter i samme sag læst for retten, men kun de sider, „som var Brøstfeldighedens Forretning over Crommerop Vejrmølle og dessens Huus“ samt den påfølgende dom.

Ifølge disse domme var Henrich Raun tilfunden at betale tvende års afgift med 100 sldr. samt omkostninger ved herreds- og landsting med 56 rdl., hvortil kom brøstfældigheden på møllen, som var opgjort til 122 rdl. 10 sk. Det blev et beløb, der omregnet i rigsdaler ialt androg 244 rdl. 4 mk. 10 sk. Heraf var dog betalt 50 rdl. 2 mk. 8 sk., det beløb, der var indkommet ved auktionen over Henrich Rauns bo, men ifølge de tre domme skyldte han stadig frøken Beenfeldt 194 rdl. 2 mk. 2 sk., et efter tidens forhold ret stort beløb.

Lintrup spurgte nu monsieur Raun, „som hand maatte fornehme her ved Retten var til Stede“, om han i overensstemmelse med de tre afsagte domme ville gøre sin benægtelses ed, 1. „at hand iche haver haft Krommerup Vejrmølle i Fæste, men alleeneste til Leie og ei var forbunden til videre dens Vedligeholdelse end Tag og Leers Reparation; 2. om hand ligeledes vil gjøre sin Benægtelseseed for de 50 Sldr., et Aars Afgift af dend omtvistede Mølleskyld fra dend 1. Maj 1727 til Aarsdagen 1728, at hand samme til sal. Ritmester Beenfeldt haver betalt, da de udi Ansøgningen kan afgaa; 3. om Henrich Raun nu og er villig at gjøre dend Afbedelse og Erklæring, som han efter Landstingsdommen er pligtig?“ På disse spørgsmål begærede monsieur Lintrup Henrich Rauns „catagorische Svar“.

Henrich Raun svarede, at eftersom han af frøken Beenfeldt var indstævnet for efter højesterets- og landstingsdomme enten at betale eller

befri sig ved sin korporlige ed, så var han nu villig til at efterkomme disse krav, ja, han tilbød at gøre sin saligheds ed, inden han afgav forklaring i retten, såfremt Lintrup ville modtage den, „hvorpaa Henrich Raun gjorde sin corporlig Eed med opragte Fingre, efter at hand hafde hørt Eedens Forklaring af Lovbogen oplæst, og bad sig saa sandt hielpe ham Gud og hans hellige Ord, at hand til shl. Ritmæster Beenfeldt hafde betalt et Aars Afgift af Møllen med 50 Sldr. fra 1. Maj 1727 til Aarsdagen 1728; ligesaa, at hand ei dend omtvistede Krommerup Vejrmølle hafver haft i Fæste af shl. Beenfeldt, men alleene til Leie, og hand ei var forbunden til videre end Tag og Leers Reparation.“

Søren Lintrup spurgte derefter Henrich Raun, om han nu ville afgive den ham tildømte erklæring samt betale 2 rdl. til Krummerup sogns fattige. Her overfor erklærede Raun, at „hand bad allerydmygst velbaarne Frøken Beenfeldt om Forladelse for hans imod hende brugte ublue og grove Skrivemaade, erklærede og, at han dertil iche hafde nogen Aarsag eller Resong, iche heller hafde noged at paasige dend goede Frøichen, som hendes høye Persohn og Stand kunde gravere“. Henrich Raun tilføjede, at han nu var af den formodning, at denne hans afbedelse kunne antages af frøken Beenfeldt uden anke. Søren Lintrup erklærede sig tilfreds med afbedelsen, og retten tillod, at det af Lintrup begærede tingsvidne blev beskrevet, hvorefter alle dokumenter, der vedrørte sagen, blev leveret til herredsskriveren. Sagen var dermed endelig bragt til en afslutning, og fra dette tidspunkt forsvandt både Henrich Raun og Krummerup vejrmølle ud af Flakke bjerg herreds tingbog.¹⁹⁾

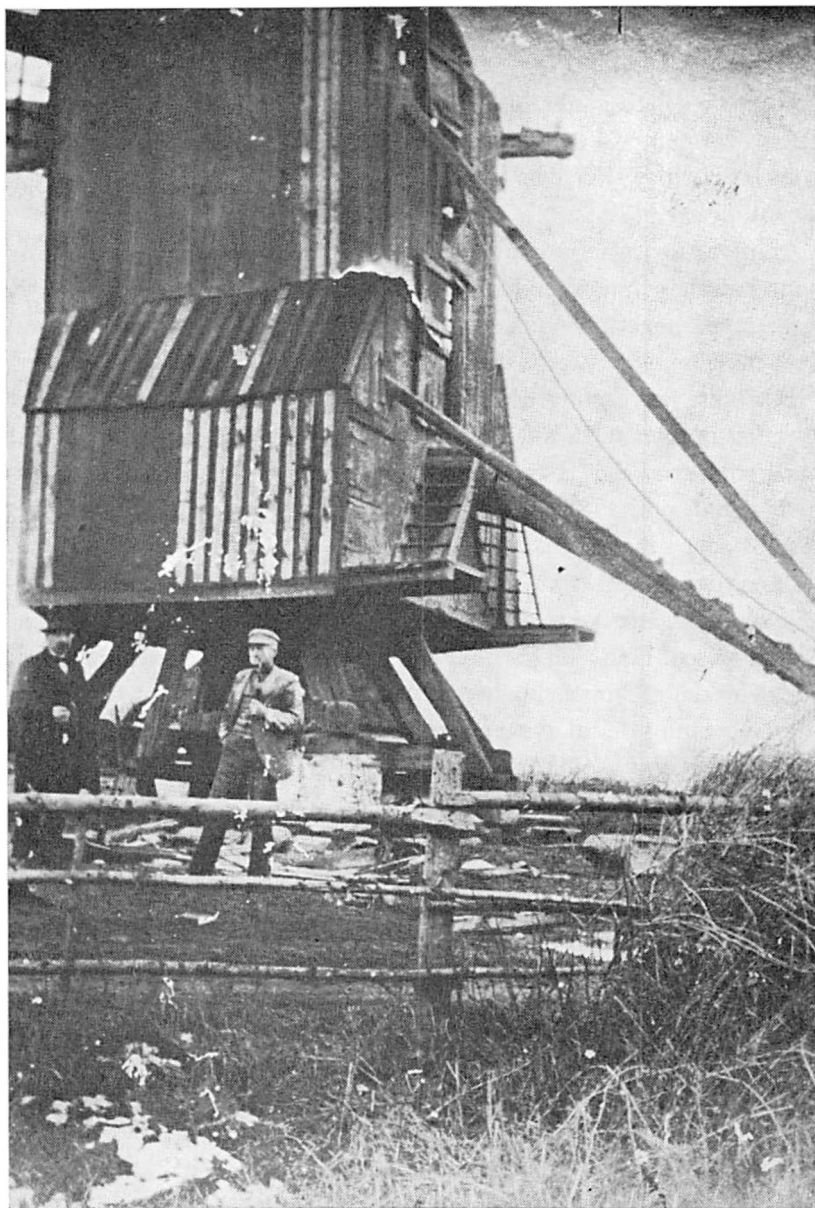
Om den så ofte omtalte frøken Magdalene Cathrine Beenfeldt kan oplyses, at hun efter sin far havde arvet Gimlinge kirkegods, som hendes arvinger til december termin 1764 solgte for 5.600 rdl. Hun døde den 10. februar 1764 på Jomfruens Egede, der en tid havde tilhøre hendes broder, oberstløjtnant Claus Bendix Beenfeldt. Hendes

far var den flere gange omtalte ritmester Claus Beenfeldt til Skovsgaard. Han fik afsked fra hæren i 1705, købte 1711 Gimlinge kirkegods og nævnes efter den tid som ejer af Skovsgaard, hvor han som nævnt døde i 1728.²⁰)

Han var iøvrigt en mand, der krævede, hvad han havde ret til, og han så aldrig gennem fingre med forsømmelige fæstere. Henrich Raun var ikke på noget tidspunkt indstævnet for restancer i de fem år, han drev møllen i ritmesterens levetid, så han svor næppe falsk hin dag på Flakkebjerg herredsting. Hvad angik spørgsmålet, om han havde lejet eller fæstet møllen, så må det vække nogen undren, at det ikke klart var fremgået af det „Fæstebrev“, som ritmester Beenfeldt havde udstedt den 1. maj 1723, og som var blevet lagt frem på herredstinget den 22. september 1729.

Men hvorom alting er, så kan det vel siges, at Henrich Raun afsluttede den lange række af tingtrætter med så nogenlunde at holde skindet på næsen. Han slap da i hvert fald for et års mølleskyld og for en betydelig del af brøstfældigheden ved vejrmøllen og huset. Desværre er en væsentlig del af ryttergodsarkivet fra Antvorskov gået tabt, og birkets justitsprotokoller fra dette tidsrum findes heller ikke. Han omtales iøvrigt heller ikke som rytterbonde i tiden efter 1731, så formentlig var hans gård mellem dem, der dette år af kronen blev solgt til Carl Adolph von Plessen, hvorved den også blev overført fra Antvorskov birks jurisdiktion til Førsløv og Harrested birker, hvorfra der heller ikke er bevaret tingbøger. Heller ikke gennem kirkebogen har det været muligt at følge Henrich Raun, thi den ældste bevarede kirkebog for Krummerup begynder først 1760. Hans død kendes derfor heller ikke, men det står fast, at han virkelig *har* levet, og det er vist ikke forkert at betegne ham som hørende til den mere særprægede del af den lille sydvestsjællandske landsbys beboere.

Om hans efterfølgere i Krummerup vejrmølle stod der knap så megen gny. Hvor længe Hans Henrich Ries ejede møllen, vides ikke, og

Krummerup vejmølle omkring 1895–1900. Manden med piben er møller Jacob Buchvald.

først mod slutningen af århundredet dukkede nye navne op i møllen. Ved folketællingen 1787 nævnes en 53-årig mand ved navn Hans Thim som møller i Krummerup, og få år senere, i 1791 og 93, nævnes en Frederik Møller i Krummerup. Han synes dog kun at have været der en kort tid, for ved udskiftningen, der fandt sted i 1795, nævnes som møller i Krummerup selvejer Jacob Ibsen, der også ejede møllen i 1816, da han optrådte som forlover ved et bryllup.

Krummerup mølle var både i Rauns tid og senere en stubmølle. Det var den vejmølle, der var mest almindelig på landet i hine tider. Det fremgår af udskiftningskortet fra 1795, at møllen lå på en bakke lidt vest for byen til venstre for vejen, der dengang var landevej til Skælskør og Korsør, men Jacob Ibsen boede inde i byen i en firelænget gård med toft og have på ialt 3.870 kvadratalen. Også Jacob Buchvald, der ejede møllen i tiden før 1900, boede inde i byen, hvor han ved siden af mølleriet drev en lille købmandsforretning. I hans tid forfaldt møllen imidlertid mere og mere og var til sidst uanvendelig, og omkring 1903–04 blæste den omkuld. Tomten solgte Buchvald til Peter Nielsen, der omkring 1905 lod en ny og mere moderne mølle opføre på stedet. Han solgte den imidlertid allerede efter et par års forløb og købte Vaadagergaard ved Ting Jellinge. Men også denne sidste mølle er forlængst forsvundet.²¹⁾

HENVISNINGER OG NOTER

(Alle dateringer henvises til Flakkebjerg herreds tingbog 1723–42).

1) Kronens skøder 5, s. 4f. – 2) Kronens skøder 5, s. 6. – 3) 5/10 1724. – 4) 25/9 1724. – 5) 12/10, 26/10 1724. – 6) 1/2, 3/2 1725. – 7) 28/6 1725. – 8) 5/4–28/6 1725. – 9) 29/11 1725–14/3 1726. – 10) 24/1 1726. – 11) 6/3 1727, 8/1 1728. – 12) Igæld og tvgæld = erstatning for skade og tab. – 13) 7/7–4/8, 22/9 1729; Danske prokuratorer, s. 361. – 14) 22/9, 6/10, 13/11 1729. – 15) 1/2 1729. – 16) 11/5 1730. – 17) Sjællandske registre 20/6 1730. – 18) 27/7, 10/8 1730. – 19) 18/2 1734. – 20) Pers. Hist. Tidsskr. 1900, s. 215–17. – 21) Folketælling 1787, udskiftningskort 1795 samt oplysninger meddelt af Mogens Nielsen, Haarslev mark.

Salget af Antvorskov ryttergods 1774

Af Ole G. Nielsen

I

Den 26. maj var det 200 år siden, at Antvorskov Ryttergods blev solgt, og herregårdene omkring Slagelse blev dannet.

Begivenheden har ikke været genstand for større opmærksomhed, den nævnes kun ganske kort nogle steder, bl.a. i Bernholms bog om Antvorskov¹⁾ med et par linier.

Derimod har andre forhold omkring ryttergodserne været genstand for et gennemgribende studie. Oprettelsen af ryttergodserne er behandlet af K. C. Rockstroh²⁾, bondens forhold på ryttergodset af Holger Munk³⁾ og nogle landboreformer på Antvorskov og Vordingborg ryttergodser af Axel Lindvald.⁴⁾

Men angående salget er der endnu ikke skrevet noget fyldestgørende. – Og dette er ikke et forsøg derpå, men en beretning om: hvorfor Antvorskov blev solgt, hvad statskassens udbytte blev, hvorledes godset blev spredt, og hvad der er tilbage.

II

Grevskabet Antvorskov⁵⁾ blev i 1717⁶⁾ ændret til et ryttergods som et led i Frederik IV's godspolitik, hvorved der blev mageskiftet store arealer over hele kongeriget, således at kongens jorde blev mere samlet. Der blev dannet 12 rytterdistrikter, som skulle udgøre det økonomiske grundlag for det nationale rytteri.

Fæstebonden, der sad inde med omkring 75 pct. af landets jord,⁷⁾ var både socialt og retsligt gået til grunde. – Og forholdene var værst på Sjælland og Lolland–Falster.⁸⁾

Et forældet landbrugssystem og lave kornpriser forhindrede bonden i at få et rimeligt udbytte af sin gård.⁹⁾ Og han blev ikke længere betragtet som en statsborger, men som tjener (slave) under det gods, hvor han var fæster. Og det gælder både for kronens gods og det private.¹⁰⁾ Fæstebondens korn var ringe, for kærnerne var små og foldudbyttet lille.¹¹⁾ Derimod havde kvægopdrættet, indtil kvægpesten i midten af 1700-tallet udryddede store dele af landets husdyrbestand, stor betydning for bonden.¹²⁾ Men netop fordi kornet blev fodret op, og det bedste kvæg blev solgt, forringedes bondens kår. Han avlede på det ringeste kvæg og brugte de mindste kærner til udsæd, hvis han ikke var nød til at låne korn på herregården, og dermed stifte gæld.

I tiden før 1762 var Danmarks økonomi stabil. Statsgælden, der var indenlandsk, udgjorde i 1757 kun $\frac{3}{4}$ af et års indtægt, medens statsgælden i 1763 udgjorde 4 års indtægt.¹³⁾

Årsagen til denne økonomiske krise skal søges i den lave kornpris, misvækst, en stor handelskrise, kvægpesten og oprustningen mod Rusland.

Det blev så H. C. Schimmelmann, som skulle komme til at klare krisen. Og en af de beslutninger, han straks tog, var at sælge krongodset for at skaffe kapital til at få betalt nogle lån. Statens årlige indtægt for krongodset (omfattede også de 12 rytterdistrikter) var 78.000 rd., men et salg ville indbringe 2.891.160 rd., foruden renter af kapitalen.

Den 12. august 1763 kom rentekammerets forestilling om salget af krongodserne, og tre dage efter fulgte den kongelige resolution.¹⁴⁾ (København, Kronborg og Frederiksborg amter var krongods, men blev ikke omfattet af denne resolution).

Den oprindelige plan var at sælge Antvorskov og Vordingborg som

de første, men den 1. oktober 1763 blev det bestemt, at de to godser skulle sælges som de sidste. Og først i 1767 begyndte man igen at arbejde med salget af de to godser. På dette tidspunkt var det jyske og fynske gods solgt, og det havde indbragt samme sum, som det var beregnet, at alle godserne skulle give.

Den 22. december 1767 kom plakater, der meddelte salget af Antvorskov Ryttergodts den 12. april 1768.¹⁵⁾ Godset blev delt i 9 hovedgårde, og den 3. marts udsendtes konditionerne. Men 5 dage senere, den 8. marts kom en kontraordre. En kongelig befaling bød, at salget blev indstillet. Samtidig hermed blev det bestemt, at godserne på Antvorskov og Vordingborg skulle overgå til Overskattedirektionen for 72½ rd. pr. td. hartkorn, hvilket blev 417.000 rd. for Antvorskov. Årsagen hertil var, at den økonomiske krise var afværget, og staten kunne igen bruge penge på mere usikre forretninger. Derfor skulle de to godser være genstand for nogle forsøg med landboreformer.

Hvad disse landboreformer skulle omfatte var ikke afgjort den 8. marts, kun at der skulle indføres koppelbrug. Først omkring begyndelsen af maj kom nogle retningslinier, som indeholdt: 1) indførelse af koppelbruget, 2) fællesskabets ophævelse, 3) husmændenes ret til græsning sikres, 4) naturalticende afløses af en afgift, 5) indførelse af arvefæste, 6) hoveriets bestemmelse og 7) sikre en rimelig fordeling af skatterne.

Dette viser, at man agtede at beholde det gældende system med hovedgårde og fæstegårde med hoveriplit. De iværksatte landboreformer tog sigte på et salg, ikke af de enkelte fæstegårde, men af hovedgårde med tilliggende bøndergods. Og man ønskede ikke blot at få afsat godset så nemt som muligt, men også med størst fordel.

Men før end salget kunne realiseres, skete den regeringsændring, som gav magten til Struensee, og med ham kom nye og reformvenlige folk.

Struensee¹⁶⁾ måtte som reformtilhænger gå ind for bondefrigørel-

sen, men han havde ikke nogen afklaret holdning til problemet og viste heller ikke nogen større aktiv interesse. Men han var mere bondevenlig end godsejervenlig, og derfor fratog han den 19. november 1770 Overskattedirektionen administrationen af Antvorskov og Vordingborg, og lod den nyoprettede generallandvæsenskommission administrere de to godser.

Som leder af landboreformerne på Antvorskov og Vordingborg udnævntes professor Oeder, som gennem 1760'erne havde kæmpet for bondens frigørelse. Oeder havde i 1769 udarbejdet et forslag, der byggede på hans overbevisning om frihedens betydning som opdragende faktor. Oeder ønskede 1) ophævelse af fællesskabet, 2) at give bønderne øget ret over deres fæstegård og 3) at afløse hoveriet.

Det var Oeders mål at skabe en mellemstand af selvejerbønder på hovedgårdens marker, d.v.s. at hovedgårdene skulle udstykkes i bøndergårde og sælges til såvel bønder som andre interesserede, idet Oeder regnede med, at interessen for at blive selvejerbonde var stor.

Generallandvæsenskommissionen tog Oeders forslag, men forårsaget de økonomiske interesser, som var i forbindelse med punkt 2 om bøndernes øgede ret over deres gård, kom der to indstillinger fra kommissionen: en flertalsindstilling, som gik ind for fuldkommen ejendomsret, og en mindretalsindstilling, som gik ind for arvefæste i 99 år.

Struensees kabinetsordre af 6. november 1771 bød, at parcellerne skulle bortfæstes i 50 år.

Der blev aldrig afholdt nogen auktion på Antvorskov, for Struensee blev styrtet i januar 1772, og da det første forsøg på at få afsat jorden fra Vordingborg slog fejl, blev Oeders planer indstillet.

Tiden efter Struensee var ikke så reformvenlig, og Rentekammeret fik den 1. april 1773 igen administrationen over Antvorskov og Vordingborg. Og her ønskede man at videreføre de første reformforslag om hovedgårdenes bevarelse. Men da Oeders plan var så fremskredet, at nedrivningen af hovedgårdene var begyndt, var der kun en

mulighed tilbage, nemlig at skille sig af med distrikterne, enten ved salg eller bortforpagtning. Og forpagtere var der ikke. Derfor blev det for 3. gang besluttet at sælge Antvorskov Ryttergods.

III

Rentekammerets bekendtgørelse (plakat) af 3. marts 1774 om salget af Antvorskov Ryttergods¹⁷⁾ havde følgende indhold:

'Godset, der var delt i 9 hovedgårde og en del separat gods, skulle sælges på en offentlig auktion den 26. maj. Til hovedgårdene skulle knyttes de rettigheder, som var gældende for sædegårde. Bønderne kunne også deltage i auktionen, for de kunne både købe deres egen og andres gårde¹⁸⁾, og når en rytterbønde blev selvejer, skulle han have samme rettigheder, som var gældende for andre selvejerbønder.

Derfor kunne det separate gods opbydes både byvis og gårdvis, kun afhængig af køberens ønske. Det gods, som blev solgt, var til købernes evige arv og eje uden begrænsninger.

Bønderne skulle selv holde deres bys skolehus og lønne skoleholderen. Der var ikke nogen auktionsomkostninger forbundet med salget, kun et ekspeditionsgebyr. Og for at få købere til det store udbud af gods, blev der lavet nogle meget lempelige afbetalings- og låncordninger, bl.a. med op til tre års kredit inden første afdrag.

Der blev sat en minimumspris for godset. Idet hovedgårde ikke måtte sælges for mindre end 20 rd. pr. td. hartkorn og det separate gods for mindst 1 rd.pr. td. hartkorn.'

Kammerkollegiet udsendte den 20. april konditionerne for salget, heri opregnes de friheder og rettigheder, som var knyttet til dele af godset.

Endvidere blev der udsendt en specifikation over godset, hvor de 9 hovedgårde og det separate gods er anført med deres forskellige tiliggende.

Her bringes et resumé af specifikationen:

1. Hovedgård blev dannet af Antvorskov Slots Hovedgård, der omfattede: Slagelse, Rødehus, Bjergbymarkerne, Lammehaven, Etteput, Alesøvænget, Esbjerg, Kallen og Horsevænget. Ialt 208 tdr. Hartkorn fri hovedgårds-taxt.

Dertil hører:

- 1) Bjergby og Gerlev kirker.
  - 2) 849 tdr. hartkorn bøndergods, som omfattede: Landsgrav, Hyllerup, Holmstrup, Ll. Valby, Forlev, Bjergby, Seerdrup, Harrested og Rosted. Ialt 94 gårde og 58 huse.
2. Hovedgård blev dannet af Gimlinge og Rappenburg købler, Skovsgård og to dele af Antvorskov slots hovedgård, nemlig Gimlinge cngpiber og noget af Sønder Overdrev. Ialt 47 tdr. hartkorn fri hovedgårdstaxt.

Dertil hører:

- 1) Sørbymagle og Kirkerup kirker.
  - 2) 553 tdr. hartkorn bøndergods, som omfattede: Sorbymagle, Sorbylille, Bøstrup, Kirkerup, Esholte, Bjærup, Vollerup, Halkevad, Lørup, Gimlinge og Snekkerup. Ialt 76 gårde og 61 huse.
3. Hovedgård blev dannet af Lystager Gårds hovedgårds taxt og Mølle-mosen fra Antvorskov Slots hovedgård. Ialt 62 tdr. hartkorn fro hovedgårdstaxt.

Dertil hører:

- 1) Ting Jellinge og Hyllested kirker.
  - 2) 420 tdr. hartkorn bøndergods, som omfattede: Flakkebjerg, Ting Jellinge, Haldagemagle, Eskildstrup og Stenstrup. Ialt 59 gårde og 42 huse.
4. Hovedgård blev dannet af Pebring Hovedgård, Ny kobbøl fra Antvorskov Slots hovedgård, firegårde fra Gerlev og 1 fra Bjergby. Ialt 73 tdr. hartkorn fri hovedgårdstaxt.

Dertil hører:

- 1) Sludstrup kirke.
  - 2) 300 tdr. hartkorn bøndergods som omfattede: Gerlev, Skørpinge og Sludstrup.
5. Hovedgård blev dannet af en del af Sønder Overdrev og Munkeengen, der begge er fra Antvorskov Slots Hovedgård, samt to gårde fra Devitsrød og en fra Vedby Sønder. Ialt 23 tdr. hartkorn fri Hovedgårdstaxt.

Dertil hører:

- 1) Gudum kirke.
- 2) 324 tdr. hartkorn bøndergods, som omfattede: Ottestrup, Vedby Sønder, Gudum, Grøfte og Skovsø. Ialt 42 gårde og 39 huse.

6. Hovedgård blev dannet af Kindertofte Overdrev, Landbytorp, en gård fra Vedby Nørre og en fra Kindertofte. Ialt 43 tdr. hartkorn fri hovedgårdstaxt.

Dertil hører:

1) Kindertofte kirke.

2) 335 tdr. hartkorn bøndergods, som omfattede: Vedby Nørre, Næsby ved Skoven. Tyvelse, Ollerup og Kindertofte. Ialt 47 gårde og 26 huse.

7. Hovedgård blev dannet af en del af Antvorskov Slots Hovedgård samt 6 gårde i Nordrup. Ialt 42 tdr. hartkorn fr hovedgårdstaxt.

Dertil hører:

1) Sønderup og Nordrup kirker.

2) 257 tdr. hartkorn bøndergods, som omfattede: Nordrup, Skaftlev, Hallelev og Sønderup. Ialt 36 gårde og 26 huse.

8. Hovedgård blev dannet af 5 gårde fra St. Valby og et mindre areal fra de øvrige 9 gårde i St. Valby. Dertil en del af Kindertofte Overdrev. Ialt 70 tdr. hartkorn fri hovedgårdstaxt.

Dertil hører:

1) Hejninge kirke.

2) 416 tdr. hartkorn bøndergods, som omfattede: St. Valby, Øster Stillinge og Hejninge. Ialt 52 gårde og 32 huse.

9. Hovedgård blev indrettet af Tårnborg kobbel, 5 gårde i Ormslev og dele af Antvorskov Slots hovedgård. Ialt 82 tdr. hartkorn fri hovedgårdstaxt.

Dertil hører:

1) Hemmeshøj og Tårnborg kirker.

2) 340 tdr. hartkorn bøndergods, som omfattede: Ormslev, Vemmelev og Hemmeshøj. Ialt 48 gårde og 39 huse.

Det separate gods omfattede: Kirke Stillinge, Bildsø, Kelstrup, Næsby ved Stranden, Lundforlund med kirke, Erdrup, Stude, Fårdrup, Høve Mølle og en mindre parcel i Munkebjergby sogn.

Endvidere blev Fuglebjerg og Benløse kongetiender henlagt til det separate gods, selvom det ikke horte til distriktet. Ialt 112 gårde og 78 huse.

Bilag nr. 1 viser inddelingen i arealer efter klassificering).

Rentekammeret beskikkede den 10. maj birkedommer Sveistrup på Antvorskov til at afholde auktionen den 26. maj i overværelse af Rentekammerets kommitterede, etatsråd Niels de Hoffmann og kammeråd Quistgaard, som havde forestået inddelingen af godset. Auk-

Bilag nr. 1. Specifikationer over Antvorskov Ryttergods' inddeling.

Arealet opgives i: Hartkorn, skæpper, fjerdingkar og album.

	Fri hovedgårds taxt			Contribuerende gods			
	Samlet areal	Ager og eng	Skov	Kirketiende	Ager og eng	Skov	Møllesk.
1. Antvorskov	1131.0.0.2.	207.6.3.0	15.6.1.1	58.0.0.0	845.5.0.2	0.4.3.1	3.3.1.1
2. Gimlinge	634.6.2.2 ¹ / ₂	44.7.0.1	1.6.3.2	33.1.0.0	543.2.3.1 ¹ / ₂	7.7.2.0	1.7.1.1
3. Lystager	533.2.2.1	55.2.0.0	6.6.0.0	37.0.0.0	418.1.0.1	2.0.2.0	0.0.0.0
4. Pebringe	393.5.2.0	69.7.2.1	3.0.0.0	21.0.0.0	299.5.3.2	0.0.0.0	0.0.0.0
5. Devidsrød	371.4.2.0	23.1.3.0	0.2.3.1 ¹ / ₅	18.4.0.0	319.0.1.2	2.2.1.4 ⁴ / ₅	3.2.3.1
6. Landbytorp	391.2.2.1 ¹ / ₂	31.5.2.1 ¹ / ₂	9.2.3.1	13.3.0.0	333.7.3.2	0.5.0.0	3.2.3.1
7. Nordrup	347.3.0.1	42.3.0.3 ³ / ₈	0.0.0.1 ¹ / ₂	17.5.0.0	257.2.2.5 ⁵ / ₈	0.0.1.1 ¹ / ₂	0.0.0.0
8. Valbygård	507.2.3.2 ¹ / ₂	68.7.3.2	1.2.1.1	20.5.0.0	416.0.3.1	0.0.0.0	0.0.0.0
9. Tårnborgh	497.2.3.2 ¹ / ₂	81.2.1.1 ¹ / ₂	1.0.2.2	45.1.0.0	366.6.0.0	2.2.0.0	0.0.0.0
Separat gods:							
a) bøndergods					958.5.2.2	0.0.0.0	0.0.0.0
b) hovedgårdstaxt					19.3.0.0	0.0.0.0	0.0.0.0
c) en kirke				26.2.0.0			
d) en mølle					2.5.1.1	0.1.2.0	2.0.0.1
e) Benløse Kongetiende				30.1.0.0			
f) Fuglebjerg Kongetiende				14.3.0.0			

tionen blev afholdt planmæssigt. Men der skete ikke den spredning af godset, som det kunne have været forventet. Af nedenstående oversigt kan vi se 3 godskoncentrationer. Endvidere fremgår det ikke, at bønderne har deltaget i salget, som plakaten gav mulighed for. Dette forhold, at bonden ikke benyttede sig af tilbudet om at blive selvejer, kan have 4 årsager: 1) uvidenhed, 2) at han ikke havde økonomisk mulighed, 3) at han ikke havde interesse heri eller 4) at auktionsformen forhindrede det.

De tidligere omtalte sociale og økonomiske forhold har haft sin betydning for bondens holdning. Men det mest afgørende har været, at auktionen har været afholdt på en sådan måde, at det ikke har været muligt for bonden at deltage i salget. Alene det forhold, at hovedgårdene blev opbudt samlet, d.v.s. enkeltvis med samlet tilliggende af bøndergods, forhindrede det.

Hovedgård	Opråb i Rd.	Højeste bud i Rd.	Køber
1. Antvorskov	80.000	129.000	Finansråd Koes
2. Gimlinge			
3. Lystager	70.000	75.040	Assessor Dinesen
4. Pebringe	26.000	32.020	Finansråd Koes
5. Devitsrød	24.000	24.000	Birkedommer Sveistrup
6. Landsbytorp	24.000	28.020	Kgl. forvalter Fogh
7. Nordrup	24.000	24.000	Inspektør Johann Duus
8. Valbygård, K. Stillinge, Bildsø, Keldstrup, Næsby v. Stranden og andel af Sønder Overdrev	}	65.000	General Castenschjold
9. Tårnborg			
Lundforlund			Finansråd Koes
Erdrup			Finansråd Quistgaard
Fårdrup			Forpagter Pedersen
Fuglebjerg Kongetiende			Assessor Dinesen
Benløse Kongetiende			Kancelliråd Neergaard
Høve Mølle			Lensgreve Holstein

Salget blev approberet den 23. juni 1774. Og godsets 5.835 tdr. hartkorn havde indbragt 430.543 rd.

Det finansielle udbytte af auktionen må – når både Antvorskov og Vordingborg Ryttergods (solgt 26.9.1774) behandles under et, siges at være mindre, end det kunne have været forventet efter de almindelige jordpriser.

I perioden 1771–1780 var gennemsnitsprisen for 1 td. hartkorn omkring 90 rd.¹⁹⁾ Men denne gennemsnitspris tager ikke hensyn til forskellen på krongods og privat gods, da krongodset blev vurderet højere. Den lave pris kan dels skyldes det på en gang så store udbud af gods, dels de store arealer, som lå hen med græs til hø for rytterriets heste. Gennemsnitsprisen for Antvorskov blev 74 rd., medens den på Vordingborg blev 107 rd. Den meget høje pris på Vordingborg skyldes skovene, og ikke mindst hasselskovene. Men alligevel var udbyttet tilfredsstillende, for renterne af salgssummen indbragte mere end godset ville give ved den hidtidige drift.

Med auktionen ophørte de første forsøg på at gennemføre nogle landboreformer, men uden resultat. Og da tiden igen blev for reformer, var det helt andre synspunkter end Oeders, som gjorde sig gældende. Men derfor skal betydningen af det resultatløse arbejde med Antvorskov og Vordingborg ikke undervurderes.

IV

Når man i dag iagttager egnen omkring Slagelse, kan det være vanskeligt at se, hvor ryttergodsets hovedgårde og separate gods er. Det skyldes de sammenlægninger, som fandt sted ved auktionen og senere igen. Samt den deling af nogle godser, som blev foretaget på et senere tidspunkt.

Antvorskov og Pebringe hovedgårde med Lundforlund by, kirke og mølle blev købt af finansråd G. D. F. Koes.²⁰⁾ Han boede på Antvorskov slot, men nedrev kirkefløjen og opførte af materialerne hoved-

Falkenstein. Hovedbygningen er opført af munkesten fra Antvorskov klosterkirke. At hovedbygningen ikke fik lov at stå i de røde teglsten skyldes ny-klassicismens krav om hvidpudsede mure.

bygningen til Pebringe, som han gav navnet Falkenstein efter sin hustru, der var født Falk.

Koes solgte begge godser til grev Dernath i 1794, og i 1799 overgik de til gehejmekonferensråd Constantin Bruun.²¹⁾

Constantin Bruun delte i 1806 Antvorskov Hovedgård i 4 dele, som

fik navn efter hans børn, det blev til: Idagård, Charlottedal, Carlsgård og Augustadal. Falkenstein blev solgt fra i 1812 til etatsråd J. G. L. Manthey, og hermed ophørte fællesskabet mellem de to hovedgårde.

Af Antvorskov Hovedgård er Idagård i dag den eneste gård med landbrug. Augustadal blev lagt under Charlottedal, der nu er nedlagt som gård. Og Carlsgård blev delt i Antvorskov Brænderigård og Antvorskov Parcelgård.

Lystager Hovedgård og Fuglebjerg Kongetiende blev lagt under Gimlinge hovedgård ved auktionen, idet Lystager og Gimlinge blev opråbt samlet. Heraf dannede assessor Dinesen Gyldenholm, hvorfra Katrineholm blev solgt fra i 1802 og Skovsgård i 1804.

Devitsrød Hovedgård blev købt af birkedommer Sweistrup og Landbytorp af forvalteren fra Antvorskov Slots Hovedgård Hans Larsen Fogh. I 1783 blev begge hovedgårde købt af statsminister H. H. von Eicksted. Han lagde godserne sammen og udvidede det ved yderligere køb af kirke- og bøndergods. På Landbytorps plads opførtes St. Frederikslund, medens der på Devitsrøds plads blev opført en avlsgård, som siden 1929 har været en selvstændig gård, det er Ll. Frederikslund.

Inspektøren på Antvorskov under arbejdet med Oeders reformer, Johann Duus, købte 7. hovedgård, det der i dag er Nordruplund.

Valbygården blev med størstedelen af det separate gods købt af kammerherre J. M. H. Castenschiold. (For at undgå misforståelser bør det understreges, at Brorupgården ikke har noget tilknytningsforhold til Antvorskov Ryttergods).

Tårnborg blev med en del af Hemmeshøj sogn købt af godsejer Christian Eggers til Dyrehovedgård. Eggers var den eneste jordbesidder, som erhvervede sig en hovedgård, de andre købere var embedsmænd.

Tårnborg hedder i dag Tårnholm, medens det nuværende Tårnborg dengang hed Dyrehovedgård.

Idagård. Hovedbygningen er opført kort efter delingen af Antvorskov Hovedgård i 1806, og er i dag den sidste parcel fra Antvorskov Hovedgård, som stadig er en gård.

V

Der skal til slut rejses et nyt problem, nemlig: Hvordan var bondens kår efter salget?

Dr. phil. Holger Munk har undersøgt forholdene på Vordingborg, og der blev bondens stilling forringet. Man må huske, at i 1774 var

der lovfæstede byrder på bonden²²), det er: 1) på hans indtægt (tiende), 2) på hans arbejde (hoveri) og 3) på hans person (stavnsbånd).

Hoveriet var mere end en skat til herremanden lagt i arbejdskraft, det berørte bondens frihed til arbejde og til at leve som menneske. Og hvad hoveriet ikke fratog bonden, tog stavnsbåndet, for når en bonde var født på et gods, var det nærliggende, at han også blev betragtet som godsets ejendom.

Forholdene ændredes dog hurtigt, for den 20. april 1781 kom forordningen om udskiftningen, og derefter gennemførtes de store landboreformer.

Hejninge brændte i 1781, og landsbyens ejer udskiftede jorden og foretog udflytninger med det samme.²³)

Overgangen til selveje blev for nogle godsers vedkommende gennemført allerede i 1790'erne.²⁴)

NOTER

1. P. H. Bernholm: Antvorskov gennem tiden til vore dage. 1942. Side 90. – 2. K. C. Rockstroh: Den nationale hær i Danmark 1670–1708. 1916. – 3. Holger Munk: Rytterbonden 1954. (Disputats). – 4. Fra Arkiv og Museum 1907 og 1909: Axel Lindvald: Antvorskov og Vordingborg Krongodser I–II. Et bidrag til landboreformernes historie. – 5. P. H. Bernholm: Antvorskov gennem tiden til vore dage 1942. Side 88. – 6. Historisk tidsskrift: 9. række 3. bind, side 46. K. C. Rockstroh: Frederik IV's godspolitik. – 7. V. Falbe Hansen og Will. Scharling: Danmarks statistik 2, side 110. – 8. V. Falbe Hansen og Will. Scharling: Danmarks statistik 2, side 120. – 9. J. A. Fredericia: Den danske bondestands undertrykkelse og frigørelse i det 18. århundrede. 1888, side 4. – 10. Der er delte opfattelser af forholdet omkring bondens kår på krongodset. V. Falbe Hansen mener ikke, at der var anderledes vilkår på kronens gods, mens Linvald er overbevist om, at det var bedre at være hovbonde på krongodset. Forholdet er det, at hvor et gods hav været i en slægts besiddelse og fortsat skal være det, der er de bedste forhold for bonden. Krongodset var meget sjældent i handlen og ejerforholdet stabilt, derfor kan Linvald have ret. – 11. J. A. Fredericia: Den danske bondestands undertrykkelse og frigørelse i det 18. århundrede. 1888, side 9. – 12. J. A. Fredericia: Den danske bondestands undertrykkelse og fri-

gørelse i det 18. århundrede. 1888, side 10. – 13. Historisk tidsskrift: 6. række 1. bind, side 497–535. L. Kock: En finansiel krise i årene 1763–1764. – 14. Fra Arkiv og Museum: 1907, side 234–289 og 1909, side 175–226. – 15. Rigsarkivet: Rentekammeret nr. 24 22 637 Dokumenter vedk. Antvorskov og Vordingborg Distrikters salg. – 16. Politikens Danmarkshistorie, bind 9, side 452. – 17. Rigsarkivet: Rentekammeret nr. 24 22 639. Dokumenter vedk. salget år 1774 af jordegods, kirker og Tiender på Antvorskov Rytterdistrikt. – 18. Ifølge plakattens punkt 7 kunne bonden både købe sin egen påboende gård og andre gårde, men Linvald, s. 219, skriver: „muligheden for at sælge gårdene til bønderne selv, blev ikke med ét ord berørt.“ – 19. V. Falbe Hansen: Stavnsbåndsløsningen og landboreformerne. 1888, side 99. – 20. Rigsarkivet: Rentekammeret: Antvorskov Distrikts auktionsprotokol. – 21. Danske slotte og herregårde IV. 1964, side 185–187. – 22. J. A. Fredericia: Den danske bondestands undertrykkelse og frigørelse i det 18. århundrede. 1888, side 11. – 23. Axel Steenberg og Gunnar Olsen: Landskab og bebyggelse 1945, side 41. – 24. Landsarkivet: Antvorskov distrikts Birkerets protokol.

Biskop Martensens optegnelser om visitater i Ringsted herred

Ved Henning Heilesen

Fra 18. og 19. århundrede er bevaret adskillige optegnelser om bispevisitater. Ved oprettelsen af Generalkirkeinspektionskollegiet 1737 forpligtedes kollegiets medlemmer til at pålægge biskopperne hvert år at indsende beretninger om menighedernes tilstand og de gejstliges samt andre læreres „Forhold, Flid og Beskaffenhed“. Som følge af denne bestemmelse findes der i Generalkirkeinspektionskollegiets arkiv i Rigsarkivet et betydeligt antal visitatsberetninger, der er et omfattende og værdifuldt materiale til dansk kirkehistorie i det 18. århundrede. For Sjællands stift findes der her beretninger af biskop Peder Hersleb 1739–1745 og af den senere biskop Ludvig Harboe som biskop Herslebs medhjælper 1749–1752 samt af biskop N. E. Balle 1784–1790. Enkelte prøver af disse beretninger er trykt i tidsskrifter og lokalhistoriske årbøger, men en samlet offentliggørelse er en vigtig kirkehistorisk fremtidsopgave.

Forpligtelsen til at indsende årlige indberetninger gjorde det nødvendigt for biskopperne at føre private visitatsdagbøger, for at de på grundlag af disse kunne skrive deres officielle beretninger. I Sjællands bispearkiv i Landsarkivet for Sjælland findes en række små optegnelsesbøger, ført af Herslev og Harboe på deres visitatsrejser rundt i stiftet. Også Balle førte visitatsdagbøger fra begyndelsen af sin bispetid. I sin indberetning for 1785 omtaler han et „Dagsregister for al

min Forretning paa Visitationerne“. Der ses dog ikke bevaret private visitatsoptegnelser af Balle før 1799.

Efter Generalkirkeinspektionskollegiets ophævelse 1791 blev det skik at sende beretninger til Danske Kancelli, fra 1800 dettes 1. departement, der 1848 omdannedes til Kultusministeriet. For Sjællands stift er dog kun få af disse beretninger bevaret.

I Sjællands bispearkiv findes et tykt kvartbind med visitatsoptegnelser af Balle 1799–1807. Disse optegnelser er en værdifuld kilde til oplysning om kirke- og skoleforhold i Sjællands stift på den tid og et talende vidnesbyrd om den utrættelige flid og grundighed, der kendetegnede Balle som biskop. Uddrag deraf blev i sin tid udgivet af H. F. Rørdam i Kirkehistoriske Samlinger 3. rk. IV 1–29; visitatsbogen burde udgives i sin helhed. Balles efterfølger Fr. Münter (1808–1830) gjorde optegnelser i en række hæfter, som findes i bispearkivet; de står i udførlighed og nøjagtighed tilbage for Balles i stort og småt lige omhyggelige notater. Fra P. E. Müllers kortvarige bispetid (1830–1834) ses ikke bevaret visitatsoptegnelser. Anderledes er det derimod med den følgende biskop, J. P. Mynster. Fra hans hånd findes der visitatsdagbøger 1835–1853 i fire svære kvarthæfter i bispearkivet. Ved deres nøjagtighed og grundighed står de Balles nærmest, men de adskiller sig fra dem ved det stærkere personlige præg. De blev udgivet 1937 i to statelige bind af Bjørn Kornerup. I denne udgaves 1. bind er der en udførlig indledning på 126 sider om bispevisitater i almindelighed og om Mynsters visitater i særdeleshed.

Til denne række af visitatsoptegnelser slutter sig H. L. Martensens 1854–1882 i 16 kvarthæfter på tilsammen ca. 1100 sider. De findes i to pakker i Det kongelige Bibliotek (Ny kongelig Samling 3428 I–II, 4°). De er ikke så grundige som Mynsters, men der er i dem samlet et stort kirke- og skolehistorisk materiale, som fortjener at udgives. Nedenfor meddeles optegnelserne om Martensens visitater i Ringsted herred. I dette herred nåede Martensen at visitere tre gange, nemlig

i 1855, 1867 og 1881. Ved de to første visitatsrejser visiterede han samtlige pastorater i herredet, tredje gang forbigik han Ringsted og Benløse, hvor han havde ladet sin gode ven provst Andersen visitere på sine vegne (hos personlige venner visiterede Martensen nødigt; han visiterede ikke i Roskilde, da Gude var domprovst dér). Forud for sin første visitats her skrev Martensen 5. juli 1855 til Gude: „Af min Visitats i Stevns havde jeg ikke liden Tilfredsstillelse, paa Løverdag otte Dage reiser jeg atter paa Visitats til Ringsted Herred, hvor Tilfredsstillelsen vil blive mindre, da der paa mange Egne skal være Død og Lunkenhed“ (Breve til L. Gude I (1955) 148). Den følgende visitats bekræftede Martensens formodning; i modsætning til Stevns var det kirkelige liv kun svagt i Ringsted herred i 1855. I 1867 var det anderledes, idet den indremissionske vækkelse var trængt ind i herredet og havde fremmet kirkelivet (se under Haraldsted). Virkningerne kunne endnu spores i 1881. Mærkeligt nok omtaler Martensen ikke den indremissionske vækkelse i Haslev.

Ringsted Herred Ringsted og Beenløse

1855: Præstegaarden er i meget god og smuk Stand.

Søndagen 15de Juli 6te Søndag efter Trinitatis visiterede jeg i Ringsted Kirke, hvor en talrig Forsamling baade af Ældre og Yngre havde indfundet sig. Spræsten Provst Steenberg¹⁾ prædikede over Dagens Evangelium Matth. 5,20–27: „Vi ere paa Veien“. Gode Elementer. Vi ere paa Vejen til Graven, til Dommen, til den levende Guds Stad. Men i Udførelsen var der ingen fast Tankeudvikling, ligesom der heller ikke var virksomme Steder. Katechisationen god. Ungdommen svarede meget vel, og havde Kjendskab til flere gode Psalmer.

Beenløse Skole. Børneantal 86. Skolepatron Generalkrigscommissair Grüner²⁾ til Kjærup, Skoleforstandere: Gaardeier Holm og Gaardeier Rørby. Skolelærer Hans Chr. Rudolf er kaldet af mig efter Provst

Steenbergs Anbefaling. Katechiserede ikke videre godt og manglede Liv. Relig. g. Bøglæsn. g. Regn. g. Skrivning g. Geographie g.

En *Pogeskole* er oprettet under en Mad. Hansen.

Beenløse Kirke tilhører Stiftet (Stiftskirke), ret smuk og vel vedligeholdt.

Tolstrup Skole. Børneantal 87. Skolepatron Administrationen for Ringsted Klosters Fideicommissgods. Paa sammes Vegne mødte Forvalteren Herr Dahlstrøm.³⁾ Skoleforst. Gaardmænd Mogens Hansen, Niels Rasmussen og Peder Olsen. Skolelæreren Fr. Christensen katechiserede ikke slet. Religion g. Bøglæsn. g. Geographie mg. Regning mg.

Ringsted Kirke blev nærmere beseet Mandag Eftermiddag d. 16de Juli. Ringsted St. Bendts (Benedicts) Kirke er fuldendt 1080. Den har erholdt den sidste Restauration 1850. Man bestræber sig nu for at restaurere i den ægte Stiil, idet man gaer tilbage til det Oprindelige, medens man i Rationalismens Periode handlede med de gamle Kirkebygninger, ligesom man handlede med Læren. Der er nu bestemt, at Kongegravene skulle have nye Stene, ligesom ogsaa (forneentligen til Efteraaret) Kongegravene skulle aabnes og Undersøgelser anstilles.⁴⁾ Herved er Worsaae⁵⁾ virksom.

Kongerne fra Waldemarstiden (Dronning Dagmar og Bengjerd) ligge her begravne.

Ringsted Kirke trænger til et nyt Orgel.

1806 leed Kirken ved en Ildbrand; den opkom i det nærliggende Ringsted Klosters Avlsgaard. Roeskilde Domkirke og Stiftskirkerne have givet Bidrag til Kirkens Restauration.

Provst Steenberg vil andrage paa, at flere Vinduer, hvilke man i Rationalismens Periode har blændet, nu maae gjøres til virkelige Vinduer og Kirken derved faae det rette Lys.

Ringsted Borgerskole. 101 Elever. Fire Classer. 2 betalende Classer, 2 Classer i Friskolen. Desuden en qvindelig Haandgjerningsclasser. I de

betalende Classer undervises foruden i Historie og Geogr. tillige i Tydsk, Engelsk og Mathematik. Tilstanden var her særdeles tilfredsstillende. I Religion og Dansk og Tydsk underviiser ordineret Catechet Helms.⁶⁾ I Historie og Geographie, Mathematik, Engelsk af Seminarist Korfitsen 51 Aar Klokker og Chordeg. I Hist. og Geographie, saavel som Dansk og Regning underviises i Friskolen af Seminarist Iishøi 29 Aar. Den mindste Classe i Friskolen (den saakaldte Indbyrdes Underviisningsclasser) har til Lærer Seminarist Peder Jensen 59 Aar.

Catechet *Helms* er en gammel Tilhører, et meget vakkert Mske, der længes efter Præstekald, men iøvrigt er meget nidkjær i Skolefaget og katechiserer godt. *Korfitsen* har været en riig Kornhandler i Slagelse, som gik fallit og derefter tog Seminaristexamen. En dannet, men noget ziirlig Mand. *Iishøi* en flink Seminarist. *Jensen* en gammel værdig Mand, hvis Classe var gaaet noget tilbage, men som har arbejdet den op igjen.

Skolecommissionens Medlemmer: Provst Steenberg, Etatsraad By- og Herredsfoged Harhoff,⁷⁾ Kjøbmand og Skolecasserer Borchsenius, Glarmester Vermehren.

Torped Skole. Børneantal 29. Læreren And. Hansen Vaaben 60 Aar gammel var syg, og Skolen maatte fremstilles af Provst Steenberg. Relig. mg. Boglæsn. mg. Regning g. Skrivning g. Skolepatron Ringsted Kloster-Administration. Skoleforstandere: Proprietair Quistgaard, Gaardm. H. Sørensen.

Det erfarede, at Skolelæreren var blevet syg af *Frygt* for den tilstundende Visitats.

1867: *Ringsted Borgerskole.*

Betalingsskolen 27 Børn. *Friskolen* 108 Børn.

Førstelærer Katechet H. Valgard Steingrim *Finsen*⁸⁾ 46 Aar katechiserer *særdeles godt* om end noget mere Liv havde været ønskeligt. 2den Lærer Harald Gustav Valdemar Iishøi 41 Aar, meget duelig (exam. i Tydsk). 3die Lærer Joh. Phil. Em. Madsen⁹⁾ cand. th. 35

Aar exam i Dansk og Historie; meget duelig. Boglæsning stod alle-
vegne godt.

4) Peder Jensen Vammen 71 Aar læser med de Nederste. Antage-
lig (skal gaae af). (Hjælpel. Chr. P. L. Hansen 42 Aar).

Tilst. meget tilfredsstillende. Det er mig en Glæde ved denne (Lei-
lighed) at kunne bevidne de duelige Lærere min Tak.

Torped Skole. 46 Børn. Lærer Carl Fr. Adolf Kragerup 22 $\frac{1}{3}$ Aar
katech. noget uklart i Begyndelsen men giver ret gode Forhaabninger.
Boglæsning mg?

Beenløse Skole. 75 Børn. Læreren Hans Chr. Rudolf 41 Aar kate-
chiserer ikke godt og er kun passabel. Bogl. mg? Tilstanden: Anta-
gelig.

Tolstrup Skole. 95 Børn. Lærer Fr. Christensen 54 Aar katechise-
rede kun saa nogenlunde. Bogl. mg? Tilst. Antagelig.

Censur. Skolerne visiteredes og Børnene prøvedes isærd. i Relig. og
Boglæsning. I Borgerskolen var Fremgangen særdelcs glædelig og til-
fredsstillende, og jeg bevidner de duelige Lærere, særligt Herr Katech.
Finsen, min Paaskjønnelse og Tak. Til den unge Lærer i Torped
Skole kunne gode Forh. knyttes. I Beenløse og Tolstrup Skoler ud-
viste Fremg. sig som antagelig.

Søndagen d. 14de Juli (4de Trinit.) visiterede jeg anden Gang i
Ringsted Kirke. Meget talrig Forsamling baade af Ældre og Yngre.
Sognepræsten Provst Steenberg prædikede over Dagens Evange-
lium:¹⁰⁾ „Vær barmhjertige o.s.v.“, hvoraf han temmelig tvungent ud-
ledede det Thema: „Hos Jesus er Fred at finde“. Udførelsen omtrent
som forrige Gang; snaksom og uden nogen fast Tankegang. Den con-
firmerede Ungdom, med hvilken der katech. om den barmh. Samari-
tan, var meget træg til at svare, og det forekom mig at de forrige Gang
svarede ulige bedre. Heller ikke Provsten bragte ved sin Katechisation
synderligt Meget ud af dem. Dog Enkelte.

Censur: Hvor jeg ogsaa dennegang glæd. ved at forefinde en særd.

talrig Fors. af Ældre og Yngre. Om end hos den conf. Ungd. større Frimod til at svare havde været ønskelig, gave dog Enkelte ved gode og forst. Svar Vidnesbyrd om den Omhu hvormed de vare underviiste, hv. jeg tilønsker Menigh. hæd. Lærer for den utrætt. Nidkjærh. hvormed han fører sine besværlige Embeder klogt og forst. af Hjertet Herr. Velsignelse, Fred, Trøst og Glæde!

1881: Ringsted blev den gang forbigaaet, da Provst Andersen¹¹⁾ har været Visitator paa mine Vegne.

Vettersløv og Hømb (Folketal 730)

1855: D. 18de Juli visiterede jeg i Vettersløv Kirke. En talrig Forsamling var tilstede. Spræsten Salomon¹²⁾ prædikede over Act. 22,16: „Hvi tøver du, staa op og lad dig døbe og dine Synder aftvætte og paakald Herrens Navn!“ En opbyggelig Prædiken i opvækkende Retning. Havde Noget af Opvækkelsesprædikanternes Eensformighed. Menigheden har tilforn været meget forsømt og endnu er der megen aandelig Død. Dog er ved den nuværende Præsts nidkjære Bestræbelser et nyt Liv begyndt at vaagne, om der end kun er Udsigt til langsom Fremgang. Af Ungdommen svarede det sidste Aars Confirmander vel. Andre ikke synderligt.

Præstegaarden er ret god og har en smuk Have.

Vettersløv Skole. 52 Børn. Skolepatron Proprietair Muus til Sørup. Skoleforstander Parcellist Hans Kelsen. Skolelæreren Chr. Christiansen 41 Aar gammel katechiserer slet og er confus. Relig. tg. Boglæsning. Regning g. Skrivning g.

Hømb Skole. 65 Børn. Skolepatron Proprietair Muus¹³⁾ til Sørup. Skoleforstander Proprietair Jardy til Hømbgaarden. Skolelæreren Erich Kjær 50 Aar gammel, en duelig og i sit Embede nøiagtig Mand, har godt Greb paa at katechisere, men hans rationalistiske Dannelse gjør sig ideligt gjældende ham selv ubevidst. Religion mg. Boglæsning. mg. Regning mg. Skrivning g.

1867: *Vettersløv Skole* visiteredes ikke paa Grund af Vacance i Skolelærerembedet.

Homb Skole. 55 Børn. Lærer Erik Kjær 62 Aar er endnu duelig og katech. brav. Skolens Tilstand i det Hele tilfredsstillende.

I Henseende til Menighedslivet klages vedvarende over Død, Lige-gyldighed og Vantro isærdeleshed i Hømb. Dog er ved den foregaaende og nuværende Sognepræsts Bestræbelser bragt derhen at Gudstjeneste kommer istand hver Søndag, i Vetterslev 40–50 Msk. i Hømb 4–5 Personer. Paa Høitiderne er der fuldt.

D. 16de Juli visiterede jeg i Vettersløv Kirke. En talrig Forsamling. Spræsten Holm¹⁴⁾ prædikede over 1 Joh. 3,16: „Ingen kjender Guds Kjærlighed uden den, der kjender sin Synd og troer, at den er forladt for Jesu Skyld“. Godt og opbyggeligt, skjønt uden synderlig Substans og i Foredraget noget erindrende om P. Fenger.¹⁵⁾ Han synes dog at faae noget Liv i det Døde. Ungdommen svarede ret godt.

Censur. *Talrig Forsamling*. Efter den christ. og opbygg. Prædiken, der holdtes af Menigh. Spræst Herr Holm, katech., ligesom jeg ogsaa forefandt i det Hele velunderviist Ungdom. Idet jeg tilønsker Menigh. nidkjære Lærer Herrens rige Vels., beder jeg med ham at Herren vil udsende sin Aand til at levendegjøre det døde, og til at give Fremgang og Væxt hvor Livet ved Guds Naade er begyndt.

1881: *Vettersløv Skole*. 62 Børn. Lærer: Lauritz Tarp 35 Aar katech. ordentligt om end ikke med synderlig Fylde. Bogl. mg.

Homb Skole. 54 Børn. Lærer Ludvig Jensen 29 Aar katech. godt. Bogl. mg.

Censur. I Skolerne udviste Tilstanden sig i det Hele som tilfredsstillende.

D. 24de Juli (6te Trinit.) visiterede jeg 3die Gang i Vettersløv K. Talrig Forsamling. Spræsten Finsen¹⁶⁾ prædikede over Dagens Evang.:¹⁷⁾ Pharis. Retfærdighed. Opbyggeligt, klart og sundt.¹⁸⁾

Ungd. svarede meget godt. Jeg antager at en Fremgang her har fundet Sted siden de forrige Gange.

Censur. Spræsten Herr Finsen indledede Handl. med en opbygg., klar og indtræng. Prædiken over Dagens Evang., hvorefter der katech. med den conf. Ungdom, der var vel grundet i de hell. Sandheder og svarede med Lyst og Færd. Jeg tilønsker af Hjertet den værdige, nidkjære Lærer Hs. Vels. fremdeles til Menig. Fremvæxt i vor H. J. X. Naade og Kundskab!

Førsløv og Snæsløv

1855: Præstegaarden god. Haven lille, men smuk.

D. 20de Juli visiterede jeg i Førsløv Kirke. En talrig Forsamling havde indfundet sig. Spræsten H. Steenberg¹⁹⁾ prædikede over 2 Cor. 12,9: „Guds Kraft i det Svage“. Præsten er temmelig rusticeret.²⁰⁾ Foredraget var forfærdeligt, affecteret, poetiserende, efter Papiret.²¹⁾ Indholdet var usammenhængende, dog ikke uden sporadiske christelige Elementer. Prædikenen kunde ikke kaldes rationalistisk, men det Christelige havde et Udvorteshedens Præg og tabte sig ofte i Floskler. Af den talrige Ungdom svarede Nogle ret godt. Præstens Katechisation ud og ind.

Hjelmsømagle Skole. Patron Jægermester Barner²²⁾ til Eskildstrup. Børneantal 79. Læreren Cand. th. Kofoed²³⁾ katechiserede slet og synes at drive Gjærningen med Ulyst. Det Hele: tg.

Førsløv Skole. Patron Grev Danneskjold.²⁴⁾ Børneantal 80. Skolelæreren Ludvigsen²⁵⁾ der af mig er kaldet hertil fra Seierø har bragt denne meget forsømte Skole i Fremgang. Relig. mg. Historie og Geograph. mg. Skrivning g Regn. mg. – Skolehuset er slet og et nyt Skolehus skal opføres til næste Aar.

1867: *Hjelmsømagle Skole.* 91 Børn. Lærer Jørgen Hansen Christiansen 27 Aar, Privatist, katech godt. Bogl. mg. Skrivn. mg. Geog. mg.

Førsløv Skole. 76 Børn. Lærer Carl Anton Ludvigsen 58 Aar katech. ganske ordentligt og er en flink Mand. Rel. mg. Bogl. mg. Geogr. mg. Skrivn. mg.

Censur. I Skolerne udviste Tilst. sig som tilfredsstillende.

D. 18de Juli visiterede jeg i Førsløv Kirke. Talrig Forsamling. Spræsten Bagger²⁶) prædikede over Rom. 3,21: Retfærdigg. af Troen. Christeligt, men tørt og høist kjedeligt. Ungdommen svarede meget godt men alt for ramsende.

Censur. Den conf. Ungdom udviste sig vel und. i de hell. Sand. og svarede med Færd. Lyst og Eftertanke. M. retsind. Lærer tilønskes H. V. fremdeles til at berede Ordet Indg. i Hjerterne.

1881: D. 17de Juli 5 s. efter Trinit. visiterede jeg 3die Gang i Førsløv Kirke. Talrig Forsamling. Spræsten Clausen²⁷) prædikede over Dagens Evangelium (Fiskeren).²⁸) Christeligt med opbygg. Elementer men med megen Udvertshed og Bredde og uden at egentlig Inderlighed sporedes. Ungd. var død og svarede daarligt.

Censur. Efterat Spræsten Herr Clausen havde indledet Handlingen med en opb. Prædiken over D. Evang., fremtraadte den conf. Ungd., der vel i nogen Grad lagde Kundskab for Dagen, men i ikke ringe Grad savnede Liv og Færdigh. Herren sende sin Aand den levendeg. og lade den retsind. Sjælesørger see Frugt af Bestand. og Taalm. Gjerning.

Førsløv Sk. 137 Børn. Lærer R. Chr. Madsen 34 Aar katech. meget ordentligt. Bogl. mg.

Sneslev Skole. 130 Børn. Lærer J. H. Christiansen 41 Aar katech. meget brav. Bogl. mg.

Censur. I Skolerne udviste Fremgangen sig deels som tilfredsstillende, deels som antagelig.

Hasle og Freerslev

1855: Præstegaarden rummelig og smuk. En smuk Have med smukke Udsigter til Bregentved Skove.

D. 22de Juli (Søndag) visiterede jeg i Hasle Kirke. (Kirkceier Grev Moltke).²⁹⁾ Spræsten Schjøtz³⁰⁾ prædikede over Dagens Evang. (7 Trinitatis: Bispn. af 4000 Mand): „*Hvorpaa det skal kjendes, at vi have vundet Styrke i vor Tro*“. Af Evangeliet var der ikke benyttet Synderligt. Prædikenen var uden Tvivl udarbejdet med Flid, men var uvirksom, fuld af Reflexioner uden Skriftordets bevægende Kræfter. Den mindede om de Mynsterske Prædikener fra en tidligere Periode.³¹⁾ Foredraget var heller ikke heldigt. Noget Bævende i den Måne, der har naaet sit højeste Culminationspunct i det Lautrupske Foredrag.³²⁾

Kirken har en Altertavle efter Eckersberg: Christi Bjergprædiken, der forekom mig at være uheldig.

Ungdommen svarede ret godt. Præstens Katechis. mindre heldig.

Hasle Skole. 87 Børn. Læreren N. S. Jensen 56 Aar katechiserer med en utaalelig Langsomhed. Skolens Tilstand var ingenlunde tilfredsstillende. Af Sjællands Geographie vidstes aldeles Intet. Relig. tg. Boglæs. tg. Regn. tg. Skrivning g. Patron Grev Moltke.

Freerslev Skole. Børneantal 52. Læreren J. A. Melsted 46½ Aar katechiserer søvngigt. En Søvnighedens Aand var udbredt over det Hele. Af Sjællands Geographie vidstes Intet. Patron Grev Moltke. Forstand. Gmd. A. Olsen.

Lysholm Skole. 53 Børn. Patron Grev Danneskjold. Læreren C. L. V. Høegh 46 Aar katechiserer ret godt; dog taler han for meget og er ikke fri for nogen Vigtighed. Skolen fortjener iøvrigt al Anerkjendelse og er en af de bedste i Herredet. Rel. mg. Boglæs. mg. Historie mg. Geog. mg. Regn. mg. Skrivning mg.

1867: *Hasle Skole.* 91 Børn. Lærer: Niels Severin Jensen 68 Aar katech. kun tarveligt; Hjælpelæreren Otto Vilhelm Hensch 21 Aar

katech. bedre, men uden synderligt Liv. Bogl. mg? Skrivning mg. Tilst. Antagelig.

Lysholm Skole. 48 Børn. Chr. Larsen Vilh. Høegh katech. ret ordentligt, men pedantisk ligesom forrige Gang. Boglæsningen stod tilbage; var aldeles ikke flydende. Skrivning mg.

Freerslev Skole. 61 Børn. Lærer: Joh. Andr. Melsted 58 Aar katech. under al Kritik. Bogl. ret ordentlig. Skrivn. mg.

I Hasle Skole kunde Tilst. betegnes som antagelig, og i Lysholm Skole ret tilfredsstillende, idet Boglæsningen dog staaer noget tilbage. Mindre tilfredsst. var Freerslev Skole. Lærerens Katech. under det Middelmaadige, lod saa Meget tilb. at ønske.

D. 20de Juli visiterede jeg i Hasle Kirke. Talrig Forsamling, deriblandt Kirkeeieren Gr. Moltke³³) og Frue,³⁴) Grev Schack fra Tønder³⁵) og Frue³⁶) (født Moltke), Grev Danneskjold.³⁷) Spræsten Schjøtz prædikede over Joh. 14,27: Jesu Fred. Det gjorde et bedre Indtryk paa mig end forrige Gang, skjønt ogsaa de samme Mangler viste sig. Ungdommen svarede særdeles vel.

Forefandt en talrig Fors. Sogn. incl. H. med en chr. og god Prædiken, hvorefter den conf. Ungd. traadte frem og ved sine Svar udviiste sig som veloplyst, idet de svar. med F. L. og Eftert. Jeg tilønsker af Hjertet Mh. kundskabsrige og nidkj. Lærer Hs. Vels., at han maa fremdeles see glædelig Frugt af det tro Arbeide.

1881: *Haslev Skole.* 131 Børn. Her er for Tiden Vacance. Hjælpe-lærer N. K. Kristensen³⁸) 22 Aar g. var constitueret og presenterede Skolen. Han skilte sig meget godt derfra. Skolen hørte aabenbart til de betydeligere.

Lysholm Sk. 51 Børn. O. V. Hensch 36 Aar (søger det vacante Embede i Haslev)³⁹) er en ret duelig Mand, men præsenterer ikke det Udmærkede, og hans Katechisation lod ikke saa ganske lidet tilbage at ønske. Dog kan det Hele karakteriseres som *ret* tilfredsstillende. Bogl. mg.

Frerslev Skole. 43 Børn. Lærer Lars Hansen 33 Aar jævn. Upaa-klagelig. Bogl. g.

Censur. I Haslev Skole, hvor der for Tiden er Vacance, udviste Børnene roesværdig Kundskab og Færdighed. I Lysholm og Frerslev Skole udviser Fremg. sig som ret tilfredsstillende eller dog som an- tagelig.

D. 20de Juli visiterede jeg tredje Gang i Haslev K. Talrig Forsam- ling. Spræsten Herr Weber⁴⁰⁾ (ung fremadstræbende Mand) prædi- kede over Matth. 16,13–19: Peters Bekjendelse. Noget tørt, men evang. sundt og alvorligt. Ung. svarede meget vel.

Cens. Handling. indleledes med en god P. i sund og evang. Ret- ning af Spræst Herr Weber, hvorefter der katech. med den conf. Ung- dom, der i det Hele viiste sig som veloplyst og svarede med Lyst og Færdighed. Jeg tilønsker af Hjertet Menigh. unge velbeg. og fremad- stræbende Lærer Herrens Velsignelse, at han fremdeles maa see glæd. Frugt af Sæd. Gjerning.

Tersløv og Ørsløv

1855: Præstegaarden gammel; Haven stor og smuk.

D. 25de Juli visiterede jeg i Teerslev Kirke hvor en talrig Ungdom var forsamlet. Af Ældre vare Færre tilstede tildeels paa Grund af en Ildebrand, som var opkommen i Nærheden. Spræsten Sørensen,⁴¹⁾ der i flere Sessioner har været Landsthingsmand,⁴²⁾ prædikede over Prædikerens Ord: „Tænk paa din Skaber i din Ungdoms Dage“. Flaut og vandet, ikke et christeligt Ord.⁴³⁾ Jeg maatte udtale et bestemt Vidnesbyrd. Flere af Ungdommen svarede ret godt og syntes under den foregaaende, kun for et Par Aar siden afdøde Præst⁴⁴⁾ at være vel underviiste. Præstens Katechisation var slet; Stumper og Stykker. Kirkeeier Grev Schack.⁴⁵⁾

Teerslev Skole. Skolehuset særdeles godt og rummeligt. 50 Børn.

Skolelærer Christiansen 61 Aar er en ret duelig Mand. Skolens Tilstand i det Hele god. Relig. mg. Boglæsn. mg + . Regn. mg. Geograph. mg. Skrivning g. Skolepatron Grev Schack.

Tollerød Skole. 54 Børn. Skolen ligger noget afsides i en Skov. Skolepatron Grev Moltke. Skolel. Fr. Bernh. Dyssel 55 Aar. En ikke uduelig Mand, der katechiserer ret godt, men for udvortes og historisk i ikke god Bemærkelse. Relig. mg. Bogl. mg. Geographie mg. Regn. mg. Skriv. g.

Ørsløv Skole. 65 Børn. Skolehuset særdeles godt. Læreren Hansen 40½ Aar ret duelig. Har indført (efter Provst Steenbergs Impuls) Retskrivning, ligesom Børnene ogsaa øves i selv at concipere Breve. Rel. mg? Bogl. mg. Reg. mg. Skrivn. g. Geographie g. Skolepatron Grev Brockenhuus Schack til Giesegaard.

1867: D. 21de Juli visiterede jeg i Terslev Kirke. Talrig Forsamling. Spræsten Sørensen messede, men Capellan Juul⁴⁶⁾ prædikede over Dagens Evangelium (5te Trinit.)⁴⁷⁾: „Hvorledes et Mske fornyes af Xo“. Christeligt og opbyggeligt, men for meget Stof, idet han homiletisk gennemgik det hele Evangelium, hvorved intet Enkelt ret kunde blive virksomt. Ungdommen svarede ret ordentligt, Enkelte med god Eftertanke.

Censur: Talrig Fors. af Ældre og Yngre. Spræstens Medh. Herr Capellan Juul holdt en veludarb. og opbygg. Prædik. over Dagens Ev., og den confirm. Ungdom udviste sig i det Hele velund. i de h. Sandh. Herren forunde Vels. for at hans Navn – Rige komme!

Teersløv Skole. 100 Børn. Lærer: Ferd. Emil Lindahl 35 Aar, katech. *særdeles godt* og er i det Hele en fortræffelig Mand. Bogl. mg. Geog. mg.

Tollerød Skole. 70 Børn. Lærer: Fred. Bernhard Dyssel 66 Aar er blind og udfører aldeles Intet. Hjælpelærer Jens Vilh. Malling⁴⁸⁾ 21 Aar meget flink, katech. brav. Bogl. mg. Geog. mg.

Ørsløv Skole. 94 Børn. Lærer: Hans Adolf Hansen 52½ Aar ka-

tech. ordentligt (skjønt man mente, at han havde været alt for heldig). Bogl. mg. Geogr. mg.

Censur: I Skolerne var Tilst. ogsaa dennegang tilfredsst. isærd. i Teerslev Skole, hvis duelige Lærer fortjener al Paaskjønnelse!

1881: *Teerslev Skole.* 80 Børn. Lærer Fr. E. Lindahl 49 Aar katech. godt, om end noget tørt. Bogl. mg. Tilfredsstillende.

Ørsløv Skole. Læreren var syg, og Spræsten Blume havde den Taktløshed at lade Børnene samles og først da at underrette mig om at Læreren var syg. De bleve hørte lidt i Boglæsning, men Visitatsen som Visitats faldt bort.

Tollerød Skole. 98 Børn. Alfred Valdemar Lund 35 Aar katech. ganske brav. Bogl. mg.

Aarløse Skole. 92 Børn. Lærer Peder Olsen 37 Aar kan ikke synge, men katech. meget ordentlig. Bogl. mg?

Censur: I Ørsløv Skole kunde ingen Vis. finde Sted paa Grund af Lærerens Sygd. I de andre Skoler var Tilstand. i det Hele tilfredsstillende.

1881, 22de Juli visiterede jeg tredie Gang i Terslev Kirke. Talrig Forsamling. Spræsten Blume⁴⁹⁾ prædikede over 1 Pet. 3,8-14: „I ere kaldede til at arve Velsignelse“. Chr. og opbyggeligt med Grundtvigiansk Farve. Dog neppe virksomt uden paa enkelte Steder. Ungd. var død og svarede kun lidt.

Censur: Spræsten Herr Blume indledede Handlingen med en opbyggelig Prædiken, hvorefter den conf. Ungdom traadte frem. Om den end i nogen Grad lagde Kundskab for Dagen, savnedes dog Liv og Færdighed i ikke ringe Grad. Herrens Aand d. levend. være over d. chr. og nidk. Arbeide til Menighedens Fremvæxt i vor H. J. X. Kundsk. og Naade.

Nordrup og Farringløse

1855: Præstegaarden god og smuk.

D 27de Juli visiterede jeg i Nordrup Kirke, hvor en talrig Ungdom var tilstede. Af de Ældre vare desvære kun Faa tilstede. Spræsten Andersen,⁵⁰) min gamle Tilhører, holdt en smuk og opbyggelig Prædiken over Joh. Aab. 3,11: „Hold fast hvad du haver“. Ungdommen svarede meget tilfredsstillende. Andersens Katechisation god. Kirkeeer Grev Schack.

Nordrup Skole. Skolepatron Grev Schack. Børneantal 95. Læreren J. Andersen 52 Aar en meget duelig Mand, var noget confunderet under sin Katechisation, men Skolens Tilstand *meget tilfredsstillende*. Relig. mg. Boglæsn. mg. Historie og Geogr. mg. Regn. mg. Skrivn. mg. (Grev Schack ønskede at denne Mand ved Lejlighed skulde indstilles til at blive Dannebrogsmænd.)⁵¹)

Farringløse Skole. Skolepatr. Grev Schack. Børneantal 41. Skolelæreren J. Olsen 54 Aar katechiserede under al Kritik. Relig. tg. Boglæsn. mg. Regn. g. Geographie g. Skrivning g.

1867: *Nordrup Skole.* 84 Børn. Lærer: Jørgen Andersen 64 Aar er endnu den samme duelige Mand, katechiserer meget godt. Bogl. mg. Historie ug.

Farringløse Skole. 21 Børn. Lærer Peter Schou 30 Aar har noget Præget af Begynderen, men skilte sig ret ordentligt ved Katechesen. Rel. mg. Bogl. mg. Geogr. mg.

I Skolerne udviste Fremg. sig som tilfredsstillende, isærdeleshed i Nordrup Skole, og jeg bevidner den duelige og tro Lærer min Paaskj. og Tak.

D. 24de Juli visiterede jeg i Nordrup Kirke. Meget talrig Forsamling. Spræsten Andersen prædikede over Luc. 21, 1–4: Enkens Skjærv. „Har du en Gave at lægge i Tempelkisten?“ Indholdsrigt, opbyggeligt og smukt, om end paa nogle Steder lidt for allegoriserende. Ungdommen svarede meget vel.

Censur. Spræsten opbyggede os med en særd. smuk, indholdsrig Prædiken, af Evang. Inderlighed gennemtrængt, og den velund. Ungdom afgav Vidnesbyrd om den Omhu hvormed der var arbeidet for dem. Jeg kan kun tilønske den begavede, nidk., med mig saa nøie bekendte Lærer Herr. rige Velsign. fremdeles baade i Emb. og Hjem.

1881: Ophold paa Giesegaard.

Nordrup Skole. 77 Børn. Lærer O. P. J. Worsøe⁵²) 32 Aar katech. ret godt og Børnene ret godt oplyste. Bogl. mg?

Farringløse Skole. 61 Børn. Lærer P. Schou 43 Aar har meget godt Vidnesbyrd, men hans Katechisation tilfredsstillende mig ikke synderligt, da han gik en deel udenom Sagen. Bogl. tg.

Censur. I Nordrup Skole var Tilst. tilfredsstillende, i Farringløse Skole kun antagelig. Navnlig stod Bogl. ikke lidet tilbage.

D. 15de Juli visit. jeg tredie Gang i Nordrup Kirke. Talrig Forsamling. Spræsten Chr. Wolf⁵³) prædikede over Math. 13,43: Den kostelige Perle. Jævnt opbyggeligt, men uvirksomt. Ungdommen var død og svarede saa godt som Intet. En stor Tilbagegang har fundet Sted siden Andersens Tid.

Censur. 15de Juli 3die G. Spræsten Herr Wolf holdt en opb. Prædiken, hvorefter der katech. med den conf. Ungdom. Liv og F. havde vistnok i langt høiere Grad været ønskelig, om end enkelte afgave tilfredsst. Vidnesbyrd om den Und. der var bleven dem meddeelt. Jeg tilønsker den chr. og rets. Sjælsørger Naade og Vels. fra Herren til Best. Gjerning.

Vigersted og Qværkeby

1855: Præstegaarden stor. Have ret smuk.

D. 29de Juli visiterede jeg i Vigersted Kirke, hvor en temmelig talrig Forsamling havde indfundet sig. Spræsten Dorph⁵⁴) prædikede over Dagens Evangelium (de falske Profeter)⁵⁵) om at indgaae i Himmeriges Rige. Ingen Disposition. Alt gik i Eet. Enkelte opbyggelige

Tanker, der vidnede om at Prædikanten vilde have Sands for det Mystiske, dersom den var bleven uddannet. Som Heelhed kunde denne Prædiken aldeles ingen Indtryk gjøre. Foredraget søvndyssende med en næsten jødisk Udtale.⁵⁶) Katechisationen tarvelig, uden Liv. Ungdommen svarede ret ordentligt. Kirkeeier: Proprietair Fenger.⁵⁷) Gjørt Intet for sin Kirkes Vedligeholdelse.

Qværkeby (Kirkeby) Skole. Skolehuset godt. Børneantal 122. Læreren L. Wellejus 29 Aar udgaet fra Snedsted Seminarium, en særdeles duelig Mand, der katechiserer godt og har lært Børnene Historie og Geogr. samt flere gode Psalmer og anden Poesie. Relig. mg. Bogl. mg. Regn. mg. Historie og G. mg. Skrivning mg. Desværre finder mange Skoleforsømmelser Sted, hvorfor Fremgangen ikke kan være som den burde efter den Underviisning, der meddeles. – Skolepatron Proprietair Hilarius-Kalkou.⁵⁸ Skoleforst. Gd. H. Jensen.

Qværkeby Kirke eies af Hilarius-Kalkou.

Vigersted Skole. Skolepatron Peter Mortensen. Skoleforst. Jørgen Jensen. Børneantal 93. Skolelæreren Anders Olsen 60 Aar en duelig Mand, der har nogen gammeldags scholastisk-seminaristisk Dannelse, men dog har sin Skole i tilfredsstillende Tilstand. Relig. mg. Boglæsn. mg? Historie og Geogr. mg. Regn. mg. Skrivning g.

1867: *Qværkeby Skole.* 183 Børn. Førstel. Vellejus 41 Aar katech. meget godt og er i det Hele brav. Andenlær. Stener Vilh. Dahl Schröder 24 Aar skilte sig ret godt ved den katech. Opgave. Rel. mg. Bogl. mg. Skriv. mg.

Vigersted Skole. 98 Børn. Lærer: Niels Rasmussen 40 Aar er af mig kaldet hertil, katech. ganske fortrinligt baade i Rel. og Bibelh., og de bedste Forhaabninger kunne knyttes til ham. Rel. mg. Bogl. mg. Skr. mg. Geogr. mg.

Censur. Også ved denne Visitats udviiste Skolernes Tilst. sig som meget tilfredsstillende. Saavel i V., hvor den særd. duel. Lærer for kort (Tid) siden er ansat, som i Qværk. Skole meddeles Underv. med

Liv og Klarhed, og det er mig en Glæde at paaskj. den Iver, hvormed Lær. omfatte deres Gjerning.

D. 27de Juli visiterede jeg i Vigersted Kirke. Talrig Forsamling. Spræsten Møller⁵⁹) (Student med mig) prædikede over Math. 11,28–30: „Kommer til mig o.s.v.“ Indholdet christeligt og sundt, men uden dogmatisk Grundlag. Foredraget i Conversationstone, der næsten grændsede til Tonen i dagligdags Passiar. Ungdommen svarede meget godt. (Hvilke Byrder tyngte os Mskr.? Pigen der græd, da hun nævnede: „Sygdom og Fattigdom“. Hun var fra Qværkeby Sogn). Præstens Katech. god.

Censur. Intet om Prædiken. Den conf. Ungdom viste sig velunderviist i de hellige S. og svarede med god Eftertanke. Menigh. værdige Sognepræst tilønskes fremdeles H. r. V. til at berede Ordet Indg. i Hjert.

1881: *Vigersted Skole*. 131 Børn. Lærer Niels Rasmussen 54 Aar katech. meget godt er er i det Hele en duelig og brav Mand. Bogl. mg. Desværre for megen Ramsen.

Qværkeby. 94 Børn. Lærer Ludvig Vellejus 55 Aar meget duelig og nidkjær, der katechiserer godt. Bogl. mg.

Censur. Baade i Vig. og Qværkeby Skole udviste Fremgang sig som roesværdig, og jeg bevidner de duelige og tro Lærere min Paaskjønelse og Tak.

1881 d. 13de Juli Trediegang i Vigersted K. Talrig Fors. Sognepræsten Møller prædikede over 2 Cor. 5,19–21: Retf. af Troen. Tankerne ikke slette men tørre og Foredraget livløst og uden Kraft som forrige Gang. Ungdommen svarede meget godt.

Censur. Intet om Prædiken. Den conf. Ungdom udviste god Christendomskundskab og svarede med Lyst og Færdighed. Herr. give fremd. Kraft og Velsig. til at berede Ordet Indg. i Hjerterne.

Jydstrup og Valsølille

1855: Præstegaarden lille og indskrænket. Haven ret god. Udsigterne smukke.

D. 31te Juli visiterede jeg i Jydstrup Kirke, hvor en talrig Forsamling var tilstede. Spræsten A. C. Petersen⁶⁰) prædikede over Ap. G. 24, 14–16: „Saaledes øver jeg mig at have en uskadt Samvittighed, ved at troe o.s.v. jeg har det Haab til Gud o.s.v.“ „En Anvisning til et retskaffent og christeligt Liv“. En christelig, opbyggelig Prædiken. Foredraget kraftigt, men alt for haardt, med en uafadeligt straffende Charakter, selv naar Indholdet ikke krævede det. Katechisationen nogenlunde. Ungdommen svarede ikke synderligt. Dog Enkelte med Lyst og god Eftertanke. – Kirkeeier Jægermester Neergaard⁶¹) paa Skjoldnæsholm, der ligger i dette Sogn.

Aftenen behageligt tilbragt paa Skjoldnæsholm.

Valsølille Skole. Skolepatron Jægermester Neergaard til Skjoldnæsholm. Skolef. Gd. N. Olsen. Børneantal 109. Læreren Lauritz Fischer 50 Aar katechiserer middelmaadigt, dog var Skolens Tilstand antagelig, ja ret tilfredsstillende med Undtagelse af Boglæsning. Relig. mg. Bogl. tg. Skrivning g. Regn. g.

Jydstrup Skole. Børneantal 85. Skolepatron Jægermester Neergaard. Læreren Lars Pet. Hansen 42 Aar katechiserede ret godt, men Skolen er gaaet noget tilbage paa Grund af hans slette oekonomiske Vilkaar. Geographie var ophørt som Underviisningsgjenstand og Boglæsning var middelmaadigt. Rel. mg. Boglæsn. tg. Regn. mg. Skrivn. g.

1867: Jeg maatte logere paa Valsølleigaarden, hvor Præsten har havt Bolig i to Aar (!) fordi Præstegaarden i Jydstrup brændte. Visitationen blev som Følge deraf afholdt i Valsølille Kirke.

D. 28de Juli visiterede jeg i Valsølille Kirke (6te Søndag efter Trinit.). Spræsten Petersen prædikede over Dagens Evang. (Pharis. Retfærdighed).⁶²) Maaskee jeg forrige Gang noget har overvurderet ham, thi Indholdet forekom mig noget tyndt og tomt, uden Substans og

fremfor alt uden ordentlig dogm. Grundlag. Han synes ikke at være gaaet frem. Man siger ogsaa om ham, at han isolerer sig, ligesom man ogsaa beskylder ham for Gjerrighed. Ungdommen svarede i det Hele ret godt. Forsamlingen var ret talrig.

Censur: Talrig Fors. Sognepr. holdt en chr. og opbygg. Prædiken over Dagens Ev., hvorefter den conf. Ungdom traadte frem, og i det Hele udviste sig som velgrundet i Troens Lærdomme. Jeg tilønsker af Hjertet Menigh. værd. og beg. Lærer Hs. rige Velsig. fremdeles til Bestandighedens Gjerning i Evang. Tjeneste!

Jydstrup Skole. 65 Børn. Lærer Peter Hansen 54 Aar katechiserede meget godt om Dievelen. Men Boglæsningen stod meget tilbage paa Grund af de mange Skoleforsømmelser. Geogr. mg.

Valsøllille Skole. 90 Børn. Lærer Henrik Fischer 62 Aar katech. slet, uden Logik, med de utroligste Digressioner. Ogsaa her stod Boglæsningen betydeligt tilbage. Sogneforstanderskabet vil ikke til at mulcere, eller dog ikke mulcere ordentligt.

Censur: I begge Skoler staaer Boglæsningen ikke lidet tilbage, hvad vistnok for en stor Deel har sin Grund i de hyppige Skoleforsømmelser. Lærerens Katechisation i Jydstrup Skole var meget tilfredsst. medens den i Valsøllille lod Meget tilbage at ønske.

I Skol. var Fr. deels tilf. deels ant.

1881: D. 10de Juli 4 Trinit. visiterede jeg tredie Gang i Jydstrup Kirke (forrige Gang rigtignok i Valsøllille). Talrig Forsamling. Spræsten Petersen prædikede over Dagens Evangelium. Det forekommer mig at han er gaaet frem. Foredraget var meget modereret, Indholdet godt og opbyggeligt. Ungdommen var ikke levende til at svare, en enkelt Pige svarede udmærket og tog Flere med sig.

Censur. D. 10de Juli 1881, 4 Søndag Trinit., visiterede jeg i Jydstrup Kirke paa mit tredie Besøg i disse Menigheder. Spræsten opbyggede os med en smuk og indtrængende Prædiken over Dagens Evangelium, hvorefter den conf. Ungdom traadte frem. Hos den conf.

Ungdom havde større Frimodighed til at svare vistnok været ønskelig. Dog fulgte de i det Hele godt med og Enkelte gave fortrinlige Svar. Jeg tilønsker af Hjertet den værdige og begavede Sognepræst Herrens Velsignelse fremdeles, at Guds Navn maa vorde helliget i Menigh., hans Rige komme!

Jydstrup Skole. 72 Børn. Lærer L. P. Hansen 67½ Aar katech. kun jævnt. Bogl. jævn.

Valsøllille Skole. 89 Børn. Lærer L. V. Ferdinandsen⁶³) 28½ Aar katech. ret brav. Bogl. jævn.

Censur. I Skolerne udviste Fremgangen sig i det Hele som upaa-klagelig. Den gode Psalmesang i Valsøllille Skole fortjener særd. at fremhæves.

Haraldsted og Allindemagle. Folketal 2000

1855: Haraldsted. Præstegaarden stor med en smuk Have.

Haraldsted Kirke er stor og smuk. Den har et saakaldt Sacramenthuus⁶⁴) fra den catholske Tid, i hvilket vasa sacra opbevares. Det betragtes af Antiquarerne som en stor Sjældenhed, da der foruden dette kun skal findes eet Exemplar endnu her i Landet. – Kirkeeier Jægermester Neergaard.

D. 2den August visiterede jeg i Haraldsted Kirke, hvor en talrig Forsamling var tilstede. Spræsten Quistgaard⁶⁵) prædikede over 2 Tim. 1,13–14. Thema: „I skulle bevare det Gode, som er nedlagt hos Eder! 1) hvad Paulus mener var det Gode som er nedlagt hos os, 2) hvorfor han formaner saaledes, 3) hvorledes det Gode skal bevares“. – I christelig Retning og forstandigt. Men uden synderligt Liv og uden indtrængende og vækkende Kraft. Foredraget tørt og langsomt. Ved Katechisationen svarede af Ungdommen meget Lidet. Dog svarede nogle Enkelte med Lyst og Eftertanke. Præstens Katechisation var tør.

Haraldsted Skole. Patron Jægermester Neergaard til Skjoldnæs-holm. Børneantal 42. Skolelærer P. Jensen Sekt 74 Aar. Hjælpelærer

Hans Rasmussen 24 Aar. Hjælpelæreren, der fungerede, katechiserede middelmaadigt, tildeels af Frygt. Boglæsningen var meget god. Relig. g. Boglæsn. mg +. Geogr. g. Reg. g. Skrivning mg.

Allindelille Skole. Børneantal 119. Skolepatron Universitetsforvalter Langemann,⁶⁶) Slagelse. Læreren J. Chr. Nielsen katechiserede ikke uforstandigt, men langsomt og søvngigt. Han vilde forøvrigt vise, at han havde Theologie, Læren om Daaben. Børnene svarede Intet. Relig. tg. Bogl. mg. Regn. g. Skriv. g. Geogr. g.

Allindemagle Kirke har et Spir, hvilket her er sjældent.

Allindemagle Skole. Skolepatron Jægerm. Neergaard paa Skjoldnæsholm. Skoleforst Herr Hagen, Forpagter af Allindemaglegaarden. Børneantal 56. Skolelæreren Andreas Sletting 40 Aar katechiserede til Tarvelighed. En uforsvarlig Vankundighed viiste sig i Sjællands Geographie. Relig. g. Boglæsn. mg. Regn. g. Skrivning g. – Skolehuset er for ikke længe siden opbygget, men fuldt af Svamp, hvorfor Skolelæreren uafledigt søger om Forfremmelse. Han hører dog kun til det tarvelige Slags.

Valsømagle Skole. Skolepatron Jægermester Neergaard. Børneantal 37. Skolelæreren Georg Frederik Normann 27 Aar er ret brugbar. Relig. mg? Boglæsn. mg? Regn. g. Skrivning mg. Geographie g.

1867: *Haraldsted Skole.* 64 Børn. Lærer H. Rasmussen 36 Aar katech. ret ordentligt, men slæbende og uden Liv. Boglæsningen stod tilbage. Relig. g. Bogl. g?

Valsømagle Skole. 42 Børn. Lærer Georg Fr. Normann 39 Aar skraaler og støier ved Katechisationen og har, om han end katechiserede nogenlunde, dog ikke udviklet sig heldigt. Boglæsn. svag. Rel. g. Bogl. tg.

Allindemagle Skole. 56 Børn. Skolel. And. Sletting 51 Aar katech. ogsaa denne Gang meget tarveligt, og tillige skraalende. Bogl. svag. Rel. g. Bogl. g?

Allindelille Skole. 86 Børn. (Skoledistrictet har i det Hele 115; de

overtallige undervises privat. Der har tidligere været en Pugeskole, som er ophævet). Lærer Jens Chr. Nielsen 58¾ Aar katech. ligesom forrige Gang ikke uforstandigt, men uden synderligt Indhold og langsomt, uden Liv. Bogl. lod Meget tilb. at ønske.

Censur. Fremgangen: Relig. antagelig. Men i samtl. Skoler lader Boglæsn. ikke Lidet tilbage at ønske, hvorpaa jeg særligt henleder Opmærksomheden.

D. 31te Juli visiterede jeg i Haraldsted Kirke. Talrig Forsamling. Spræsten Quistgaards Capellan Holme⁶⁷⁾ prædikede over Rom. 6,23: „Syndens Sold er Døden, Guds Naadegave er evigt Liv i Christo vor Herre!“ Indholdet christeligt og sundt, paavirket af den indre Mission, uden synderlig Inderliggjørelse og holdende sig til det aldeles Almene. Foredraget alt for raabende. Han har tidligere været Forvalter og kjender derved godt, hvorledes Bønderne skulle omgaaes. Han synes at være meget yndet. Ungd. svarede meget godt.

Her er megen Vækkelse. Nogle Baptister og Grunnetske Rørelser.⁶⁸⁾ Den væsentlige Vækkelse her paa Egnen er udgaaet fra den indre Mission. Jeg samtalede med en forstandig, chr. vakt Bonde, Sognefoged P. Jensen⁶⁹⁾ fra Allindemagle, som havde været paa Roeskilde Landemode. Han forkastede Frimenigheder, men mente, at det vilde være nødvendigt at man fik Menighedsvalg af Præster. Hovedpunktet syntes at være, at de Menigheder der ere vakte og ikke have en levende Præst, ikke skulle faae en død, og Livet atter gaae tilbage af Mangel paa Næring. Han forsvarede den indre Mission og Colportagen, uagtet han ikke nægtede Skyggesiderne, men meente at have seet Beviser paa, at de paa flere Steder f.Ex. Andersen i Nordrup havde hjulpet Præsten ved at skaffe Vækkelse og at Præstens Virksomhed herved havde vundet bedre Fremgang. *Indre Missionstidende* saavel som de Bøger der ombæres af Colporteurerne,⁷⁰⁾ ligeledes samtlige kirkelige Blade læses meget her paa Egnen. Han critiserede Omegnens Præster i det Væsentlige rigtigt. Becker i Soderup „kunde opregne

nogle Skriftsteder“. Hans Categorier om Flere var: det døde Ord, det matte Ord, magtesløse Præster. Han havde tidligere bifaldet Grundtvigianerne, men misbilligede dem nu og fandt, at de anrettede stor Forvirring ved deres Sammenblanding af det Borgerlige og det Christelige. Han overtraf i det Hele min Forventning. (Provsterne blev ikke vel omtalte. Forretningsmænd). Her er siden mit første Besøg foregaaet en ikke ringe Forandring. Den indre Mission har været en virksom Potens.

Censur: Spræstens Medhj. Herr Cap. Holme indledede Handlingen med et chr. Vidnesbyrd, hvorefter den conf. Ungd. traadte frem og i det Hele viiste sig at være velgrund. i Troens Lærd., idet de tillige svarede med Lyst og Eftertanke. Herren forude fremd. Kraft og Vels. til Arbeidet for hans Rige i N. K. og Sindigheds Aand!

1881: *Haraldsted Skole*. 45 Børn. Lærer Hans Rasmussen 50 Aar katechiserede ligesom de forrige Gange kun trægt og uden Liv. Dog synes hans Underviisning at være antagelig. Bogl. g.

Valsømagle Skole. 37 Børn. Lærer Georg Frederik Normann 53 Aar katech. med et vist Liv, dog uden synderlig Orden og Gehalt. Dog kan Underviisningen betegnes som ret god. Bogl. g +.

Allindemagle Skole. 47 Børn. Lærer A. Sletting 65 Aar ligesom forrige Gang tarvelig og skraalende. Bogl. g.

Allindelille Skole. 63 Børn. Lærer Jens Chr. Nielsen 72¾ Aar fungerede saa godt som ikke. Hjælpelærer Peter Petersen 23 Aar var kun tarvelig. Bogl. g.

Censur. I Skolerne kunde Tilstanden ogsaa dennegang kun betegnes som antagelig. I flere Henseender staaer ikke Lidet tilbage at ønske i Henseende til Underviisn. Liv og Grundighed, og til Tydelighed og Færdighed i Boglæsningen.

D. 9de Juli visiterede jeg 3die Gang i Haraldsted K. Talrig Forsamling. Spræsten Frandsen⁷¹) prædikede over Jer. 31,31ff om Guds Fred. Opbyggeligt og paa flere Steder tiltalende, men uden Sammen-

hæng. Ivrig Grundtvigianer, men er nu blevet mere modereret. Ungd. svarede nogenlunde.

Censur. Spræsten Herr Frandsen indledede Handlingen med et opbygg. Vidnesbyrd, hvorefter der katech. med den confirmerede Ungdom der i det Hele fulgte godt med og af hvilke flere gav gode Svar. Herren forunde Kraft og Vels. fremdeles til at berede Ordet Indg. i Hjerterne.

1855: I dette Herred afgive Andersen, Petersen og Salomon Livspuncterne. Ogsaa til Katechet Helms kan gode Forhaabninger knyttes. De maadeligste Tilstande findes i Teersløv og Førsløv.

Blandt Skolelærerne fortjene Følgende at fremhæves: Ludvigsen i Førsløv, Høegh i Lysholm, Andersen i Nordrup, *Wellejus* i Qværkeby. Desuden Lærerne ved Borgerskolen i Ringsted.

Paa intet Punct i dette Herred er noget Menighedsliv i høiere Grad tilstede. Men til de nævnte Præster kunne Forhaabninger knyttes.

ANMÆRKNINGER

1. Frederik Laurentius Steenberg (1801–1870), sognepræst her 1847–1870, tillige provst 1847–1870. – 2. Gustav Grüner (1791–1869), ejer af Kærup, Benløse s. 1827–1869. – 3. Andreas Peter Vilhelm Dahlstrøm (1814–1902), prokurator i Ringsted og forvalter ved Ringsted Kloster 1855–1899 (J. V. Christensen: Ringsted Kloster og det Bügelske Fideikommis 1815–1915 (1916) s. 95). – 4. Denne undersøgelse fandt sted under ledelse af kong Frederik VII 4.–6. september 1855 i overværelse af bl.a. Martensen. Se herom C. F. Herbsts beretning i Worsaae og Herbst: Kongegravene i Ringsted Kirke (1858) s. 51ff og Martensen: Af mit Levnet III (1833), s. 128ff. – 5. Arkæologen Jens Jacob Asmussen Worsaae (1821–1885). – 6. Frederik Bagger Helms (1820–1900), ordineret kateket her 1851–1857, senere sognepræst i Viskinge. – 7. Conrad Johan Harhoff (1785–1871), by- og herredsfoged i Ringsted 1814–1869. – 8. Hans Valgard Steingrim Finsen (1821–1894), ordineret kateket her 1858–1869, derefter sognepræst i Vettterslev. – 9. Johan Philip Emil Madsen (1831–1905), lærer her 1859–1875, senere sognepræst i Home, Fyn. – 10. Luk. 6,36–42. – 11. Frederik Vilhelm Andersen (1820–1910), forud sognepræst i Nordrupøster, var

sognepræst her og provst 1871–1894. – 12. Victor Salomon (1807–1875), sognepræst her 1854–1862, derefter i Herslev ved Roskilde. Han var morfader til professor i filosofi Victor Kuhr (1882–1948). – 13. Thor Muus (1803–1880), ejer af Sørup, Veterslev s. 1828–1880. – 14. Peter Alberg Holm (1823–1892), sognepræst her 1862–1869, senere i Gamtofte på Fyn. – 15. D.v.s. den kendte grundtvigske præst Peter Andreas Fønger (1799–1878), hvis sprog Mynster 1839 karakteriserede som „en Blanding af prophetiske Udtryk og platiellandske Talemaader“ (J. P. Mynsters Visitatsdagbøger II, 120). – 16. Hans Valgard Steingrim Finsen, tidligere ordineret kateket i Ringsted (se anm. 8), var sognepræst her 1869–1888. – 17. Matth. 5,20–26. – 18. Martensens anerkendende omtale af pastor Finsen giver et andet billede af ham, end Nedergaard gør i Dansk sogne- og præstehistorie II, 364, hvor han fremstilles som en latterlig person. – 19. Hans Buhl Steenberg (1797–1857), sognepræst i Veterslev 1843–1853, her 1853–1857. – 20. Ifølge Mynster hørte Steenberg til „det simpleste jydsk Slags“ (J. P. Mynsters Visitatsdagbøger I, 228). – 21. Jfr. Mynster 1845. „Prædikenen poetiserende, flau og tom; Foredraget en drøvende, smagløs Skrigen“ (J. P. Mynsters Visitatsdagbøger I, 228). – 22. Leopold Theodor Barner (1809–1887), ejer af Eskildstrup 1831–1887. – 23. John David Bertram Koefoed (1816–1905), lærer her 1843–1866, derefter sognepræst i Brenderup på Fyn. – 24. Frederik Christian greve Danneskiold-Samsøe til Gisselfeld (1798–1869). Han var overdirektør for Gisselfeld 1823–1869. – 25. Carl Anton Ludvigsen (1809–1873). Om ham se R. Nielsen: Sejerø Sogns Historie (1923), s. 299. – 26. Christian Erhard Bagger (1807–1880), sognepræst her 1857–1877. – 27. Jens Thomsen Clausen (1823–1902), sognepræst her 1879–1898. – 28. D.v.s. Peters fiskedræt (Luk. 5,1–11). – 29. Adam Wilhelm greve Moltke til Bregentved (1785–1864). Han var ejer af Bregentved 1818–1864 og bedst kendt som premierminister 1848–1852 (se Dansk biografisk Leksikon). – 30. Otto Mandrup Schjøtz (1806–1880), sognepræst her 1841–1880. – 31. Mynster var venligere mod ham end Martensen ved sin visitats her 1845: „Prædikenen var temmelig kort, og klar Udvikling savnedes, men hvad der var, var smukt, christeligt og hierteligt; Foredraget frit og smukt“ (J. P. Mynsters Visitatsdagbøger I, 231). – 32. Jørgen Hiort Laurup (1798–1856) var 26. december 1854 af Martensen blevet indviet til biskop på Lolland-Falster. „Laurups Foredrag er meget stødende“ (Martensen til Gude 2. januar 1855; Breve til L. Gude, udg. af Bjørn Kornerup I (1955) 132). – 33. Frederik Georg Julius greve Moltke (1825–1875), arvede 1864 Bregentved efter sin ovennævnte fader, udenrigsminister juni-oktober 1875. – 34. Caroline von der Maase (1827–1886). – 35. Ludvig Frederik Henrik greve Brockenhuus-Schack (1825–1906). Han havde været amtmand i Tønder 1860–1864 og var 1867–1905 amtmand i Svendborg. – 36. Julie Georgine Sophie komtesse Moltke (1830–1889), søster til oven-

nævnte F. G. J. Moltke. – 37. Se anm. 24. – 38. Niels Knud Kristensen (1859–1924), senere kommunelærer i København og kendt som børnebogsforfatter (Dansk biografisk Leksikon XIII, 336 f.). – 39. Han fik ikke embedet (Majvang: Haslevs historie I (1967) 264). – 40. Mathias Weber (1850–1933), sognepræst her 1880–1921, tillige provst 1895–1916 (Majvang anf. værk, s. 139ff.). – 41. Andreas Ammentorp Sørensen (1793–1881), sognepræst i Øde Førslev 1830–1853, her 1853–1874. – 42. Han var landstingsmand 1849–1854 (Elberling: Rigsdagens Medlemmer gennem hundrede Aar II (1950) 222 f.). – 43. Jfr. Mynster 1837: „Prædikenen var meget ubetydelig, noget følsom, og havde intet Christeligt“ (J. P. Mynsters Visitatsdagbøger I, 229f.). – 44. Jens Christian Petersen (1794–1853), sognepræst her 1835–1853. – 45. Knud Bille Anton Ludvig greve Brockenhuus-Schack (1823–1892), ejer af Giesegård 1847–1892. – 46. Sofus Julius Emil Juul (1826–1916), personel kapellan her 1862–1873, senere sognepræst i Øster Håsinge på Fyn. – 47. Se anm. 28. – 48. Den senere valgmenighedspræst i Odder og forfatter Jens Vilhelm Malling (1846–1912) var hjælperlærer her 1865–1867 og lærer i Vettørslev 1867–1874 (Dansk biografisk Leksikon XV 262f.). – 49. Carl Verner Blume (1818–1904), sognepræst her 1874–1893. – 50. Frederik Vilhelm Andersen (se anm. 11) var sognepræst her 1845–1871. Han hørte ligesom domprovst Gude i Roskilde til Martensens nærmeste venner (Martensen: Af mit Levnet III, 137f.). Han var fader til litteraturhistorikeren Vilhelm Andersen (1864–1953). – 51. Den kan ikke ses af Hof- og Statskalenderen, om lærer J. Andersen nogensinde blev dannebrogsmænd. – 52. Otto Peter Johannes Worsøe (1849–1908), lærer her 1872–1888, derefter i Farendløse. Lærersøn fra Vollerup ved Kalundborg (H. H. Worsøe og H. Aarup: Wilhelm Adolph Worsøes slægtsbog (1965) s. 66f.). – 53. Christen Wolf (1814–1884), sognepræst her 1875–1883. – 54. Johannes Dorph (1788–1869), sognepræst her 1828–1862. – 55. Matth. 7,15–21. – 56. Jfr. Mynster 1837: „Uheldigviis har Stemmen paa Prædikestolen noget Unaturligt, næsten Jødisk“ (J. P. Mynsters Visitatsdagbøger I, 237). – 57. Hans Frederik Fenger (1816–1901), ejer af Nordgård, Ringsted landsogn 1850–1859. Fader til Holmens provst Hans Mathias Fenger (1850–1930). – 58. Johan Frederik Hilarius-Kalkau (1809–1878), ejer af Rosengård, Kværkeby s. 1832–1866. – 59. Christen Jensenius Møller (1811–1882), sognepræst her 1862–1882. – 60. Alexander Christian Petersen (1811–1901), sognepræst her 1844–1901. Om ham se Præstehistoriske Samlinger II, 1ff. – 61. Andreas Theodor Bruun de Neergaard (1808–1891), ejer af Skjoldenæsholm, Valsøllille s. 1846–1891. – 62. Se anm. 17. – 63. Ludvig Valdemar Ferdinandsen (1852–1906), senere lærer i Fulby, Bjernede s. Fader til plantepatologen Carl Ferdinandsen (1879–1944). – 64. Rettere monstranshus. Se Danmarks Kirker V, 449, 453. – 65. Ludvig Emil Quistgaard (1801–1868), sognepræst her 1840–1868. – 66. Johan Langemann

(1807–1866), universitets- og kommunetetsforvalter i Sorø amt 1845–1866. – 67. Jens Daniel Valdemar Holme (1833–1914), personel kapellan her 1866–1868, senere sognepræst i Dreslette på Fyn. – 68. Tilhængere af frimenighedspræsten Niels Pedersen Grunnet (1827–1897). – 69. Peder Jensen (1815–1895), gårdejer i Estrup, Allindemagle s. – 70. D.v.s. indremissionærer. – 71. Hans Peder Frandsen (1813–1890) sognepræst her 1868–1882.

Husflidsudstilling og folkefest i gamle dage

Af Holger Nielsen

I året 1874 blev Tjæreby Husflidsforening stiftet, og allerede året efter begyndte de store folkefester med udstilling i Basnæs skov. Nu var det så heldigt, at kammerherre, hofjægermester Otto J. Scavenius både var formand for foreningen og ejer af skoven, og i foreningens protokoller, der blev ført af godsforvalter Schaumburg-Müller, fortælles der om de storstilede arrangementer, der gik forud for sådan en fest.

Alle på gården, selv komtessen og forpagter Løppenthins damer, gik med begejstring ind for sagen, og godsejeren selv var en dygtig og inspirerende organisator, der forstod at sætte det hele i sving.

Der skulle nedsættes et udvalg til at bedømme de udstillede sager, ét til indkøb af præmier, et udvalg, der skulle passe tombolaen, ét til at sælge biletter og ét til opstilling af telte. Seks skovarbejdere skulle have opsyn med heste og vognpark, og desuden havde man 5 musikere, der de første år selv måtte sørge for dansegulvet.

Gendarmerne Jensen og Poulsen samt landpolitibetjent Jespersen førte opsyn under festen – for 12 kr. ialt! – og bestyrelsen sørgede selv for indkøb af drikkevarer. Senere blev der akkorderet med en gæstgiver fra Skælskør om at overtage beværtningen.

Der blev de første år indkøbt brændevin til 15 øre pr. flaske, rom til 1,50 kr. og cognac ligeles til 1,50 kr. pr. flaske, mens Seltervand kostede 10 øre pr. flaske. Et anker bayersk øl kostede 6 kr., 100 ci-

garer ligeledes 6 kr., et pund kaffe 1,25 kr. og et pund chokolade 1,00 kr.

Det kan ikke oplyses, hvor store kvanta der blev indkøbt. Disse priser må jo sammenlignes med arbejdslønnen i tiden, f.eks. var lærernes løn i aftenskolen 70 øre for tre timer pr. aften. Madam Jensen og jomfru Gesner fik mindre, men de fik da et tilskud til brændsel.

Festen begyndte med musik på pladsen kl. 2 om eftermiddagen, og derefter blev der holdt foredrag. Forstander Anders Jørgensen, Høng, og gamle N. C. Rom fra København nævnes flere gange som foredragsholdere. Inden foredraget blev der omdelt sanghæfter.

Efter at denne mere alvorlige del af festen var overstået, begyndte løjerne. Der var sækkeløb, ballonopstigning med balloner af papir, keglebane, skydetelt og dans. Skytte Berg fra Gerdrup leverede for en pris af 18 kr. 150 kulørte lamper, der blev tændt ved mørkets frembrud sammen med seks ålelygter, der var lånt af fiskerne, som brugte dem, når de blussede ål på Basnæs fjord.

Kammerherren forstod at lede festen på en fornøjelig måde, og ved sit vindende livlige væsen forstod han at få folk i den rigtige feststemning.

Entreen var 35 øre for voksne og 15 øre for børn. Ved de store fester blev der solgt over 1.000 adgangstegn, og der kunne være over 500 udstillede genstande. Blandt andet var der en lille mølle, den blev drevet af mus, og et andet år var der udstillet en lille dampmaskine, fabrikeret af mekaniker Niels Larsen, Tystofte.

Ethvert fastboende tyende kunne optages som elev i husflidsskolen. Der var to hold piger, der udstillede alt, lige fra muffediser til skjorter og særke. Der var også to hold karle, der især havde arbejdet med børster og kurvebinding. Karlene kunne hver mandag aften købe råmaterialer i husflidsskolen til at tage med hjem og arbejde videre med, og man kan tænke sig, at karlene har siddet og hygget sig med deres børster og kurve. Bestyrelsen købte så de færdige ting til brug ved tombo-

laen og salg på udstillingsdagen. Det pågældende år blev der lavet så mange børster og kurve, så man måtte sælge dem til omegnens høkere.

Nu gled interessen mere over på træarbejde, og derfor blev der sendt en lærer til oplæring på ritmester Clauson-Kaas' centrale husflidsskole (Institut til Husflidens Fremme, oprettet 1866).

Op så kom der gang i arbejdet med træ. Der blev købt huggeværktøj, en huggeblok, der var én alen høj og 20 tommer i diameter, blev leveret af Basnæs. Lokaler blev lejet, lyslygter blev udskiftet med hængelamper, og senere blev der tilkøbt to karbidlamper.

Med stor iver gik eleverne i gang med markriverne, hammelstøj, grisekasser, hjulbøre o.lign., og en del elever blev undervist i billedskæring og fremstillede pibebrædder, billedrammer, syæsker o.lign.

Når skolerne skulle begynde, blev det læst af degnen ved kirkestævne. Det kostede 41 øre!

Ved 25 års jubilæet, søndag den 2. juli 1899, var der 1.121 besøgende foruden en talrig mængde funktionærer. Det blev en særdeles vellykket fest, begunstiget af det gode vejr. Fra bestyrelsens side var der gjort et meget betydeligt arbejde for at gøre festen så fyldig og tiltalende som muligt.

Ti mand i uniform fra Næstved dragonregiment forlystede publikum med en udmærket koncert, og foruden de sædvanlige telte var der rejst et stort telt, der først blev benyttet til en meget fornøjelig og vellykket fællesspisning og derefter ryddet og benyttet til dansetelt.

Formanden, kammerherre Scavenius til Basnæs, bød velkommen, og efter at have udbragt et leve for konge og fædreland gav han en skildring af foreningens historie i de forløbne år. Han mindedes, at det var sognets skytter, der havde taget initiativet til foreningens oprettelse, og takkede sognets beboere for de mange års trofaste samarbejde i husflidssagen.

Der blev uddelt to store sølvmedailler, en til hver af de mangeårige

lærere, og ti mindre sølvmedailler og ti bronzemedailler med diplomer til de flinkeste elever.

Desværre måtte kammerherren på grund af sygdom frasige sig posten som formand, men foreningen fik lov til at benytte skoven i flere år derefter. Kammerherren var en meget gæstfri mand. Der er blevet fortalt, at bestyrelsen engang var budt til spising på slottet og ved denne lejlighed havde fået så mange mærkelige retter, bl.a. artiskokker, som de aldrig før havde smagt.

I det hele taget har godsejerne på Basnæs betydet meget for Tjæreby sogn. I værket „Danske slotte og herregårde“ fortælles der om godset Basnæs, at det i sidste halvdel af 1700-tallet blev solgt til kancelliråd de Neergaard, der skal have fundet, at befolkningen på Basnæs gods trængte til en forbedring, hvorfor han flyttede bønder fra Ringsted kloster, som han også ejede, derned og opnåede, „at en bedre Folke-Art blev indført i Tænkemaade og Sædelighed paa Godset, end der forhen var“.

Galgebakken i Slotsbjergby

Af Karl Rønne

Højanlægget, Galgebakken og Hashøj, i Slotsbjergby, er et af de få nordiske, der i dimensioner nærmer sig Jellingehøjene, det er kun ca. $\frac{1}{2}$ meter lavere. Standser man op lokket af det usædvanlige udsyn over Vestsjælland og Storebælt, vil man uvilkårligt vælge den nordligste høj som udsigtspunkt, Galgebakken, som ligger tættest ved landevejen Slagelse-Skælskør og frembyder ligesom en lille vigeplads ved siden. Denne høj er udgravet og grundigt undersøgt, mens den lidt højere Hashøj (93 m.o.h.) endnu bevarer sit indre som en hemmelighed.

Galgebakkens udgravning¹⁾ blev egentlig påbegyndt af tyskerne i den allersidste fase af krigen 1939–45 med henblik på anlæggelse af en flyveobservationspost, men ved sognepræst B. Warrings konduite og Slagelseborgmesteren V. Melgaards energiske indgriben blev gravningerne dog hurtigt standset.

En egentlig udgravning blev derefter i 1946 bevilget under hensyn til en truende arbejdsløshed efter besættelsestiden. Den blev ledet af nuværende rigsantikvar professor dr. phil. P. V. Glob i 1946–47 og med den senere berømte Skalk-redaktør Harald Andersen som medhjælper, en snes arbejdere fandt beskæftigelse ved udgravningen, der formede sig som et nord-syd-gående snit i hele højens bredde, mens den centrale del af højen i et felt på 16×16 m blev fuldstændig undersøgt.

Arbejdet truedes imidlertid af standsning, idet den frygtede arbejdsløshed udeblev, så beskæftigelsesforanstaltningerne blev inddraget i løbet af sommeren 1946. Men netop på dette kritiske tidspunkt skulle daværende statsminister Knud Kristensen holde foredrag på Antvorskov, og Glob tog resolut derind og inviterede ministeren ud og se på udgravningen. Han benyttede lejligheden til at klage sin nød over de standsede bevillinger, og resultatet udeblev ikke. Få dage senere kom der besked til Nationalmuseet om, at „udgravningen kunne fortsætte til den var videnskabeligt gennemført“.2)

Man stillede altså store forventninger til udgravningen. Ved et foredrag i Slagelse i oktober 1946 fortalte dr. Glob, at højen på afgørende punkter – især ved sin opbygning – viste overensstemmelse med Jellingehøjene, endnu var gravningen ikke sluttet, men et gravkammer centralt i højen var afdækket, det kunne først åbnes det følgende år. Dr. Glob satte højanlægget i forbindelse med egnens andet store jernalderminde, Trelleborg. De to anlæg havde begge stillet store krav til arbejdskraft, som kun en storhøvding kunne have til rådighed, og „det er ikke udelukket, at det er Svend Tveskæg“, muligvis ligger hans dronning begravet i den nærliggende Hashøj.3)

Disse forventninger blev ikke indfriet, da åbningen af gravkammeret, som viste sig at være tomt, fandt sted det næste forår. Et øjenvidne fortæller, at den dag, da den centrale grav skulle åbnes, var en spændt og højtidelig forsamling til stede, og idet stenen løftedes, blottede nogle endog hovedet, men netop ved denne forudgående højtidelighed forekom den tomme grav endnu mere skuffende.4) Den var ikke spor af plyndring, graven må altså være anlagt som en tom grav i jernalderen, et mærkeligt fænomen, som dog kendes fra flere nordiske jernaldergrave bl.a. Jellinge sydhøj. Disse høje kan være rejst som et kenotaf, som et minde om en i det fremmede falden kriger. De såkaldte „tomme høje“5) udviser flere fællestræk, den indre opbygning viser rester af ejendommelig trækonstruktioner, specielt en midterpæl

gennem hele højen. Fælles er også den affladede top, som ses så tydeligt på Galgebakken. Flere forskere tyder på grundlag heraf disse høje som gamle tinghøje eller samlingspladser i politisk eller religiøst øjemed, hvor den flade top giver plads for et vist ceremoniel.⁶⁾

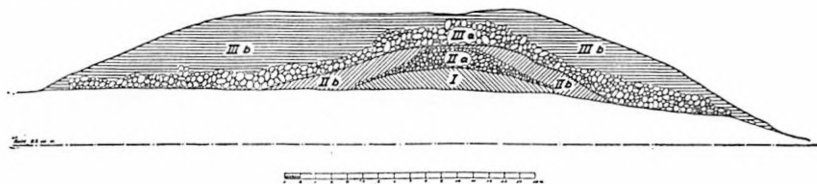
Udgravningen klarlagde i alle tilfælde højens indre opbygning. I bunden lå plovfurer, som muligt er resten af rituelle pløjninger til helligelse af stedet før højrejsningen. Herover er i ældre bronzealder bygget en høj, hvori blev fundet flere senere anbragte, sekundære, urne- og brandgrave fra bronzealderens følgende perioder. Over denne oprindelige høj var opført endnu to høje, der viste sig som kapper skiftevis af sten og tørvejord. Den sidste endelige høj er fra yngre jernalder, og det er denne, der må kaldes en tom høj.

Det betydeligste oldtidsminde⁷⁾ var en kløvet granitsten med helle-ristninger, som det gamle Sorø amt kun ejer få af. Stenen dannede siden i en stensat grav sydligt i den underste høj med gravgods fra yngre bronzealders første periode. På stenens kløvningsflade ses såkaldte håndtegn,⁸⁾ to indridsede hænder med udspilede fingre, der fra hjørne til hjørne peger mod hinanden adskilt ved 5 parallelle linjer midt på fladen. Fra den ene sidekant peger endnu en arm med kun tre fingre. Da graven åbnedes, så tegnene ud, som om de nyligt var indhugget, og de anses for hugget i forbindelse med selve gravlæggelsen. Stenen findes nu opstillet i Nationalmuseet.

Håndtegnet indtager en særstilling blandt helleristningerne. Billedet findes næsten altid alene, uden andre tegn som også her. Det findes på mindre kløvede sten, netop i grave fra denne specielle periode af bronzealderen, og så at sige kun på Sjælland, hvorfra kendes en halv snes stykker. Tegnet er af nogle tydet som solens bebuder, det må ses i sammenhæng med de ved yngre bronzealder fremtrædende nye gravsikke, så det endogså kunne opfattes som et tegn for genopstandelsen.

Var udbyttet af udgravningen som oldtidsminde således begrænset, kan det til gengæld siges, at man her har den mest omfattende under-

Galgebakken i Slotsbjergby

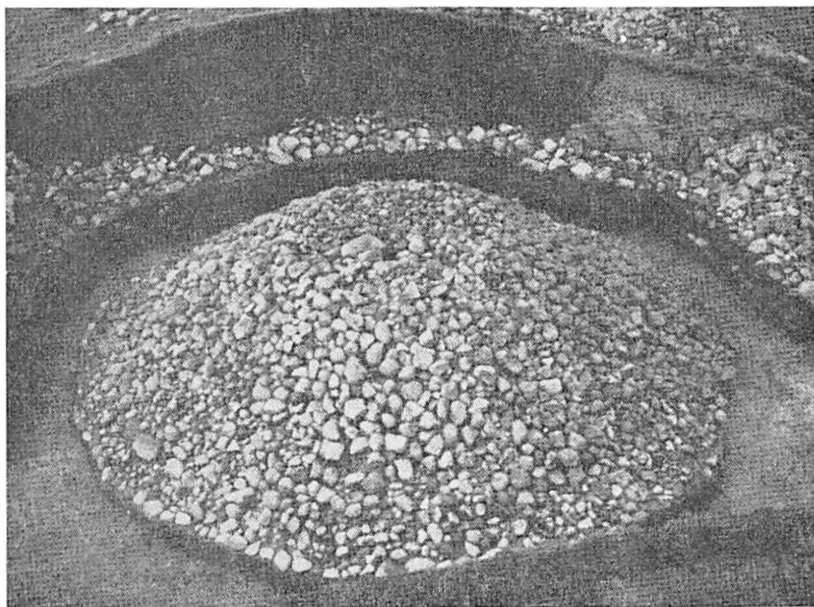

Galgebakken i Slotsbjergby. Hovedsnit I og II angiver bronzealderhøjen, III den tomme jernalderhøj.

søgelse, der i Danmark er foretaget af en galgebakke, det er da også især i denne egenskab, højen har beskæftiget den folkelige bevidsthed. Således fortaltes det,⁹⁾ at hvis man ad landevejen sent om aftenen kørte op ad bakken mod højen, var det som om nogen holdt igen på hjulene. Det siges også, at en mand (som endnu levede 1854) har set en hel skare mænd komme ud af højen om natten anført af en rytter, der bar hovedet under armen.¹⁰⁾ Også troldene skal have holdt til i højen, der juleaften rejser sig på gloende pæle, så man kan se højfolket sidde derinde omkring et messingbord og gøre sig til gode. En lille sti over til Hashøj var altid kendelig i gamle dage, fordi højboerne besøgte hinanden. Engang fandt gårdejeren en „grissel“ (ovnrage) uden for højen. Da den var beskadiget, bragte han den til smeden og lagde den istandsatte ovnrage ud på marken igen, men det fik han også sin gode betaling for.¹¹⁾ Det fortælles endvidere, at jorden til højene er ført sammen fra et par moser i nærheden. I 1871 skænkede gårdejer Christian Andersen, dengang sognefoged i Slotsbjergby, højen til fredning, det skal være første gang, et oldtidsminde er fredet „ved bondehånd“,¹²⁾ og ejeren modtog da også en statelig sølvopsats med inskription derfor, den findes endnu hos en efterkommer i Slotsbjergby. Samtidig frededes Hashøj på samme måde. For mange stod disse fredninger som en sikkerhed for, at højene aldrig skulle åbnes – heller ikke under Nationalmuseets ledelse, således at fredningerne i virkeligheden var en slags sikring mod de ulykker, som sagdes at følge den, der øde-

lægger de gamles hellige steder. Denne højbrudsovertro var endnu levende ved udgravningen i 1946. Da den var begyndt, kom en gammel kone i Slotsbjergby farende ind til sin nabo (som har fortalt det). „Nu sker der noget“, sagde hun med mystisk gru, „de er begyndt at grave i højen“. Og konen glemte det ikke, da der nogle år senere skete et par uventede dødsfald i byen, erklærede hun hviskende: „Der kan I se, hvad jeg sagde“.4)

Ved udgravningen fandt man fundamentet til den trebenede galge, den almindeligt kendte form. Den har stået på den østlige del af højens affladning, altså nærmest landevejen.1) I jorden fandtes skeletter af mange henrettede, blot kulet ned omkring 1 m under grønsværen, en sand rakkerkule. Nogle henrettede viste tydelige tegn på hængning, andre var halshuggede, og hovedet var da ved nedgravningen anbragt mellem offerets ben. Et eksempel herpå er blevet konserveret og kan nu ses på Nationalmuseet i det såkaldte „torturkammer“, hvor også bøddelredskaber er udstillet. Ofte var højre hånd afhugget, og mange kranier bar spor af efter halshugningen at have været anbragt på stage. De fleste henrettede var unge, i alderen fra 18–30 år, flertallet var kvinder. Et fund tydede på, at en kvinde var blevet levende begravet, en knogledyngede viste, at et lig var blevet fuldstændig parteret.13) Et enkelt fund er søgt identificeret som „den i 1837 henrettede mordbrænder Hans Olsen“, men mon ikke der her foreligger en misforståelse? I al fald oplyser Slotsbjergby kirkebog: „Den 30-aarige Tjenestekarl Søren Olsen blev fra Slagelse Arrest 1834 d. 26. Februar henrettet paa Bjergby Banke for begaaet Mordbrand i Hyllested. Om Natten blev han i Stilhed begravet paa Bjergby Kirkegaard“. Galgebakken synes altså ikke så sent at have været anvendt til begravellesplads. Men den blev dog anvendt som officiel begravellesplads for egnens selvmordere, disse blev nedsat i kister, hvad fundet af mange jernhængsler vidner om. Også denne praksis kendes fra kirkebøgerne: 1831 d. 22. August blev Gmd. Niels Andersen fra Skals-

Fra udgravningen af Slotsbjergbyhøjen. Den kegleformede stendynge hører til den ældre høj (bronzealder). Øverst på keglens topflade ses hullet efter den bortrændede stolpe. Ved siden af det ligger en omvæltet bautasten.

bjerggaarden, 31 Aar gammel, begravet i Galgebakken ved Slotsbjergby. Han begik den gruelige Misgjerning at quæle om Natten sin syge Kone, drukne sine fem smaa Børn og derpaa hænge sig selv.“¹⁴) Hans ofre blev begravet på kirkegården.

En sumpet lavning ved højens fod kaldtes endnu i 1905 „Malenes hul“.⁹) Det har været fortalt, at en kvinde af dette navn blev henrettet, og hendes hoved sat på stage, men i stormvejr faldt det ned og trillede i hullet, som derefter fik hendes navn. Og virkelig – under gravningen fandt man rester af et hovedløst kvindeskelet, måske Malenes?

De udgravede skeletter manglede tit smådele f.eks. en enkelt finger, og under græstørven fandtes en mængde små knive. „Tyvefinger“ eller negle af en henrettet stod i høj kurs som lægemiddel, selv blandt skikkelige folk, men for at være virksomme, skulle de skæres af i hemmelighed og mens den henrettede endnu hang i galgen. Knive, som havde været brugt hertil, kunne ikke senere anvendes og blev derfor efterladt på retterstedet. De ofte makabre oplevelser under udgravningen kunne også friste udgraverne til galgenhumor. Det gamle husråd, at en tyvefinger nedsænket i øltønden skulle gøre dens indhold bedre, blev forsøgt, idet man indsendte en udgravet tyvefinger til et bryggeri, som takkede med rigelige smagsprøver af sin bryg.²⁾ Også en halv brændevinsdunk fandt man, måske skulle bødlen drikke sig mod til!

Ad arkæologisk vej er intet oplyst om, hvor længe højen har tjent som galgebakke, men rettergang har der tidligt været i Slotsbjergby. Slotsfoged Bertel Sørensen, Antvorskov, fik d. 23. marts 1569 tilladelse til at oprette et birketing i „Klosterets Bierby“ og at udnævne en birkedommer der.¹⁵⁾ Den slags tilladelser tjente til at styrke godsbesiddernes magt, idet birketingenes afgørelser havde samme gyldighed som herredstingets. Rettersted og rettergang har sikkert en vis sammenhæng, men der findes også direkte vidnesbyrd om stedets tidlige brug som galgebakke, således nævner et kongebrev fra Rosted 6. oktober 1582, der overdrager et stykke jord til Slagelse, at dette ligger nord for „Bierby Gallevænge.“¹⁵⁾ Det tyder på, at bakken allerede dengang fra gammel tid har været almindelig kendt som galgebakke, således at den i denne egenskab med forsigtighed kan føres tilbage til middelalderen.

Om henrettelser findes der en del beretninger, en enkelt så sagnagtig, at den næppe har historisk baggrund. Det fortælles, at en kone fra en bestemt gård i Slotsbjergby (nuværende Jørgen Kristensens) og hendes elsker engang er blevet henrettet. De havde ombragt hendes mand, mens han sov, ved at hælde smeltet bly i øret på ham. Han blev

Slotsbjergby høje. Til højre Galgebakken.

begravet på kirkegården, uden at deres misgerning blev opdaget. Først mange år efter, da kraniet ved gravning på kirkegården atter kom for dagen, blev morderne afsløret. Kraniet var usædvanlig tungt, og dets raslen af bly blev det fældende bevis for de to misdædere, som i en høj alderdom kom til at sone deres forbrydelse på Galgebakken.¹⁶⁾

En gammel mand, opvokset i Landsgrav, fortæller, at hans fader i 1830'erne havde overværet Niels Enevoldsens henrettelse. Forbryderen, der boede hos et par gamle mennesker i Landsgrav, havde en aften forlangt, at de skulle hjælpe ham hans støvler af, herunder fandt han lejlighed til at dræbe dem begge med en hammer. Da han blev kørt til retterstedet i Slotsbjergby, råbte han til folk, han kom forbi på vejen, om de ville købe hans hoved for tre mark.⁹⁾

Især den sidste henrettelse har optaget sindene. Den fandt sted tirsdag d. 5. august 1847 på „Antvorskov Justitshøj“, som højen dengang officielt benævntes. Sorø Amtstidende fra samme dato beretter kort herom: „Eksekusionen fandt Sted mellem 7 og 8 om Morgenen, de skyldige blev beredte af Pastor Bojsen, Skørpinge, med Sang og Tale paa Retterstedet, og styrkede og trøstede herved gik de begge i Døden med gudelig Andagt. Eksekursionen udførtes særdeles godt af Skarpretteren for Sjælland, Hr. Dyring“.

Der blev henrettet to ved denne lejlighed. En kone og hendes søn var blevet dømt fra livet, fordi de havde myrdet hendes mand. Han blev fundet på en mark med en brændevinsflaske knuget i hånden, som om han havde drukket sig ihjel. Endnu kan marken, hvor han blev fundet, udpeges, den kaldtes „skolelodden“, og for 60–70 år siden turde mange ikke gå forbi den ad vejen efter mørkets frembrud, fordi man sagde, at den dræbte gik igen.⁴⁾ Skørpinge kirkebog oplyser, at manden Hans Jacobsen var død d. 4. august 1846, d. 10. august blev han begravet på marken ved huset, det tyder på, at han først er blevet antaget for selvmorder, men d. 22. august blev han „ordentligt begravet“ på kirkegården, på det tidspunkt må sandheden altså være kommet frem. Kirkebogen anfører som anmærkning: myrdet af sin kone og søn, Jørgen Hansen. Andetsteds fremgår det af kirkebogen, at sønnen var født d. 2.5.1823, han var altså 23 år gammel ved forbrydelsen. Hans Jacobsens kone hed Ane Marie Nielsdatter. Sagen blev behandlet ved Antvorskov ekstraret d. 3. nov. 1843, ved Landsoversamt Hof og Statsretten d. 17. april 1847 og ved højesteret d. 15.6. 1847,¹²⁾ idet en sag om livsstraf fordrede behandling ved alle tre instanser. Dommens ordlyd siger udtrykkelig, at henrettelsen skal ske „i kvalificeret form“, hvorved forstås, at delinkventen skal føres fra gerningsstedet til retterstedet og herunder 3 gange knibes med gloende tænger, og dernæst først højre hånd afhugges og derefter hovedet, hånd og hoved skulle sættes på stage og kroppen fæstes på stejle, et

hjul, der rejstes i vejret på en stang. Man vægrer sig ved at tro, at disse raffinerede metoder har været anvendt i 1847, der forlyder kun lovens ord, som kan være blevet mildnet. Skarpretteren, hr. Dyring, der i give fald skulle eksekvere disse straffe, omtales i avisen med en vis anstand, en omvurdering af „rakkerfolket“ havde fundet sted omkring 1800, så man ikke holdt sig dem fra livet som før i tiden.¹⁷⁾

Et særligt karakteristisk træk i alle beretningerne om den sidste henrettelse går ud på, at folk fra de omliggende sogne af sognefogederne højtideligt var udkommanderet til „at slaa Kreds om Højen for at se, at alt gik rigtigt til“. Man mødte bevæbnede med forke og leer – en veritabel middelalderhær – og slog, nogen siger en tredobbelt kreds om højen. Endnu skal der på en gård i Gerlev findes en høtyv, som har været båret ved denne lejlighed.⁴⁾ Der angives forskellige formodninger om betydningen af denne kreds: den skulle forhindre forbrydernes flugt eller hindre den oprørte tilskuermængdes selvtægt mod forbryderne, eller folk skulle overvære henrettelsen til skræk og advarsel, men muligvis skal man i denne næsten ceremonielle „slåen kreds“ snarere se rester af en fortidig, da glemte baggrund. Der kendes fra anden side beretninger om, at hvis en bonde i middelalderens bylav blev dømt til hængning, skulle alle de andre bymænd være med til at trække i rebet, og således gøre sig medansvarlig i handlingen. Da Københavns galge i 1668 skulle flyttes måtte hele tømmerlavet medvirke, „som det af Arilds Tid har været Skik“.¹⁷⁾ Det er muligt, at man med denne kreds har fulgt en gammel skik uden mere at kende dens betydning, at alle skulle være medansvarlige ved deres nærværelse i en så alvorlig handling. Denne tænkemåde kan også ligge i ordene, at de skulle se,, at alt gik rigtigt til“.

Ved henrettelsen – fortælles det – sprællede konen og var så uregerlig, og det medførte, at hendes henrettelse ikke kom til at foregå forskriftsmæssigt. Sønnen gik – efter samme fortælling – efter præstens berettelse „med forklaret Aasyn“ selv hen til blokken. En tradition vil

også vide, at han på Galgebakken sagde til sin mor: „Til Verden fødte du mig, i Ulykke førte du mig!“ Derefter bad han om at måtte lide straffen først, hvilken gunst tilstodes ham. Men netop som hans henrettelse var fuldbyrdet, indtraf kongens ridende bud om hans benådning. Efter disse mere eller mindre gribende beretninger kan det ske, at en mere nøgtern blandt de tilstedeværende føjer til: „Ja, og næste dag rendte en hund med hovedet ovre i Harrested!“ Ved det gys, som denne enkelthed fremkalder, tilføjer skeptikeren tørt – „selvfølgelig med sit eget hoved“.4)

Henrettelsen fik også et vist kirkeligt efterspil gennem pastor Bojsens medvirken på retterstedet, en pligt, der påhvilede ham som de pågældendes sognepræst. Han var den senere kendte „Budstikke-Bojsen“ og tilhørte det såkaldte „sydvestsjællandske broderkonvent“, en kreds af præster, der især fulgte de vaktens bevægelse og interesserede sig for deres „gudelige forsamlinger“. Ved et møde i dette konvent, hvor man behandlede spørgsmålet om „sjælesorg“, aflagde Bojsen beretning for sine kaldsfæller d. 29.9.1847 „om de to Misdædere, som han i Sommer maatte berede til Døden“.18) Begivenheden betød en ændring i Bojsens holdning til de „gudelige“. Kvinden og hendes søn havde hørt til en forsamling i Halkevad i Skørpinge sogn, og præsten havde i lang tid fuldt og helt stået på de vaktens side, men den falske andægtighed, som konen ved denne lejlighed havde båret til skue, gjorde fra nu af Bojsen mere mistænksom over for udvortes gudfrygtighed. Det var ham altid grueligt at tænke på, hvorledes konen til det sidste kun vedblev med gudelige talemåder uden at der var anger at spore, sønnen derimod fortrød sin synd.19)

Det var en af de sidste henrettelser, der fandt sted i vort land, men ikke – som det blev sagt – den sidste. Den sidste offentlige henrettelse fandt sted ved Nakskov 1882.

Bortset fra henrettelser efter „straffelovstillægget af 1945“ vedrørende

besættelsestiden, er der siden kun foretaget én henrettelse, og den skete uden offentlighed i Horsens tugthus 1892.

Derimod har Klaus Berntsen sikkert ret, når han skriver til Frede Bojsen: „Der er næppe her i landet henrettet nogen kvinde siden den kone, der medens din fader var præst i Skørpinge, blev halshugget på Bjergby Bakke“.²¹⁾

Galgebakkens udgravning indfriele altså dog ikke de forventninger, man nærrede om her at finde Svend Tveskægs grav, „Nordens Cæsar“, som Martin A. Hansen benævner ham ved en omtale af Slotsbjergbyhøjene i 1947,²⁰⁾ men der er al mulig grund til at antage, at Hashøj, som endnu ikke er undersøgt, gemmer en fyrstelig begravelse i sit indre, så de skuffede håb med dens udgravning engang kan blive indfriet.

NOTER

1. P. V. Glob: Slotsbjergby Galgebakke. Fra Nationalmuseets arbejdsmarg 1947, s. 38–48. – 2. C. Bernhardsen: Eventyret om P. V. Glob, Kbh. 1970, s. 38–44. – 3. Sorø Amtstidende, 9–10, 1946. – 4. Mundtlige meddelelser fra lokalkendte folk. – 5. Harald Andersen: Tomme høje. Årbog for jysk arkæologisk forening, 1951, s. 91–132. – 6. C. Neergaard: Tinghøje og tingdysser. Årbog for nordisk oldkyndighed, 1902, s. 292. – 7. P. V. Glob: Danske Oldtidsminder, s. 160ff. – 8. P. V. Glob: Helleristninger i Danmark, 1969, s. 85ff, 219f. – 9. Dansk Folke-minde-samling nr. 431, (Slotsbjergby sogn). – 10. Sv. Grundtvig: Gamle danske Minder I, nr. 97–100. – 11. I. M. Boberg: Sagn og overleveringer om oldtids-høje i Sorø amt. Årbog for hist. samf. 1934, XXII, s. 26ff. – 12. H. Kjær: Slots-bjergbyhøjene. Årbog for hist. samf. 1925, XIII, s. 66–86. – 13. Nationaltidende, 6–6, 1946. – 14. Sludstrup sogns kirkebog. – 15. Kancelliets brevbøger. – 16. Landbruget i Sorø amt, 1947. – 17. Hugo Matthiessen: Boddell og Galgenfugl, s. 59 og 25. – 18. J. F. Fenger: Det sydvestsjællandske broderkonvent, 1890, s. 247. – 19. P. Bojsen: F. E. Bojsens liv og levned, 1883, s. 146. – 20. Martin A. Hansen: „Nordens Cæsar“ i tidsskriftet Det tredje Standpunkt, nov. 1947, 10. årg., nr. 2, s. 81ff. – 21. Brev af 6. april 1921 i Harald Jørgensen: The Ven-stremænd, 1962, s. 278.

Ringsted og tingstedet

Af A. Herløv Jensen

Forhistoriske betragtninger

Gennem tiderne er Ringsted blevet betragtet som en endda meget gammel by. Det er forsåvidt også rigtigt, men er selvsagt afhængig af den målestok, man anvender. Der har nok ikke været nogen bebyggelse af betydning før engang hen i yngre stenalder eller bronzealderen. Det er selvfølgelig også en betydelig alder, men dog ikke mere, end at andre bebyggelser har en væsentlig højere alder.

Det er interessant, at når man studerer Nationalmuseets kort over alle kendte stengrave (dysser og jættestuer) fra ældre stenalder og gravhøje fra yngre stenalder og bronzealderen, viser det sig for Midt-sjællands vedkommende, at der findes forbavsende mange stengrave ret jævnt fordelt over området, måske med lidt større tæthed i et bælte fra Åmosen (Ugerløse) og ned til Tystrup sø. Gravhøjene, der er større i antal, er derimod mere koncentreret i 4 områder: egnen øst for Tystrup sø, egnen syd for nuværende Ringsted, egnen vest for Haraldsted sø og egnen nordøst for østenden af Haraldsted sø. Der er ganske vist kun tale om gravpladser, men boligerne ved Ringsted har sikkert ikke ligget langt herfra, formentlig langs Ringsted å og Lilleåen. Det er dog nok ikke rigtigt at tale om Ringsted å i forbindelse med ovennævnte. På den tid har der nok ligget en langsø af samme type og længde som nuværende Haraldsted sø, strækkende sig fra nuværende Lille Svendstrup og til Høm mølle, en sø, der på sit

bredeste sted nok har været ca. 500 m. Sødannelsen skyldtes, at landet heromkring dengang lå en del lavere end nu.

Ved denne sø har de første få beboere væsentlig levet af jagt og fiskeri, men efterhånden også af nogen kornavl, fordi der ikke har været så meget vildt i de tætte skove, som man skulle tro. Man har til dels måttet leve af fisk og også måttet samle frugter og bær. Gravhøjene ved Ringsted fra den ældre stenalder ligger da også ved eller ret nær Ringsted å.

I den bevægede tid i yngre stenalder er der sket betydelige forandringer, ikke mindst på grund af befolkningstilvækst, formentlig gennem invasion af enkeltgravsfolket (stridsøksefolket). Det var nærmest et vandrende kvægavlerfolk, krigerisk af natur, kulturelt vel stående under den hidtidige „faste“ befolkning, men mere aktivt. Grunden til, at det formentlig blev disse folk, der fortrinsvis bosatte sig ved Ringsted, har måske været de engstrækninger, der dannedes ved åerne. Men efterhånden ryddedes der skov, og i yngre stenalder skete der en væsentlig ændring, således at Sjælland efterhånden blev et landbrugsland (kombineret korn- og kvægavl), d.v.s. at der rundt omkring dannedes bygder af fastboende (bønder), der efterhånden udvidede deres område ved træfældning med de tyknakkede stenøkser, tørring og afsvidning af vegetationen. Derefter blev der dyrket hvede og byg, samtidig med at der blev drevet kvægavl (køer og får). Det hele er dog sket langsomt, i sammenligning med nutiden nærmest i sneglefart.

Vandstanden ved Ringsted å er nok faldet noget i løbet af bronzealderen, og der er blevet større engareal med mulighed for god høst. Fisk har der stadig været nok af.

Der må ganske givet have været en efter den tids forhold betydelig bebyggelse lige ved Ringsted. Dette bevises af de mange gravhøje, der er fundet spor af (og som nok har været flere i antal). Det senere Ringsted sogn har været nr. 3 i tidligere Sorø amt, hvad angår kon-

staterede gravhøje. Der er fundet spor af ca. 25 gravhøje koncentreret på et areal på ca. 150 ha i hjørnet mellem Ringsted å og Lilleåen. De nærmeste gravhøje har kun ligget ca. 1,5 km fra Sct. Hans kirkeplads. Nu er kun 2 af disse undsluppet nutidens vandalisme. Længere end til søen (Søgade) er bebyggelsen dog næppe nået, da der indtil for få århundreder er gået skov fra nord og til Sct. Bendtsgade.

Det er faktisk utænkeligt, at en så stor bebyggelse, som må have eksisteret i hvert fald i bronzealderen, ikke skulle have benyttet det højeste punkt som kultsted, og denne antagelse støttes derved, at der, så vidt det kan ses, ikke har været placeret nogen gravhøj på Sct. Hanshøjen.

Det er ikke ualmindeligt, at man selvom der skiftedes religion, stadig benyttede det gamle kultsted med de ændringer, der var nødvendige, og man kunne derfor f.eks. have ventet at finde spor af et gudehov på højen. Det har man ikke, og det kan skyldes, at den senere kirkegård har medført utallige opgravninger gennem tiderne. Måske er den senere Sct. Hans kirke, byens første, bygget, hvor gudehovet har ligget. Stedet har formentlig været kultsted eller kirke- og kirkegårdsplads til 1842. Det eneste, der måske kan føre os tilbage i tiden, er den omstændighed, at den oprindelige Sct. Hans kirkegård var rund, noget ualmindeligt.

Det er kendt, at når Roskildebispen Svend Nordbagge (på Svend Estridsens tid) var meget ivrig efter at få bygget kirker i Ringsted og Slagelse, skyldtes det ikke mindst kampen mod de hedenske afguder, som her havde deres hævdvundne tilholdssteder, og en effektiv fremgangsmåde i så henseende var at anbringe de første trækirker, hvor gudehovene havde ligget (eller ændre disse).

Man mener, at der i Slagelse er bygget Sct. Mikael's kirke på bakken, hvor Odin før havde sin helligdom, og at Sct. Peders kirke blev bygget på en anden bakke, hvor Thor før var blevet dyrket. Om Ringsted ved man intet tilsvarende. Når den første kirke blev bygget på Sct.

Hans kirkeplads, kan man gætte på, at dette har været den lokale helligdom, og derfor i denne forbindelse måtte sættes først på programmet. Senere (omkring 1080) bygges så den næste kirke, hvor Sct. Bendts nu ligger med senere kloster af sten måske på eller ved den anden helligdom, kultstedet for Sjælland

Det er et tilfælde, der meget ligner en tanke, når den første kirke i Ringsted blev opkaldt efter Sct. Hans, døberen Johannes, hvis navn på flere måder er sat i forbindelse med solen derved, at Sct. Hans aften og -dag er knyttet til sommersonhvervet; de første kristne kirker havde indgang for kvinder fra nordsiden (Mariasiden), medens mændene benyttede indgangen i kirkens sydside (Johannessiden).

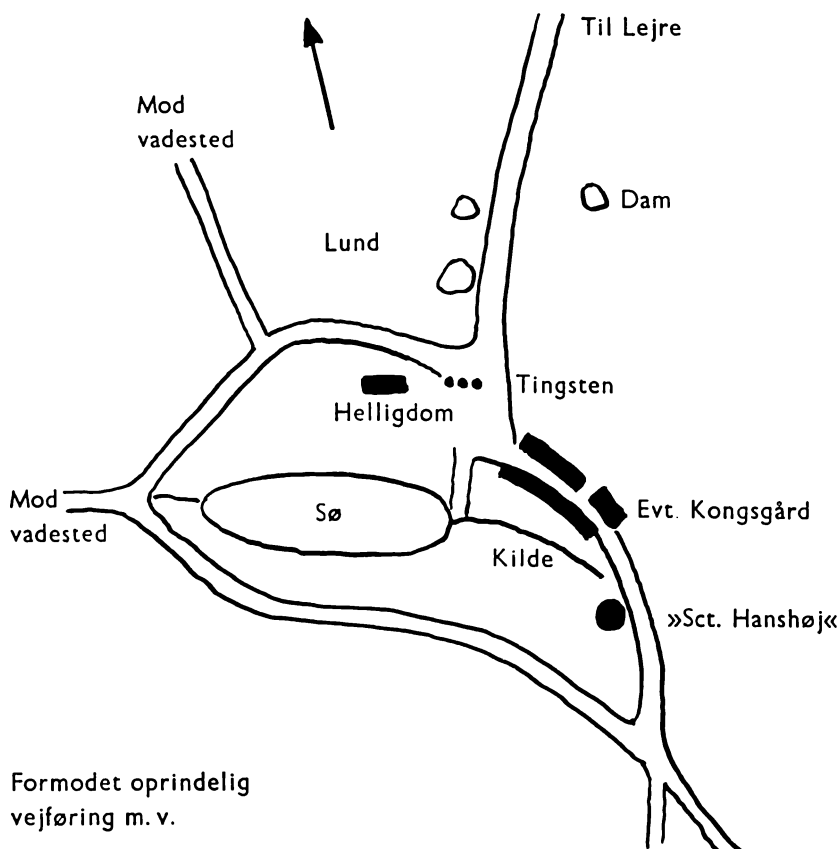
Det skal indrømmes, at der ikke foreligger nogen nærmere begrundelse for at antage, at Sct. Hanshøjen oprindeligt har været et kultsted; på den anden side synes dog så meget at tale herfor.

Det har altså været et stykke ind i yngre stenalder, før nogen egentlig bygd af bønder (fastboende) blev anlagt ved Ringsted, for omkring 4.000 år siden; på den tid har skovrydningen været i gang og er siden fortsat i stærkt tempo.

— — —

Der er tilstrækkelig mange holdepunkter til at kunne tegne en nogenlunde sandsynlig skitse af Hringstadr (Hringstadir) i jernalderen og dermed formentlig også en tid længere tilbage. Hovedvejen mod nord er gået til Lejre, og færdselen mod øst er foregået ad nuværende Rønnedevej. De tre veje mod vest har ført til vadesteder over åen, hvoraf det vigtigste har været vadestedet lige nord for den senere Have mølle med forbindelse til den gamle hærvej fra Roskilde til Skælskør og Korsør.

På fig. 1 a er vist hovedtrækkene, og fig. 1 b viser planen indtegnet i forhold til nuværende gader m.v. Man bør nok især lægge mærke til den store tingplads på sydskråningen mod søen.

Formodet oprindelig
vejføring m. v.

Fig. 1a Ringsted i jernalderen.

TINGSTENENE

På et vist tidspunkt – og det kan forsåvidt godt have været ret tidligt – f.eks. omkr. år 1000 f.Kr., i en af vort lands storhedsperioder med en relativt stor befolkning – er der sket noget meget betydningsfuldt i „byens“ historic, nemlig at stedet er blevet valgt som fælles mødested

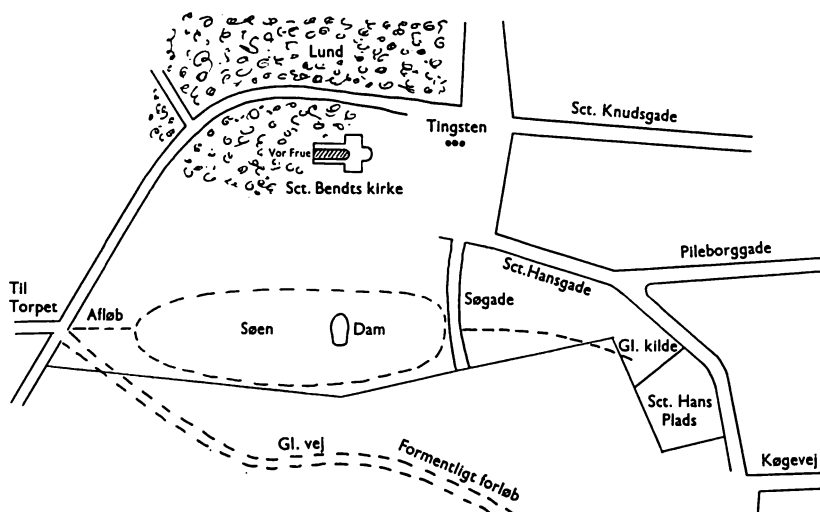

Fig. 1b Som fig. 1a blot indtegnet i forhold til nuværende gader.

for øen, „landet“ Sjælland. Stedets centrale beliggenhed har givetvis været afgørende, men der fandtes da også her en helt ideel mødeplads på en stor sydskråning ned mod en lille sø, som fik vandtilførsel gennem en kilde. Og en skov (lund) gik lige ind til mødestedet. Man havde således alle „ingredienser“ for et kultsted (se fig 1 a og 1 b). Dertil kom, at man dengang kunne sejle fra store dele af øen til Ringsted, dels ad Susåen helt fra syd, ad de midtsjællandske søer og Ringsted å. Endelig kunne man sejle ad Issefjord, Lamme-, Holbæk- og Roskilde fjord til Lejre, og herfra var der kun godt 20 km ad en ældgammel vej til Ringsted. Veje var der forsåvidt nok af, men de var mildt sagt ikke gode.

Der kan ikke herske tvivl om, at der ved disse store sammenkomster er drevet religiøs kult, retsafgørelser er blevet afsagt. Der kan heller ikke være tvivl om, at der samtidig er blevet afholdt markeder med alt hvad dertil hører, ikke mindst en forlystelsesafdeling med trylleri,

optog m.m., måske maskefester. Og det har der også været rigelig plads til.

— — —

Der er som bekendt tre tingsten; en større med forholdsvis ens dimensioner i vandret retning og to væsentlig mindre sten med langagtig form og anbragt ved siderne af den større sten (se tegning fig. 2). Ved første øjekast synes det, som om man ikke har udvalgt stenene, især de to mindre, med nogen større omhu. Sidstnævnte er således vidt forskellige i art og form. Den større, midterste sten har øjensynlig været den mest betydningsfulde, fordi man åbenbart til et vist formål har haft brug for en sten med ret stor vandret flade. Imidlertid må man forbavses over, at man på den tid, hvor stenene blev anbragt, og hvor det omliggende terræn sikkert fra istiden har været oversået med mange store sten, ikke har valgt nogle mere imponerende sten end de nu eksisterende.

Stenene har måske oprindeligt været fuldt tilstrækkelige til formålet, og senere blevet så „hellige“, at de er blevet „urørlige“.

Det hellige treltal går igen på så mange områder, f.eks. i Sct. Bendts kirkes arkitektur, og hvad der er særlig interessant i denne forbindelse: Podiet i vor folketingsal er tredelt med formandens plads størst og højest i midten.

Studerer man tegningen over tingstenene nærmere, *synes der dog at være betydeligt mere system i anbringelsen af stenene end ved første øjekast.* „Midtpunkterne“ af de tre stenes grundflader ligger således nogenlunde på en ret linje, og denne linje ligger faktisk ret nær øst-vest, kun med en lille afvigelse på ca. 10° mod nordøst. Til sammenligning kan anføres, at Sct. Bendts kirkes længdeakse heller ikke ligger nøjagtig øst-vest, men har en tydelig hældning mod sydøst.

Det er mærkeligt, at de to mindre sten ikke er anbragt symmetrisk om den midterste. Afstanden mellem den vestlige og midterste sten er dobbelt så stor som afstanden mellem de to andre, men hvorfor?

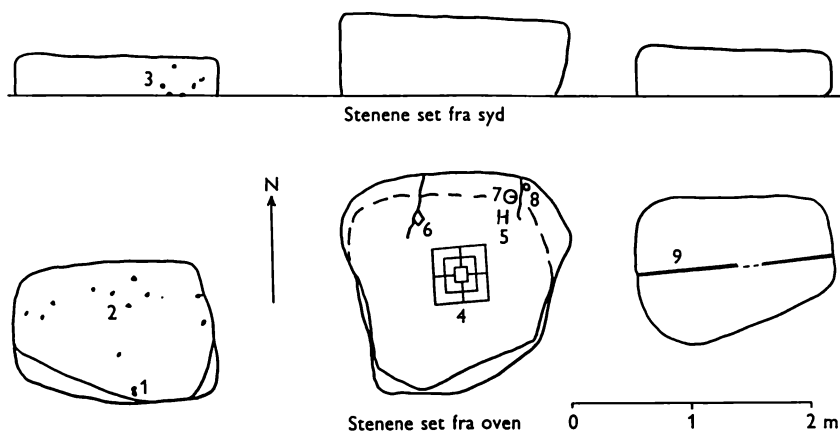

Fig. 2 Tingstenene.

1 Dobbelt hul - 2 Alm. huller i stenens overside - 3 Huller på sydenden af stenen
 4 Mollespil, formentlig fra vikingetiden - 5 Et forholdsvis lidt forvitret H - 6 Tydeligt 6 cm rhombemærke. Diagonaler øst-vest, nord-syd - 7 Ret forvitret 9 cm ringmærke. Forvitring størst på øverste del - 8 6 cm ret forvitret ringmærke. Forvitring størst på øverste del - 9 To parallelle riller (hevner). Retning øst-vest.

Længden af de to mindste sten er nogenlunde den samme – lidt kortere end den midterste. Midterstenen (rødgrå), veststenen (rødlig) og øststenen (grønlig) er alle granitsten.

At stenene gennem tiderne er blevet benævnt tingsten viser, at de har haft relation til Sjællands landsting, men derfor kan stenenes funktion jo godt have været betydelig ældre.

Ovennævnte orientering tyder på oprindelig religiøs anvendelse. Den måde, tingstenene er anbragt på, har stor interesse i to henseender. For det første er de tre sten som sagt anbragt i retning øst-vest. Den anden meget interessante ting i placeringsmæssig henseende er, at stenene ligger lige i kanten (overgangen) mellem det vandrette terræn mod nuværende Sct. Bendtsgade og Nørregade og det skrånede terræn mod syd ned mod Søgade, altså på kanten af en sydskråning.

Stående på stenene har man haft et godt udsyn ned over dette terræn, ligesom man herfra let har kunnet se personer, stående på stenene.

Den omstændighed, at stenene er anbragt lige i et knæk i terrænet, synes at indicere, at de ikke har været en del af en større stenkonstruktion, og *det er der vel hel heller ikke andet, der tyder på. Det synes også gennem stenenes placering o.a. sandsynliggjort, at de har stået på deres plads siden anbringelsen.*

Man kan undre sig over, at tingstenene, hvis de da er indgået i en kult, der har omfattet helliglund og helligsø, ikke er blevet anbragt mere centralt i forhold til disse, altså mere mod vest, end tilfældet synes at være. En af forklaringerne kan være, at „forsamlingspladsen“ syd for stenene kan have været det oprindelige, en anden kan have været, at ofringerne skulle foregå i den østlige del af søen.

Og man skal nok lægge mærke til, at tingstenene ligger lige nord for søens østlige ende dengang.

Endelig er det som nævnt muligt, at en helliglund m.m. har ligget lige vest for tingstenene.

Det er interessant at bemærke, at Viborg ikke er bedre stillet end Ringsted, hvad angår kendskabet til oldtidens kult.

Vedr. Ringsted som stedet for landstinget gennem tiderne har der været rejst tvivl. Man har – ligesom i Viborg – foreslået andre muligheder bl.a. Mulstrup. Jeg har studeret disse muligheder, men finder dem ret usandsynlige ud fra praktiske grunde.

Egnen omkring Mulstrup er formentlig ældre som bebyggelse i større stil end Ringsted, og tingstedet ved Mulstrup (bl.a. beskrevet af Johs. T. Christensen) er ganske givet også meget gammelt. Men det er ikke sandsynligt, at landstinget for Sjælland m.m. gennemgående er blevet afholdt ved Mulstrup. Dertil har Ringsteds centrale beliggenhed nok været afgørende, og når landstingene notorisk er blevet afholdt ved tingstenene i historisk kendt tid, hvorfor skulle det så

ikke have været tilfældet fra landstingets første tid (bortset fra visse undtagelser). Noget andet er, at stedet for afholdelse af tinget for det meget gamle Ringsted herred sandsynligvis gennem lange tider er blevet afholdt ved Mulstrup.

Det væsentlige er dog nok, at man med datidens både kunne sejle til Ringsted, men det har man ikke kunnet til Mulstrup.

— — —

Tingstenene synes at have front mod syd. Den midterste sten er den højeste 55–65 cm over terræn; de to yderste har højder, der i sydkanten varierer mellem 30 og 45 cm, men der er det mærkelige ved det, at de alle er anbragt med ret ensartet fald mod øst–nordøst. Det sydvestlige hjørne af alle tre sten ligger knapt 10 cm højere end det nordøstlige hjørne. Dette er ganske givet ikke sket tilfældigt, men hvorfor? Det kan have været af praktiske grunde for at forhindre samling af vand og dermed is på stenens overflade, men hvorfor hælder alle tre sten mod nordøst?

Stenene som sådan har været lettere tilgængelige fra nord, og adgangen til den store sten har været let fra den østlige.

Jeg tror, at Thorkild Gravlund har ret, når han rubricerer den vestlige tingsten i Ringsted blandt de 8 såkaldte „majstene“ på Sjælland (frugtbarhedsdyrkelse). Stenen er ganske vist ikke forsynet med de fra bronzealderen kendte „Skålmærker“, men har på oversiden og på en del af sydsiden (men ikke på de andre lodrette sider) nogle „huller“ med omkring 3 cm i diameter og tilsvarende dybde. Hullerne er gennemgående runde og glatte i bunden. For en tekniker at se, synes der at være tale om opboring af naturlige huller i stenene ved hjælp af en ret primitiv teknik. Stenen er sandsynligvis meget gammel.

Det ligger da nær at drage den slutning, at den vestlige sten måske alene har været den oprindelige og været anvendt i en frugtbarhedskult. Senere kan den da være indgået i en „treenighed“ evt. i forbindelse med en anden offerkult, men på grund af konservatisme i for-

bindelse med overgang fra en kult til en anden, kan det tænkes, at kulten ved den vestlige sten er blevet bibeholdt i en overgangstid, hvor der stadig er foregået en frugtbarhedskult ved den vestlige sten, og at det er derfor, at den er blevet placeret i en afstand af godt 1 m fra den store sten, for at man ubesværet har kunnet gå rundt om stenen.

Når man har bemærket en vis plan i stenedes anbringelse og dermed deres anvendelse, fristes man til at søge videre ad fantasiens og intuitionens vej. Den vestlige sten er som sagt nok den mest bemærkelsesværdige, men det er dog den midterste, der er den dominerende. Den er så kompakt og massiv, at den ligesom egner sig til at være centrum. Når man betragter stenen nærmere, synes den at have „næse“ eller „skær“ mod syd og et udragende „nakkeparti“ mod nord. Man får umiddelbart den tanke, at stenen kan have relation til dyrkning af jorden ved at forestille et skær til den tids plove (de såkaldte arde), altså have haft kultisk betydning (kornavl).

Man kunne fristes til at opfatte stenfiguren som hoved af en tyr (kvægavl), men som det fremgår af hosstående fig. 3, kan man noget vanskeligt få den østlige sten til at passe helt ind i et billede, der ligner tyrehorn, men det kan måske også forklares af forannævnte.

Hvis man har en særlig sprælsk fantasi, kan man endda i tingstenene ane konturerne af et skib med stævnen vendt mod øst. Men det er naturligvis ren fantasi. Det må dog understreges, at beboerne af øriget fra meget tidlig tid har været søfolk, og at der i bronzealderen har eksisteret udmærkede skibe, der har kunnet sejle tværs over Østersøen, Kattegat – ja, i Nordsøen. Nordboerne har formentlig i slutningen af bronzealderen behersket de nordtyske kyster – i hvert fald flodmundingerne – og har kunnet handle helt ned i Bøhmen.

Skibet har derfor allerede i bronzealderen spillet en forbavsende stor rolle i kulten. Det går igen i helleristningerne fra den tid også på sten beliggende inde i landet.

Ringsted må som nævnt i yngre stenalder og noget af bronzealderen

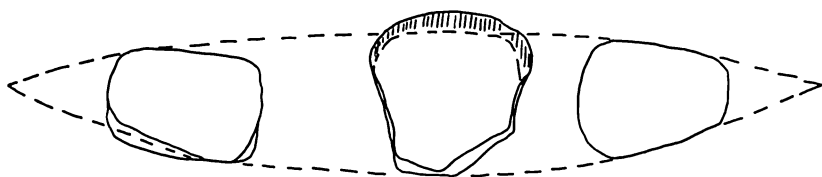

Fig. 3 Fantasi over tingstenene.

have ligget ved en langstrakt sø, og der har utvivlsomt været sejlads ad Susåen (og handelsvejen bl.a. med huder og skind gik jo sydpå). Midtsjællænderne kan godt dengang have gjort sig gældende på søen, jfr. således, at Absalon og Esbern Snare for ca. 800 år siden var særdeles dygtige søkrigere og flådechefer til trods for, at de var født og opvokset i Fjenneslev.

Det er iøvrigt interessant at se, hvorledes skibet også går igen i de kristne kirker. Man taler om kirkens langskib og tværskib. Og i hvert fald i de senere århundreder har det været almindeligt at ophænge skibe i vore kirker.

INDRISTNINGER*)

I det foregående er nærmere omtalt hullerne (ca. 20 stk.) i den vestlige tingsten. Hvadenten disse huller oprindeligt er dannet af naturens hånd eller er kunstigt frembragte, så har de nok været ganske afgørende for, at netop denne sten er blevet valgt til „helligsten,..“ Hvis hullerne er fremkommet naturligt ved forvitring, er det meget påfaldende, at der kun er fremkommet sådanne huller på stenens overside og sydligste lodrette flade, men ingen på de øvrige lodrette flader.

Den øverste flade af den store midtersten har indhugget nogle fi-

*) A. Strange Nielsen har omtalt „indristningerne“ i de to tingstene i *Årbog for Historisk Samfund for Sorø Amt*, 1960.

gurer. De er ret stærkt forvitrede og kan næsten kun ses tydeligt i regnvej og ved særlige belysninger.

Dette tyder på, at de er meget gamle. Når man er så heldig at kunne se indhugningerne på overfladen af den midterste tingsten, bliver man overrasket over, at der næsten som i rebus er skrevet Ringsted (Hring) på stenen. Det ser i hvert fald mærkværdigt ud, at der er indhugget et H (ca. 6 cm højt) over et ringformet mærke (med ca. 9 cm i diameter). De to tegn har nok ikke nogen nærmere forbindelse. Det synes alene deres indbyrdes placering at vise. Det er et spørgsmål, om tegnet overhovedet skal forestille et H.

I så fald skulle det tilhøre det ældre runesystem, og altså være indhugget få århundreder e. Kr., og det synes efter forvittringsgraden ikke at være tilfældet. Formodningerne om, at det såkaldte H her skulle hentyde til et navn på offersted eller navne på offerdyr er derfor nok ikke velbegrundede.

I forbindelse med to revnedannelser ved den midterste tingstens nordkant findes to indhuggede mærker, nemlig et ringformet mærke med ca. 6 cm i diameter og et rhombeformet mærke også med ca. 6 cm i sidelinje. Det mindre ringmærke og det rhombeformede mærke synes efter deres ret forvitrede tilstand at være meget gamle. De er som nævnt begge af samme størrelse, begge indhugget ved nærliggende revner i den midterste tingsten (der er andre revner i stenen) og begge mærker er placeret på samme side af revnen, mod øst.

Den første tanke, man får ved betragtning af disse tegn, er, at man måske ved magi har villet søge at hindre yderligere ødelæggelse af den hellige sted. Men det har sikkert ikke været meningen. Hvorfor skulle man så bruge to forskellige tegn? Og man ville i så fald nok have anbragt tegnene ved enderne af revnerne, ligesom man i senere tid har boret huller for enden af revner i jern og metal for at hindre, at revnedannelsen skulle fortsætte. Der ligger snarere noget alment symbolsk i tegnene.

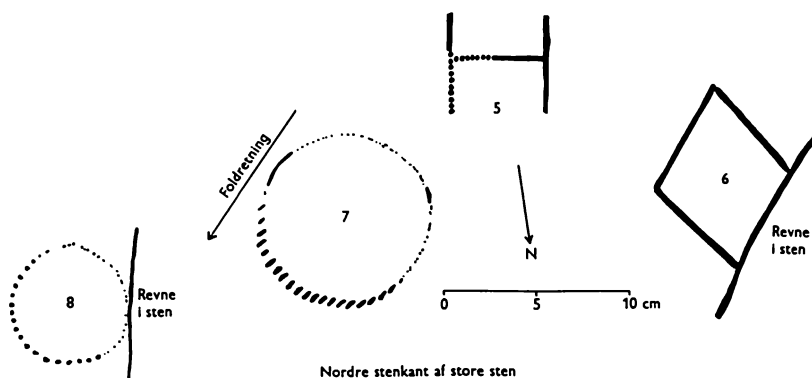

Fig. 4 Indristningerne på den midterste tingsten.

Ringmærket er jo agerbrugets symbol, solen. Den omstændighed, at det andet tegn er en rhombe, leder tanken hen på pilespidser af flint. Pilespidsen kan være symbol på den anden erhvervsgrænse: jagt og fiskeri. Man kan derefter spekulere over, hvorfor tegnene er indhugget i nær forbindelse med de to omtrent parallelt løbende revner. En forklaring kan være, at de bugtede linjer, som dannedes af revnerne, skal symbolisere den tredje slet ikke ubetydelige næringsvej i slutningen af yngre jernalder og bronzealder nemlig handelen ad åer og floder sydpå. Tinget skulle jo samle alle. Men det er naturligvis rent gættereri. Der er ingen tvivl om, at man på den tid fra Midsjælland har kunnet sejle ad Susåen fra Ringsted å og fra Haraldsted og Gyrtunge søer til Østersøen og videre, og det har man nok kunne gøre langt ned i tiden. I Sydvesteuropa kendes rhombeformede indhugninger i sten, men de er gerne forbundet med et indhugget kors (soltegn); disse stammer formentlig fra bronzealderen.

De nævnte to riller i den østlige tingsten er det muligt at finde en sandsynlig forklaring på. Fra helleristningerne kender man to (dog of-

tere fire) parallelle linjer i forbindelse med tegnet for en hånd; de tydes undertiden som „kraftlinjer“. Når to parallelle linjer findes alene, kan de måske tydes som plovfurer, solstråler, kornaks, regn eller andet i forbindelse med frugtbarhedskult.

Det må nok anses for givet, at de to parallelle riller i østre tingsten er naturlige revner. Men det er nok lige så givet, at det ikke har været tilfældigt, at man har valgt netop den sten, der anbragt som tilfældet er, har de parallelle riller liggende øst-vest.

På Humleorestenen ca. 8 km fra tingstenene findes skålmærker, solring og to parallelle riller, såvidt det kan ses.

Ved den midterste tingstens onrdlige kant findes et hul med cirkulært tværsnit og med godt 4 cm i diameter. Det synes at kunne være anvendt bl.a. til anbringelse af en stav, måske en fanestang, i givet fald endda kongens standart.

Et forholdsvis tydeligt „tavlspil“ er indhugget midt i den midterste sten. Der kan sikkert ikke være tvivl om, at figuren har været brugt til „møllespil“. I forbindelse med et fund fra vikingetiden har man fundet et stykke af et spillebrædt med lignende figurer som den på tingstenen.

„Møllespillet“ betegnes som et spil uden alder (dam og skak er yngre her i landet), og det kan forsåvidt godt gå tilbage til jernalderen, hvor en romersk forfatter har bebrejdet vore forfædre deres lidenskab for brædtspil, som man iøvrigt havde lært af romerne. I to korstole i Sct. Bendts kirke er indridset figurer ganske tilsvarende møllespillet på tingstenen; det menes, at kirkens latinskoleelever har indridset disse spil. Latinskolen eksisterede fra ca. 1570 til 1739. Man kan udmærket have dyrket brædtspil ved Ringsted i romersk jernalder, idet man ved Merløsegård har fundet spillebrikker dateret til tiden 200–400 år e. Kr.

Forvittringsgraden af det indridsede møllespil på den midterste tingsten synes at tyde på betydelig alder.

Det bør nævnes, at man i fjerne tider, hvor „overtro“ og „skæbnetro“ havde så stor magt over sindene, også tog varsler af brædtspil. Der kan nævnes to eksempler efter sagnet med relation til Ringsted: Erik Plovpenning spillede skak i Slesvig før den skæbnesvangre sejltur på Slien (på kalkmaleriet i Sct. Bendts korhvelving omhandlende dramaet er vist et skakspil), og dronning Dagmar spillede også efter sagnet skak med Junker Strange, før hun påbegyndte rejsen til Danmark.

Det mest kendte skakspil er vel dog Knud den Stores skakspil med Ulf Jarl i Roskilde.

— — —

Under udarbejdelsen af denne artikel blev jeg opmærksom på, at rigsantikvar, dr. phil. P. V. Glob ikke i sin bog „Helleristninger i Danmark“, 1969, har omtalt tingstenene i Ringsted. Da der jo forekommer tydelige indristninger på stenene, undrede det mig, og jeg besluttede mig derfor til at sende rigsantikvaren hele mit materiale, både tegninger og tekst. Jeg må sige, at rigsantikvaren har været meget interesseret i de gamle tingsten. Han har endog ofret noget af sin kostbare tid på personlig at tage til Ringsted for at studere stenenes indristninger. Hans bedømmelse, som videnskabsmand og en af vore største eksperter på dette område, er dog ret negativ, idet han mener, at der ikke på stenene findes *sikre* helleristninger, der kan datere stenene til bronzealderen, men at stenene i alle fald er meget gamle. Rigsantikvaren mener, at hullerne i vestre tingsten er dannet ved forvitring af naturlige huller i stenene (udfra tekn. synspunkter mener jeg, at dette er meget tvivlsomt). Han mener, at rillerne i østre tingsten skyldes naturlige revner. Vedr. det væsentligste: „indristningerne“ i den midterste tingsten, mener rigsantikvaren, at de kan være af tilfældig art. Den tydeligste figur: Møllespillet, mener han godt kan stamme fra vikingetiden.

Længere kan man ikke nå ad videnskabelig vej.

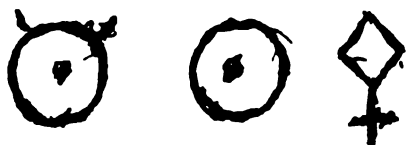

Fig. 5 Ginnerupgård, Thy. Bronzealdersten.

— — —

At stenene må være særdeles gamle kan der ikke være ringeste tvivl om. En tekniker vil særlig hefte sig ved den meget store forvittringsgrad af „indristningerne“ på den midterste tingsten, især af de to ringmærker, der for en amatør synes at vise tilbage til bronzealderen. Det har krævet et meget langt tidsrum for næsten at få udslettet disse mærker, jfr. fig. 4. Rhombetegnet leder også tanken hen mod bronzealderen. I professor Glob's bog omtales kun en enkelt sten her i landet med rhombemærke (se fig. 5), men Glob oplyser, at denne sten ikke eksisterer mere, så man er ude af stand til at anstille sammenligning med mærket på den midterste tingsten.

Af de noget over 100 væsentlige fund af Helleristninger her i landet findes ca. en trediedel i den nordlige del af Sjælland, nord for en vest-østlig linje gennem Ringsted. Dette er forbavsende, selvom man ved skalfund m.m. ved, at der i stenalder og bronzealderen har eksisteret en væsentlig beboelse ved de nordsjællandske fjorde. Omrent 6 km vest for tingstenene i Ringsted findes Sigerstedstenen, og ca. 8 km fra stenene findes Humleorestenen. Det ligger da ikke så fjernt at bringe de på tingstenene indhuggede mærker af betydelig ælde i forbindelse med helleristninger. Det gælder måske specielt det rhombeformede tegn.

Rigsantikvarens udtalelse *udelukker* vel ikke, at stenene kan være anbragt på deres nuværende plads engang i bronzealderen. „Indristningerne“ er jo tydeligt indhugget, og da så meget ved tingstenene ikke er tilfældigt, er det vel ikke uberettiget at antage, at „indristnin-

gerne“ er sket med en vis hensigt, især da en tekniker ikke kan være i tvivl om, at indhugningerne ikke er foretaget af en amatør, snarere tværtimod. Det er derfor fristende, som det er gjort i det foregående, at lade fantasien få et vist spillerum.

LUNDEN

Selv om der blev faret ret hårdt frem mod skovene ved Ringsted, stod en bræmme skov fra tingstenene og ud til Haraldsted sø (Tirs-lund) ret urørt op gennem tiderne. Endnu ved 1600-tallet var der i hvert fald en skovstrækning (lunde) nord for byen endda én lige nord-vest for Sct. Bendtsgade.

Lokalhistorikeren J. V. Christensen anfører i sin bog: „Ringsted kloster i skiftende tider, 1913“, at Ringsted kloster i 1135 som gave af kongen af hans krongods fik overdraget halvdelen af Ringsted skov, der altså må have været en ret stor skov.

Absalon gav sin kirkeret i 1171 i Ringsted lund. Da det drejer sig om skat (tiende), må det have drejet sig om et landsting, og af flere grunde må man derfor tro, at Ringsted lund ikke har ligget ret langt fra kloster og tingsted. Det ville have været temmelig upraktisk at holde et landsting med mange mennesker i en lund, hvis der da ikke i denne har været en ret stor rydning, og hvorfor skulle man gøre det, når man lige ved lunden har haft en egnet tingplads?

At der har eksisteret både en Ringsted skov og en Ringsted lund er vel ikke sandsynligt.

Dengang det hele begyndte ved tingstenene, må der have været skov (lund) til rådighed.

Den sjællandske „hærvej“ er i hvert fald i historisk tid (men „alfar-vejen“ fra Ringsted til Lejre der nok er ældre) gået fra Roskilde over Haraldsted forbi Bringstrup, Fjenneslev med en forgrening over Torpet til Ringsted. Her har den delt sig op i en vej nord om den lille sø

op til tingstedet og formentlig i en anden vej syd om søen op over bakken til forgreningen af de nuværende veje til Haslev og Næstved, men denne vej har nok ikke haft forbindelse med Søgade.

Den krumme vej op til tingpladsen (Sct. Bendtsgade) er sikkert ældgammel og har haft „hævd“, da en kirke, indviet til „Vor Frue“, blev bygget ca. 1080 på et ret stærkt skrånende terræn. Man ville med fordel kunne have bygget kirken på det omtrent vandrette terræn mod nordøst, men det har nok af flere grunde ikke været muligt.

Det er nok sandsynligt, at der har været en hellig lund evt. gudehov på det sted, hvor kirken og senere klosteret blev bygget, og det har været en meget væsentlig grund til, at kirken blev placeret her.

Først langt op i tiden skete der bebyggelse ved Nørregade og Klosterstræde (Sct. Bendtsgade). Tingpladsen lå altså i meget lang tid fredelig hen både hvad angik gennemgående trafik og bebyggelse.

Nord for Ringsted har som nævnt Tirslund ligget, navngivet efter himmelguden Tir (jfr. tirsdag). Det er sandsynligt, at der fra Ringsted til Tidselbro ved Haraldsted sø har været en sammenhængende skov mod vest afgrænset af Ringsted å, der på dette sted som sagt en tid lang har været en langsø med mose og mod øst af bebyggelsen ved Benløse. En vig af Haraldsted sø er dengang gået helt nær ind til Benløse, der måske som bebyggelse er ældre end Ringsted; der er derfra sket en dyrkning af jordene bl.a. mod vest. Der har altså stået en bræmme af skov på ca. 1–2 km bredde og 4–5 km længde.

Det er vel sandsynligt, at hele ovennævnte skovparti er blevet kaldt Tirslund, altså helt ind til tingstedet. Grunden til, at netop denne skovstrækning fik lov til at ligge til forholdsvis langt op i tiden har måske været, at den fra gammel tid har været „hellig“.

Historikeren og forskeren, dr.phil. Gudmund Schütte har i sin bog „Hjemligt hedenskab 1919“ gjort opmærksom på, at helligdomme for dyrkning af solen og himmelguden Tir og tingstedet ofte var placeret nær hverandre. Man nævner 8 eksempler.

Himmelguden varetog også sager vedr. ret og retfærdighed – altså landstingets funktion.

SØEN

Siden istiden har der været en vandfyldt hulning mellem bakkerne ved Ringsted på strækningen fra Søgade ned mod Sorø landevej. Det er i og for sig forbavsende, at der så nær landskabets højeste punkt faktisk i meget lang tid har eksisteret en lille sø. Der findes endda endnu en dam i klosterhaven som rest af søen.

På hosstående tegning fig. 1 er der gjort forsøg på at indtegne denne sø, således som den under hensyn til historiske oplysninger og terrænmæssige forhold må formodes at have set ud, da den har haft sin største udstrækning (ca. 300 m lang og 80–100 m bred).

Den østlige del er nok først groet til og blevet mose og først ret sent dyrket som have. Søen fik sit tilløb fra en kilde udgående fra Sct. Hans kirkeplads (selv en kilde har man altså haft). Afløbet fra søen er sket langs den lige overfor liggende Torpetvej og ned til åen. Det er iøjnefaldende, at søen har ligget omtrent øst-vest i længderetning.

Hvor meget der i bronzealderen har eksisteret som sø eller som mose er et spørgsmål. Man må huske på, at bronzealderen for det meste var en varm og tør tidsperiode. En del af søen mod øst kan meget vel have været mose i bronzealderen; søen er så muligvis igen blevet fyldt op med vand i den regnfulde jernalder. Omkring 1600-tallet eksisterede kun den såkaldte „Lillesø“ sydvest for klosterbygningerne, endnu i begyndelsen af dette århundrede henlå dette sted som udyrket egnstrækning med enkelte store træer.

Hvis de, der mener, at Ringsted fra tidlig tid har været et centralt offersted*), har ret, og det er der nok meget, der tyder på, kan søen

---

*) Ved en grundudgravning i midten af Søgade i 1928 blev der fundet en stenøkse og en dyrekogle.

meget vel have været en væsentlig forudsætning for, at man valgte Ringsted som kultsted.

Man får måske bedst en forestilling om forholdene i sin tid ved tingstedet i Ringsted, når det kan oplyses, at terrænet ved tingstenene har ligget 10–12 m højere end søfladen, og da afstanden mellem tingsten og sø har været ca. 150 m, har der altså været tale om en antagelig sydskråning. Det må have været et næsten ideelt sted til afholdelse af store religiøse møder eller (senere) landsting.

— — —

Hvorvidt tingsten, sydskråning, hellig lund og hellig sø (evt. kilden) er indgået i et centralt kultsted kan vel kun anes, ikke bevises. Men at der har eksisteret et betydeligt kultsted for Sjælland i Ringsted er der vel ingen, der betvivler. Der har her i sin tid formentlig været afholdt bloter hvert tredje år for Sjælland og måske hvert 9. år for alle „danske“ lande.

Det er i så fald sandsynligt, at den hellige plads har ligget som vist på fig. 1. Der er faktisk ingen anden mulighed. Formentlig har skiftende tider dog medført skiftende anvendelse af denne plads. I hvert fald har der i senere tid været afholdt tingmøder på dette sted, love er blevet givet og retshandlinger sket, ofte under medvirken af nævninge.

Danske konger til og med Christian IV er blevet hyldet på disse sten.

Det hele taber sig, hvad enkeltheder angår, fuldstændig i tåge, men om hovedsagen: Ringsted som et religiøst og politisk centrum for landet Sjælland fra meget tidlig tid og til hen i 1500-tallet, kan der ikke være nogen tvivl.

Litteratur om Sorø amt 1973-74

A. Strange Nielsen

VALDEMAR SEJRS OG DRONNING DAGMARS EPITAFIUM? – I en artikel i SKALK (nr. 3-1973) om Kathoveddøren i Ribe domkirke fremsætter museumsinspektør *Erik Moltke* den teori, at trekantrelieffet over døren i virkeligheden er Valdemar Sejrs minde over sig selv og sin slægt, foranlediget af yndlingssønnen Valdemar den Unge's død. Blandt de mange kvinde- og mandshoveder „udpeger“ forfatteren Valdemar Sejr og hans dronninger Dagmar og Bengerd, Valdemar den Unge og hans hustru Leonora samt Erik Plovpenning.

MAGLEBY SOGN – I tilslutning til undersøgelsen af kommunesammenlægningen, Skælskør storkommune, udskrev Københavns Universitet en opgave om tilpasningsproblemerne i et lokalsamfund med befolkningstilbagegang. *Jon Sundbo*, der også var beskæftiget i „Skælskørundersøgelsen“, løste opgaven ved at bruge Magleby sogn ved Skælskør som model og belønnedes med universitetets guldmedalje. Opgaven er nu udgivet i bogform med titlen „Lokalsamfundet i defensiven“ og udsendt af Historisk Instituts lokalhistoriske afdeling. Vi har hermed fået en videnskabeligt tilrettelagt analyse af et sogn, noget helt enestående, hvor det drejer sig om at arbejde med et sogn og dets forhold. Der må helt givet være vundet erfaringer, som er typiske for den udvikling, der foregår i disse år. Dette bør komme andre egne til gode.

SKÆLSKØRUNTERSØGELSEN – Kommunesammenlægningerne 1966 og 1970 kom på afgørende måde til at berøre samfundsforholdene i Skælskørområdet såvel som den enkelte borgers personlige tilværelse. Da den nuværende Skælskør kommune var dannet i 1966, besluttedes det at lave en undersøgelse af, hvordan forudsætningerne for etableringen af den nye enhed var, hvordan sammenlægningen blev udført, hvilke følger det fik for befolkningen, og hvordan den nye enhed kom til at fungere. Det er denne undersøgelse, der nu foreligger i bogform, forfattet af *Ejler Koch, Johs. Lyshjelm, Georg Nellemann, Iørn Pio, Chr. H. Rasmussen* og *Jon Sundbo*. Bogen, der er betitlet „Kommunesammenlægning“ og udgivet i kommission hos Dansk historisk Fællesforening, ledsages af et hæfte med statistisk opstillede tabeller fra undersøgelsen.

VÆVERHUSET FRA TYSTRUP – Sparekassen for Lyngby og Omegn markerede sit 75-års jubilæum ved at bekoste udgivelsen af en meget smuk bog om Frilandsmuseet. Bogen (Gyldendals Forlag) er forfattet af overinspektør *Peter Michelsen*. Der gives særskilte beskrivelser af hver gård eller hus fra de forskellige landsdele. Det gamle Sorø amt er repræsenteret ved Væverhuset fra Tystrup, som blev genopbygget i Frilandsmuseet i 1958. Der gives en udførlig beskrivelse af placeringen i det oprindelige miljø, en vurdering af bygningens alder og konstruktion, samt indretning, udstyr og funktion. Videre fortælles om genopbygningen i museet og forsyningen med indbo og redskaber. Omtalen ledsages af en række prægtige farvebilleder af husets ydre og indre.

SORØ AMTS SØ- OG ANAVNE – Institut for Navneforskning (Stednavneudvalget) er gået i gang med en opgave, som det længe har været af stor interesse at få løst. Navne på bebyggelser og natur-lokaliteter har til stadighed været genstand for mange undersøgelser og publikationer, men navne på vore søer og vandløb har hidtil måttet savne en mere indgående behandling. Det er derfor meget kærkomment for arbejdet med den lokale historie, at første bind i et nyt flerbinds værk om „Danske sø- og ånavne“ nu er udkommet (i kommission hos Akademisk Forlag). Det er udarbejdet af professor, dr. phil. *John Kousgaard Sørensen*. Søer og åer er opført alfabetisk, og dette bind dækker bogstaverne A–D. Fra det gamle Sorø amt omtales 51 navne. I omtalen får man en forklaring på disses betydning, hvor i litteraturen de er nævnt, hvor tidligt de er konstateret og desuden oplysninger om andre forhold, der har tilknytning til navnet. Selv temmelig små bække og vanddrag er med.

RETSVÆSENET I SORØ AMT – I serien „Foreløbige arkivregistraturer“ har Landsarkivet for Sjælland nu udsendt „Sorø amt“ bd. II, der bringer oversigterne over, hvad landsarkivet rummer af arkivsager fra byfogedarkiverne i Slagelse 1676–1919, Korsør 1640–1951, Skælskør 1616–1939 og herredsfogedarkiverne for Slagelse herred 1738–1939, Flakkebjerg herrederne 1602–1919. Birkerne i Antvorskov 1738–1939, Førslev-Harrested-Saltø 1738–1919, Borreby 1678–1800 og Holsteinborg 1725–1956. Tilsvarende har landsarkivet udsendt bindet om Holbæk amt, og heri er medtaget Nordrupvester, Munke-Bjergby og Stenmagle sogne, som senere kom under Sorø amt. Omvendt strakte Sorø birk sig ind i Niløse, Stenlille og Tersløse sogne i Holbæk amt. De to bind arkivregistraturer slutter med nyttige sogneoversigter.

ADEL SVABNER I SORØ AMT – I forbindelse med studiet af herregårdes og kirkers historie må man gang på gang konstatere, at identifikationen af et adelsvåben kan betyde temmelig meget. Derfor er den nye håndbog, *Sven Tito Achen*: „Danske adelsvåbner – en heraldisk nøgle“ (Politikens Forlag) et meget

nyttigt hjælpemiddel. En gennemgang af bogen viser, at dette i høj grad gælder Sorø amt, hvis adelsslægter er rigt repræsenteret.

ROMERFODEN I TRELLEBORG – I beretningen om udgravningerne i Trelleborg fremhævede *Poul Nørlund*, at romerfoden (29,33 cm) var de ideale grundmål for anlægget. I *SKALK*, nr. 1 1974, har *Helge Nielsen* draget dette i tvivl. Han fremsætter en teori om en kortere fod på 24,7 cm og fremfører sine argumenter herfor og synes, at den er lige så relevant som måle-enhed i Trelleborg. Og så er det et nordisk mål, der passer ind i det nordiske 12-tals system.

SLÆGTEN DANHOLM I SYDVESTSJÆLLAND – Overlærer *Erling Petersen*, Fuglebjerg, har offentliggjort en artikel i *Personalthistorisk Tidsskrift*, nr. 2 1973. Den beskriver de ældste slægtled af familien Danholm, som placerede sig i det landlige, borgerlige overklasse miljø i 16-1700-årene som præster, degne og bestillingsmænd.

VETTERSLEV-HØM I MIDDELALDEREN – Sognepræst *Jørn Jørgensen* har med stor iver og interesse kastet sig ud i studiet af sine sognes ældste historie. Det er blevet til en præsentabel bog „Tiderne skifter“, forsynet med tegninger af lærer *Georg Kæstel*, Høm, og trykt i Malchows bogtrykkeri i Ringsted. Bogen giver et godt tidsbillede af de to sogne med tyngdepunktet liggende på kirkehistorie og ejendoms historie, men samtidig kan meget i dette tidsbillede karakteriseres som alment gældende for et midtsjællandsk sogn.

VEJFORBINDELSERNE KØBENHAVN-KORSØR M. FL. – Det kommer i høj grad Sorø amts vejhistorie til gode, at *Alex Wittendorff* har skrevet disputatsen „Alvej og Kongevej“ (Akademisk Forlag). Sorø amt har både en kongevej og en alfarvej på denne strækning, og det er især disse vejforingers forhold i 16. og 17. århundrede, der er genstand for beskrivelse. Derudover gives der kortere oversigter over landevejene mellem købstæderne på Sjælland. Kongevejene, vi hører om i Sorø amt, er foruden Valdemarsvejen ved Skjoldenæsholm også kongevejene fra Antvorskov mod Korsør, Lystager og Næstved. På lignende måde beskrives de gamle vejlinier i hele landet.

P. THISTED KNUDSENS VISDOMSORD – I alle sine manddomsår har landstingsmanden, folketingsmanden, borgmesteren og advokaten i Ringsted *P. Thisted Knudsen* samlet på livsvisdom i fyndord og sentenser, der kunne sige ham selv og andre noget om det, der kan give livet indhold. Thisted Knudsens samling foreligger nu som en nydelig lille bog „Lev med din tid“, udgivet af Malchows bogtrykkeri i Ringsted.

NATIONALMUSEETS ARBEJDSMARK 1973 – I denne årbog findes 1 artikel og 2 mindre indlæg om lokaliteter i Sorø amt:

Absalons gravklædning: Museumsinspektør *Frntze Lindahl* skriver om, hvad Absalons grav i Sorø kirke har rummet af genstande og beklædning. Gravgodset vurderes i historisk sammenhæng med andre middelaldergraves indhold. En særlig udførlig omtale gives af det bispeskrud, som Absalon har været iført. Både stoffet, vævningen og udsmykningen er undersøgt på det nøjeste.

Bronzesværd fra Stolstrupgård mellem Ringsted og Sorø – I gårdens mose er fundet et itubrudt sværd, som i bronzealderen er nedlagt dér som offergave. Sværdet fortæller både om offerskik og om den rige ornamentik, der er så karakteristisk for tiden omkring 1800 f.Kr.

Anders Mundskæns segl: Ved gravningerne i Sorø kirke i 1970 fandt man blandt meget andet også en stump af en seglstamp. Der var bevaret så meget, at det var muligt at identificere den som tilhørende Anders Mundskænk af Hvideslægt, der var i Erik Klippings tjeneste.

BOGEN OM SNESLEV – En kreds af mennesker satte sig for at skrive sognets historie. De følte, at der var behov for at markere, hvad Sneselev har stået for gennem århundreder og stadig står for, selv om sognet i 1970 indgik i Ringsted storkommune. Flittigt og grundigt har *Jens E. Hansen, Carl Jensen, H. Ingemann Johansen, Niels Fr. Rasmussen* og deres mange hjælpere, heriblandt *Agnete Christiansen* samlet stof og bragt det i læseværdig form. Økonomien har sat en grænse for, hvor meget stof der kunne komme med; men resultatet er fortræffeligt: En smuk og tiltalende sognebog (udg. hos Malchows bogtrykkeri i Ringsted) med historiske skildringer, der hviler på sikker grund. Bogens styrke er også kapitlerne om den nyere og nyeste tids historie; det er af stor værdi, at netop denne periode er behandlet så godt af folk, der selv har levet med i udviklingen. Bogen er også præget af den folkelige fortællerglæde, der gør, at alle kan have fornøjelse af at læse den, og dette har kunnet præsteres uden at slække på kravet om historisk kvalitet. Bogen er en betydelig lokalhistorisk landvinding i det gamle Sorø amt.

Historisk Samfund for Sorø amt 1973

Foreningens vintermøde blev afholdt på Sorø Ungdomsskole. Her fortalte landsretssagfører C. Jonsén, Ringsted, om Hvideslægten på Midtsjælland. Ca. 100 medlemmer var mødt op, og de fik en meget interessant redegørelse om emnet. Sluttelig viste hr. Jonsén en række billeder, der underbyggede og forklarede nogle af de områder, som var fremdraget i foredraget. Det var en god aften, der gav os gode, kontante oplysninger om vort amt. Det bør også nævnes, at det var første gang, vi var på Sorø Ungdomsskole – det var fine forhold og en meget venlig behandling.

Igen i år tilbød vi vore medlemmer en Skåne-tur. Der meldte sig så mange, at vi måtte køre i 2 busser. Nu er det så heldigt, at såvel turens leder, hr. Balslev, som hr. Jonsén, der ligeledes deltog i tilrettelæggelsen, begge er særdeles godt kendt i området. Turen blev meget vellykket, og mange deltagere gav udtryk for, at de igen ville være at finde, hvis man indbød til en sådan tur.

Årsmødet blev afholdt den 9. september. Godt 250 medlemmer var mødt på godset Gunderslevholm, hvor godsejer R. de Neergaard fortalte om godsets historie fra omkr. 1330 til i dag. Efter en omtale af hovedbygningens historie og dens indretning åbnedes dørene for mødedeltagerne, der fik lejlighed til at bese de smukke rum. Også i den dejlige park blev der aflagt et besøg, og mange af mødedeltagerne besøgte den nærliggende Gunderslev kirke, hvor provst Steen Petersen fortalte om bygningen og dens inventar. Derefter gik turen til Vester Broby kirke, hvor lektor Balslev, Sorø, fortalte om kirkens bygningshistorie og på sin sædvanlige levende og medrivende måde berettede om de smukke kalkmalerier.

Generalforsamlingen blev afholdt i Lynge forsamlingshus. Amtsrådssekretær Folmer Christensen var mødets dirigent. Formanden aflagde beretning og nævnedede bl.a., at planerne om at gøre Halkevad Mindelund til en selvejende institution nu var ret langt fremme. Endvidere takkede formanden for det store arbejde, der blev udført af årbogens redaktion og foreningens kasserer R. Henneke. Alle valg til bestyrelsen var genvalg. Viceinspektør R. Henneke aflagde beretning for regnskabet – der havde været en mindre tilbagegang i medlems-tallet, men den var dog delvis genvundet efter regnskabsårets slutning.

Johs. Lyshjelm.

Resumé af regnskabet 1/7 1972 – 30/6 1973

<i>Indtægt</i>	
Overført fra 1971/72	2.750,25
Kontingent (670 medlemmer)	12.060,00
Salg af ældre årbøger	735,90
Salg af Hyldegårds erindringer	21,60
Tilskud fra staten	1.800,00
Tilskud fra amtet	500,00
Tilskud fra kommuner	1.600,00
Tilskud fra pengeinstitutter	1.375,00
Refunderet porto	960,50
Diverse indtægter	6.309,78
Kassekredit	213,10
	28.326,13
<i>Udgift</i>	
Arbogen 1972	11.160,77
Porto	2.802,54
Administration	2.624,67
Møder	1.081,55
Diverse udgifter	1.219,95
At overføre til 1973/74	9.436,65
	28.326,13

Foranstående regnskab er gennemgået efter de foreviste bøger og bilag. Giro, folio og kassebeholdning konstateret.

Slagelse, den 31. august 1973.

sign. *Kai Jensen.*

sign. *Fr. Andersen.*

Medlemstal pr. 1. juli 1973 670 ordinære medl., 6 livsvarige medl., ialt 676.

Historisk Samfund har i 1972/73 modtaget tilskud fra ministeriet for kulturelle anliggender og amtsfonden. Endvidere har følgende kommuner ydet tilskud: Fuglebjerg, Haslev, Korsør, Skælskør, Slagelse og Sorø.

Desuden har vi modtaget bidrag fra følgende pengeinstitutter: Banken for Slagelse og Omegn, Banken for Sorø og Omegn, Haslev Sparekasse, Høve, Flakkebjerg og Gimlinge Sogne og Omegns Sparekasse, Sjællandske Bank, Skælskør Låne- og Diskontobank, Sorø Spare- og Lånekasse, Sparekassen for Grevskabet Holsteinborg og Omegn, Sparekassen for Ringsted og Omegn samt Sparekassen „Sjælland“.

Vi takker alle, der på denne måde har støttet vort arbejde.

R. Henneke.

Nye medlemmer

1. Andersen, M., fru, Kierulffsvej 24, 4200 Slagelse.
2. Andersson, Gurli, bogholder, Kierulffsvej 66, 4200 Slagelse.
3. Arentz, Margrethe, fru, Landsgravvej 16, 4200 Slagelse.
4. Carlsen, Tove, forstanderinde, Centralsygehuset, 4200 Slagelse.
5. Christensen, Jens Henry, Brobyvej 50, 4180 Sorø.
6. Clausen, Kirsten, „Mariehøj“, 4160 Herlufmagle.
7. Eibye, Grethe, viceskoleinspektør, Webersgade 40, 2100 København Ø.
8. Flyng, Jørgen, lærer, 4242 Boeslunde.
9. Hansen, Birthe, Bornakkegård, Skraverup, 4700 Næstved.
10. Hansen, Poul E., Uffesvej 16, 4200 Slagelse.
11. Hansen, Sv., entreprenør, Østervej 5, Benløse, 4100 Ringsted.
12. Hansen, Inge, tekn. ass., Storegade 22, 4180 Sorø.
13. Henriksen, Henrik, Jerichausgade 82, 1777 København V.
14. Holten, N. E., skovrider, „Sophiehøj“, 4690 Haslev.
15. Horn Petersen, Jytte, lærer, Skørpinge, 4200 Slagelse.
16. Høegh, Irene, præstegården, Sørbymagle, 4200 Slagelse.
17. Institut for Navneforskning, Rosenborggade 15, 1130 København K.
18. Johnsen, Oluf Nøhr, afd.leder, Skovvej 11, 4220 Korsør.
19. Jul-Petersen, Rigmor, Havborupsvej 2, 4370 St. Merlose.
20. Jørgensen, Jørgen C., konsulent, Kløvervænget 9, 4690 Haslev.
21. Kalkau, S. H., proprietær, Alsted, 4173 Fjenneslev.
22. Landsarkivet, 8800 Viborg.
23. Lehn, Fl., bankfuldmægtig, Storegade 22, 4180 Sorø.
24. Markvardsen, Johs., stadsskoleinspektør, Tokesvej 2, 4180 Sorø.
25. Nielsen, Martha, Sdr. Parkvej 165, 4100 Ringsted.
26. Olsen, Annelise, inspektørass. Høtoften 6, 4100 Ringsted.
27. Olsen, Frederik, Herluf Trollesvej 28, 4200 Slagelse.
28. Rasmussen, Ernst, Vibevej 15, 4100 Ringsted.
29. Rasmussen, Lars, Fredensvej 7, 4180 Sorø.
30. Sandbjerg, Carl og Elisabeth, posthuset, 4100 Ringsted.
31. Strømø, Kirsten, læge, 4242 Boeslunde.
32. Teisen, Niels, kontorchef, „Truelsskovgård“, 4100 Ringsted.
33. Thanning, E., seminarielektor, Rysagervej 4, 4690 Haslev.
34. Thygesen, Thyge, Skolevej 7, 4171 Glumsø.
35. Tuxen, Ole, Tunnelvej 7, 2600 Glostrup.
36. Jensen, Ejvind Friis, gdr., Kvislemark, Sandved, 4700 Næstved.

Repræsentanter i sognene

<i>Alsted</i>	Sognepræst L. Andersen.
<i>Boeslunde</i>	Bagermester P. Kolding.
<i>Bromme</i>	Skovfoged P. Hoch.
<i>Eggeslevmagle</i>	Sognepræst Jens Hansen
<i>Fodby</i>	Førstelærer J. G. Høgsvig.
<i>Fuglebjerger</i>	Overlærer Erling Petersen.
<i>Fårdrup</i>	Gdr. Vald. Sejr Møller
<i>Gudum</i>	Gdr. Sigfred Frandsen.
<i>Haarslev-Tingjellinge</i>	Overlærer Holger Johansen, Sandved.
<i>Haslev-Freerslev</i>	Bibliotekar Jens A. Nielsen.
<i>Holsteinsborg</i>	Redaktør Chr. H. Pedersen, Rude.
<i>Hyllested</i>	Amtsfuldmægtig Bendt Jensen, Brobjerggaard.
<i>Hyllinge</i>	Gdr. Poul Stensgård Hansen.
<i>Hove-Flakkebjerg</i>	Gdr. Jens Buchwald, Flakkebjerg.
<i>Korsør</i>	Viceinspektør Jørg. Thorborg.
<i>Lynge</i>	Gdr. Richard Pedersen, Bæklundsgaard.
<i>Magleby</i>	Skoleleder Johs. Lyshjelm.
<i>Munkebjergby</i>	Gdr. Johannes Nielsen, Rude Eskildstrup.
<i>Nordruposter-Farendløse</i>	Husejher Niels Fr. Rasmussen, Ll. Ryeshus.
<i>Ringsted</i>	Salgschauffør Harry Petersen.
<i>Skælskør</i>	Tobakshandler C. J. Brinck og overlærer Ingeborg Christiansen.
<i>Sneslev</i>	Gdr. Carl Jensen, Hanehøjgaard.
<i>Stillinge</i>	Gdr. Christen Christensen.
<i>Tcestrup</i>	Proprietær P. Klestrup Hansen.
<i>Tystrup-Haldagerlille</i>	Overlærer Svend Poulsen.
<i>Taarnborg</i>	Overlærer Niels Jensen.
<i>Valsolille-Jystrup-Vigersted</i>	Fru Gerda Ahrenkiel Petersen, Ortved.
<i>Vemmelev</i>	Gdr. Peter Kristensen, Forlev.
<i>Vetterslev-Hom</i>	Mekaniker Berg Jacobsen, Vetterslev.
<i>Ørsløv-Sdr. Bjærg</i>	Gdr. Gunner Jensen, Ørsløv.

Ældre årbøger

I nedenstående oversigt er opført de udkomne årbøger, der kan købes ved henvendelse til kassereren, viceinsp. R. Hennekc, Kristinelundsvej 39, 4200 Slagelse. Prisen er 10 kr. pr. bind for medlemmer og 15 kr. for ikke-medlemmer. Det drejer sig om følgende årgange:

1	1912	udsolgt	19	1931	40	1953	
2	1913		20	1932	41	1954	
3	1914		21	1933	42	1955	
4	1915	udsolgt	22	1934	43	1956	
5	1916	udsolgt	23	1935	44	1957	udsolgt
6 ¹	1917	udsolgt	24	1936	45	1958	udsolgt
6 ²	1917	udsolgt	25	1937	46	1959	
7 ¹	1918		26	1938	udsolgt	47	1960
7 ²	1919	udsolgt	27	1939	udsolgt	48	1961
8 ¹	1920		28	1940	udsolgt	49	1962
8 ²	1920		29	1941	udsolgt	50	1963
9	1921		30	1942	udsolgt	51	1964
10	1922		31	1943	udsolgt	52	1965
11	1923		32	1944		53	1966
12	1924		33	1947	} dobbeltbd.	54	1967
13	1925		34	1947		55	1968
14	1926		35	1947		56	1969
15	1927	udsolgt	36	1948		57	1970
16	1928		37	1950		58	1971
17	1929		38	1951		59	1972
18	1930		39	1952		60	1973

Desuden er følgende bøger på lager: Johs. C. Jessens „Alsted og Ringsted herreders skolehistorie“ og samme forfatters „Slagelse herreds skolehistorie“. Endvidere har lokalhistorikeren Niels Fr. Rasmussen stillet et samlet særtryk af Søren Hyldegaards erindringer til rådighed for Historisk Samfund. Pris 10 kr. pr. stk.

Love for Historisk Samfund for Sorø Amt

- § 1. Samfundets formål er at vække og styrke den historiske sans og uddybe forståelsen af fortidens minder i den store befolkning inden for amtets grænser.
- § 2. Formålet søges nået ved at afholde offentlige møder med historiske foredrag rundt om i amtet og ved at udgive en årbog – og om muligt mindre skrifter –, der indeholder skildringer vedrørende amtet og dets historie i jævn og letlæselig form. Årbogen tilsendes medlemmerne.
- § 3. Medlem af samfundet kan enhver blive ved at indmelde sig hos et af bestyrelsens medlemmer. Medlemsbidraget fastsættes af generalforsamlingen.

- § 4. Samfundet ledes af en bestyrelse på mindst 7 og højst 11 medlemmer. De vælges på generalforsamlingen ved almindelig stemmeflerhed for 2 år ad gangen, således at der årlig afgår skiftevis mindst 3 og 4 og højst 5 og 6. Bestyrelsen vælger af sin midte formand, næstformand, sekretær og kasserer.
- § 5. Årbogen udsendes samtidig med opkrævningen af medlemsbidraget. Dens udgivelse varetages af et redaktionsudvalg bestående af en redaktør og 2 medlemmer, alle valgt af bestyrelsen.
- § 6. Regnskabsåret går fra 1/7-31/6. Regnskabet revideres af 2 revisorer, der vælges samtidig med bestyrelsen.
- § 7. Generalforsamlingen holdes om muligt i forbindelse med et foredragsmøde. Den sammenkaldes med mindst 8 dages varsel. Afgørelser på generalforsamlingen træffes ved almindelig stemmeflerhed. Ændringer i lovene skal dog for at være gyldige vedtages med mindst 2/3 af de afgivne stemmer. Den ordinære generalforsamling må ikke holdes 2 år i træk på samme sted.
- § 8. Extraordinære generalforsamlinger kan afholdes, når bestyrelsen eller mindst 15 medlemmer ønsker det. I sidste tilfælde skal bestyrelsen indkalde den forlangte generalforsamling senest 3 uger efter begæringens modtagelse.
- § 9. Forslag til behandling på generalforsamlingen må i skriftlig form forelægges for bestyrelsen senest 3 dage før generalforsamlingens afholdelse.
- § 10. Hvis samfundet skulle opløses, skal dets ejendele overgå til et offentligt arkiv eller samling, så vidt muligt inden for amtets grænser. Denne bestemmelse kan ikke senere forandres.

Nyt fra de lokalhistoriske arkiver og Sorø amts museum

Fuglebjerg egnshistoriske Arkiv

Arkivet har fortsat sin virksomhed i 1973. Der er i årets løb modtaget ialt 286 arkivalier. Af disse kan nævnes diverse forhandlingsprotokoller m.v. fra nedlagte eller ophørte foreninger såsom brugs, sygekasse, luftværnsforening og en idrætsplads. Der er ligeledes modtaget skole- og eksamensprotokoller. Den første adoptionsbevilling og første vandrebog er indkommet. Arkivet er også beriget med flere skattekvitteringer, koppeattester og skudsmålhbøger.

Fra lokale aviser er arkiveret artikler og notitser, som med tiden kan få interesse.

Haslev lokalhistoriske Arkiv

En fordobling af medarbejderstaben gjorde det muligt at begynde udadvendt virksomhed i efteråret 1973. De nødvendige midler stod til rådighed. Således kunne vi købe en båndoptager, der har været brugt flittigt til interviews. Arkivets medarbejdere holdt i vinterens løb foredrag i foreninger, ligesom man ydede assistance ved en foredragsrække i Haslev Museums regi. 200 mennesker modtog i marts 1974 en beretning indeholdende omtale af arkivalier, der umiddelbart fortæller lokalhistorie. Ved oplysningsforbundenes og teatrets sæsonafslutning viste vi en lille udstilling. Den blev besøgt af 80 tilskuere. Arkivet har „arvet“ Frerslev skoles fremvisningsapparater til film og dias. Arkivet er bygget op på en større samling af arkivalier. Disse er blevet deponeret i et par årtier. En registrering begyndt i slutningen af 1973. Ved registrering søger vi videst muligt at tilgodese lokalhistorisk forskning samt tilrettelæggelse af stoffet i undervisningsøjemed. Emne for emne skriver vi henvisninger til offentlige arkiver og museer, endvidere til det, der foreligger i bogform i Haslev Folkebibliotek's omfattende lokalhistoriske samling og til relevante ting, der beror i Haslev Museum.

E. Overskov Hansen.

Lokalhistorisk Arkiv, Korsør

Hver 3. uge samles et arbejdsudvalg på 11 medlemmer og arkivets daglige leder for at registrere og arkivere det indkomne materiale.

I 1973 var der 130 afleveringer med 551 emner.

Arkivet har i årets løb afholdt ialt 12 foredrag, filmfremvisninger og udstillinger.

Der er nedsat et redaktionsudvalg på syv medlemmer, dels fra arkivet, dels fra byens forskellige foretagender, hvis opgave det er at finde skribenter til en ny Korsør-bog, som i anledning af byens 550 års købstadsjubilæum skal udgives i 1975.

En mappe – Korsør-mappen – med 4 meget smukke reproduktioner af gamle raderinger, tegnet af Poul Isac Grønvold og udgivet af lærer Seyffart Sørensen og bogtrykker Hans Burchardt – som har overladt et antal til Lokalhistorisk Arkiv – sælges af byens boghandlere og arkivet for kr. 46,- pr. mappe. Reproduktionerne er Korsør-motiver fra en rejse, Frederik den Femte foretog 14. maj 1749, og hvor han besøgte Korsør.

Beretningen slutter med en side med annoncer fra Korsør Avis 1886.

A. M. Rasmussen.

Næstved by- og egnhistoriske Arkiv

Arsberetning 1973

Arkivet, som betjener de sogne af det gamle Sorø amt, der nu hører til Næstved kommune, har i kalenderåret 1973 modtaget en række afleveringer fra dette område. Blandt disse må fremhæves: Tegninger og beskrivelser af Spjellerup elektricitetsværk, beretning om pøgeskolen i Karrebæk, materialer om Karrebæk kirke og pastorat samt om provst Vahl, sognepræst i Karrebæk F. Münters afskrift af Søren Kierkegaards artikler i „Fædrelandet“, en samling papirer om Karrebæk mølle, 1 „sognekort“ over Marvede-Hyllinge pastorat. Derudover har arkivet hjemtaget xeroxkopier af samtlige folketællingslister 1787–1860 for sognene Fodby, Hyllinge, Marvede og Vallensved.

1. april 1974 åbnede det nye arkiv i Sct. Jørgens Park 34, 4700 Næstved, tlf. (03) 73 10 40. Abent kl. 10–15. Her modtager man med tak lokalhistorisk materiale fra området.

A. Strange Nielsen.

Skælskør egnhistoriske Arkiv

Beretning for 1973/74

Arkivet har i det forløbne år modtaget 52 afleveringer. I forhold til de første år efter arkivets oprettelse kan der nu spores en vis afmatning i antallet af sager, der afleveres. Det må have sin naturlige forklaring i, at den „pukkel“ af

arkivsager, der gennem mange år havde ophobet sig i området, fordi man ikke havde noget sted at aflevere den, nu er indgået i arkivet.

Har antallet af afleveringer været relativt lille, har nogle af dem til gengæld været ganske omfangsrige. Man har således modtaget 72 bind gamle avisår-gange – Sorø Amtstidende / Sjællands Tidende fra 1949–1963 og Skælskør Avis fra 1893–1905. Af øvrige afleveringer er der grund til at fremhæve Skælskør Fugleskydningssselskabs forhandlingsprotokoller og regnskabsbøger fra 1818–1972 samt 13 af det gamle selskabs kendte fugleskydningsplatter.

Arkivets samlinger benyttes i stigende grad. Blandt universitetsstuderende indenfor samfundsfagene må det for tiden være meget brugt at udarbejde større opgaver og specialer om forhold i lokalsamfundene, da arkivet har haft en del forespørgsler fra sådanne studerende.

Johs. Lyshjelm.

Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn

Beretning for regnskabsåret 1973/74

Lokalhistorisk Arkiv for Slagelse og Omegn har i det forløbne regnskabsår modtaget 12 protokoller og bøger, 6 pakker med blandet indhold, 339 enkeltarkivalier, 320 billeder, 38 andre sager såsom kasettebåndoptagelser, dias m.m. En del af billederne, som må anses for særlig værdifulde, stammer fra en fotokonkurrence, som foranstaltedes i anledning af bibliotekets 75 års jubilæum.

Ved et arrangement på Hvidebjergskolen i dagene 26. og 27. maj 1973 deltog arkivet med en udstilling.

Desuden har arkivet været repræsenteret ved Sammenslutningen af Lokalhistoriske Arkivers årsmøde i Maribo den 31. august og på et kursus på Skolecentralen i Slagelse.

I øvrigt fortsattes arbejdet med ordning og registrering af indkommet materiale og med besvarelse af spørgsmål fra besøgende, som har søgt oplysninger på arkivet.

Lokalhistorisk Arkiv for Sorø og Omegn

Sorø bibliotek, som arkivet hører under, har fra 1973 taget meget aktivt del i ordning og katalogisering gennem bibliotekar fru Lebahn. Særlige problemer diskuteres i arbejdsudvalget, der stadig holder månedlige møder i vinterhalvåret.

Af nytilkomne arkivalier skal nævnes protokoller fra Sorø sygekasse, der var landets ældste. Dokumenter vedrørende oprettelsen 1841 og kongens stadfæstelsesbrev 1842 er bevarede.

Fra Bromme er modtaget protokoller vedrørende skolen, sygekassen samt offer og accidenser.

Sorø Amts Museum

Blandt de talrige ny erhvervelser som ofte er gaver, kan nævnes møbler og sølvtøj, porcelænsbunde og musikinstrumenter. Bl.a. et jagthorn og en citer. Gamle trædesmaskiner og fotografiapparater er også museumsgenstande.

Besøgstallet er stadigt stigende. Bl.a. også besøg af i forvejen anmeldte foreninger eller grupper, ofte med specielle interesser.

